

Valta rajoittamisena ja valta hallintana – kaksi näkökulmaa
sosiaalityöntekijän vallankäyttöön

Samuli Aikio 31101965

Pro gradu -tutkielma

Syksy 2015

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Työn nimi: Valta rajoittamisena ja valta hallintana – kaksi näkökulmaa sosiaalityöntekijän vallankäyttöön

Tekijä: Samuli Aikio

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_Sivulaudaturtyö_Lisensiaattityö_

Sivumäärä: 122

Vuosi: Syksy 2015

Tiivistelmä

Tutkimuksessa tarkasteltiin kahdesta valtanäkökulmasta sitä, miten sosiaalityöntekijä lähestyy ja arvioi asiakasta ja toimii hänen kanssaan. Valtaotteet olivat valta hallintana ja valta rajoittamisena. Valtatutkimuksessa asemansa vakiinnuttanut valta hallintana toimi johdantona ja vertailukohtana vallalle rajoittamisena. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välistä suhdetta hahmotellaan seitsemän aiheen: vallan perustan, vallan luonteen, intressien, tiedon, toimijan, prosessin ja sosiaalityön tehtävän avulla. Työn tarkoituksena oli lisätä teoreettista tietämystä siitä, miten valtakäsitykset näkevät sosiaalityön ja asiakkaan välisen toiminnan.

Olen valaissut teoriaa sosiaalityön kokemuksiin perustuvilla kuvitteellisilla esimerkeillä. Olen poiminut myös sosiaalityön kirjallisuudesta otteita, jos ne ovat sopineet teorian kuvittamiseen. Käytettyjen esimerkkien tarkoituksena on kuvittaa teoriaa, ei testata, luoda tai kehittää teoriaa.

Vertailen työn lopuksi valtakäsitysten mahdollisuuksia ja rajoituksia sen perusteella, millaista epistemologista – positivistis-behavioristista, konstruktionistista tai valtaistavaa – lähestymistapaa ne piirteiltään edustavat. Esitän sen jälkeen huomioita siitä, mitä sosiaalityön – perustuivat ne sitten sosiaalityön teorioihin tai sosiaaliturvan malleihin – teorioita ne muistuttavat ja millaisiin työotteisiin ja -menetelmiin ne voisivat sopia. Valta rajoittamisena voisi soveltua aktivointitoimia korostavaan työotteeseen ja valta hallintana sosiaalisen konstruktionismin teorioihin. Arvioin lopuksi sitä, millaisten tapausten ja asioiden käsittelemiseen valtaotteet voisivat sopia hahmottelemalla valtakäsitysten vahvuuksia ja heikkouksia.

Avainsanat: valta, intressit, tieto, toimija, prosessi, sosiaalityön tehtävä

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi _x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi _x_

Sisällys

1	Lähtökohtana valtakäsitysten yksipuolisuus ja valtaa koskevien metodologisten ohjeiden muuttuminen ontologisiksi olettamuksiksi.....	1
2	Valta hallintana.....	11
2.1	Koditon, muuttuva valta.....	11
2.2	Vallan profiili ja valta ihmisen työstäjänä.....	18
2.3	Valta tiedon, intressien ja sosiaalityön tehtävien ulottuvuudella.....	26
2.4	Valta hallintana pähkinänkuoressa.....	39
3	Valta käyttäytymisen rajoittamisena tai kontrollointina.....	51
3.1	Pluralistinen yhteiskuntateoria valtanäkemyksen taustana ja tasapainottajana.....	51
3.2	Vallan kielteisyys, myönteisyys ja taktisuus.....	60
3.3	Vallan käyttäminen prosessina ja sosiaalityöntekijän tehtävänä.....	68
3.4	Liberaalin valtakäsityksen ydin.....	72
4	Valtakäsitykset vertailussa: vallan perustasta sen muotoihin.....	81
4.1	Valtaotteiden tietokäsityksistä vallan muihin ulottuvuuksiin.....	88
4.2	Valtakäsitykset intressien näkökulmasta.....	94
4.3	Valtaotteiden käsitys prosessista ja sosiaalityön tehtävästä.....	98
4.4	Valtaotteiden asettuminen tietoteoreettiseen keskusteluun.....	104
4.5	Valtakäsitysten sijoittuminen sosiaalityön kentälle.....	111
4.6	Valtaotteiden soveltamisen mahdollisuuksia ja rajoituksia.....	113
	Lähteet.....	119

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Työn lukuohje.....	11
Kuvio 2. Valta hallintana pähkinäkuoressa.....	40
Kuvio 3. Liberaalin valtakäsityksen ydin.....	73
Kuvio 4. Valtaotteet vallan perustan näkökulmasta.....	82
Kuvio 5. Valtakäsitykset vallan luonteen perspektiivistä.....	87
Kuvio 6. Valtaotteiden käsitykset tiedosta.....	91
Kuvio 7. Valtakäsitykset toimijan näkökulmasta.....	94
Kuvio 8. Valtaotteet intressien perspektiivistä.....	98
Kuvio 9. Valtakäsitykset prosessin näkökulmasta.....	101
Kuvio 10. Valtaotteet sosiaalityön tehtävien näkökulmasta.....	104
Kuvio 11. Valtaotteiden erot tiedollisesta perspektiivistä.....	110

1 Lähtökohtana valtakäsitysten yksipuolisuus ja valtaa koskevien metodologisten ohjeiden muuttuminen ontologisiksi olettamuksiksi

Kiinnostuin vallasta havaittuani, miten vähän suomalaisessa sosiaalityössä keskusteltiin erilaisista valtakäsityksistä. Arja Jokisen mukaan (2008, 111) teoreettinen keskustelu kontrollista [vallasta] ja instituutioiden keskeisestä roolista ”kuuliaisten ruumiiden” ja työvoiman tuottajina oli Joakim Hirschin ja Michel Foucault’n innoittamana voimakkaimmillaan suomalaisessa sosiaalityössä 1980-luvulla. Jari Heinosen liseniaattityö (1984, 125–129) on hyvä esimerkki marxilaisesta näkemyksestä, jonka mukaan sosiaalityön tehtävänä on työvoiman korjaaminen ja palauttaminen työmarkkinoille. Sosiaalityöntekijän toisena tehtävänä on taata välttämätön toimeentulo niille, jotka eivät halua tai kykene täyttämään tehtävänsä työvoimana pääoman kasaamisessa ja vahvistaa samalla heidän tottelevaisuuttaan ja säyseyyttään. Sosiaalityö ei voi määritellä muutostarpeitaan tai painopisteitään asiakkaiden intressien ja tarpeiden pohjalta, vaan pääoman tarpeiden perustalta.

Mikko Mäntysaari tarjoaa toisen, hieman edellisestä poikkeavan esimerkin siitä, miten sosiaalityön tehtävää jäsennetään Antonio Gramscian mukaillen asiakkaiden suostumuksen organisointina. Mikko Mäntysaaren (1991, 32–33, 252) mukaan sosiaalinen kontrolli tarkoittaa hallittuihin suuntautuvaa, vallitsevan hegemonian perustalta lähtevää toimintaa, jonka tavoitteena on aktiivisen suostumisen aikaansaaminen keinoilla, jotka eivät perustu suoriin käskyvaltasuhteisiin, mutta joiden taustalla on aina pakkokeinojen käytön mahdollisuus. Sosiaalihuoltoa pidetään yhtenä suostumusta organisoivana koneistona. Ideologiset koneistot organisoivat tiettyjä ideologisia käytäntöjä ja rituaaleja soveltaen valtasuhteiden, käskyjen ja kieltojen ”vapaaehtoista” noudattamista. Omaksumalla nämä normit ja niitä verhoavat kuvitelmat yksilöt hankkivat erityistä toimintakykyä, joka perustuu siihen, että kartetaan kiellettyjä tiloja ja rajoja.

Sosiaalityön tutkimuksessa on hyödynnetty Pierre Bourdieun valtakäsitystä ainakin kahdella tavalla. Anna-Liisa Lämsä (2009) on tarkastellut työssään, miten nuorten pääomien puutteet vaikuttavat heidän syrjäytymiseensä eri elämänalueilta (kentiltä) ja ohjaavat heidät ongelmien kasautuessa ja syvetessä yhä tiukemmin sosiaalityön kontrollitoimien piiriin. Martti Siisiäinen (2009) puolestaan on pohtinut miten eri toimijat

yrittävät kehittää kolmannesta sektorista uutta kenttää yhdistämällä siihen aikaisempia kenttiä kuten hyvinvointivaltiota ja koulutusta. Toimijat kamppailevat kentän pääomista koettamalla muuttaa kentän sääntöjä omien intressiensä mukaisesti. Asiaan kuuluu myös se, että toimijat yrittävät muuttaa yhteiskuntaa symbolisesti esittämällä omat etunsa yhteisinä etuina. Siisiäinen katsoo, että tutkimuksen tehtävänä on tehdä näkymätöntä tietoa [doksaa] näkyväksi ja eritellä erilaisia vaihtoehtoja. (Siisiäinen, 2009, 26–33.)

Ulkomaisessa (anglosaksisessa) sosiaalityön kirjallisuudessa on keskusteltu enemmän vallasta. Siellä keskustelu vaikuttaa Foucault-, valtaistamis- ja valtaistumis-painotteiselta, mutta kokonaisuudessaan melko hajanaiselta. Esimerkiksi Marjo Kuronen (2004) ja Liisa Hokkanen (2009) kiinnittäneet huomiota, että *empowerment*-käsitteen [valtaistamisen, valtaistumisen ja valtautumisen] alla toimii mitä erilaisimpia teorioita, työmenetelmiä ja -otteita. Adrienne S. Chambon, Allan Irving ja Laura Epstein (1999) ovat tehneet Michel Foucault'n (1926–1984) ajatuksien soveltamisesta sosiaalityöhön jopa kirjan nimeltä *Reading Foucault for social work*. Roger Smithin (2008) kirja *Social work and power* on sikäli piristävä poikkeus, että siinä käsitellään valtaa useista näkökulmista, vaikka Smith (2008, 195–197) asettuukin kirjan loppupuolella varsin selvästi konstruktivisen, rakenteelliseen muutokseen tähtäävän valtakäsityksen kannattajaksi.

Huomasin kirjallisuuteen tutustuessani Foucault'n valtakäsityksen hallitsevan suomalaisen sosiaalityön debattia. Sosiaalityössä esitetään usein hajanaisia kommentteja vallasta Foucault'n hengessä, vaikkakin harvemmin väitteitä tarkemmin eritellen. Foucault'n käsityksiä vallasta käytetään erityisesti sen perustelemiseen, mitä valta ei ole. Tämä on syy myös sille, miksi hänen metodologiset ohjeensa ja varoituksensa vallan tutkimiselle toimivat työni lähtökohtana.

Foucault'n mielenkiinnon kohde ei ole valtateorian kehittämisessä, vaan valtasuhteiden muodostaman alueen ja sen analysoinnin mahdollistavien välineiden määrittelemisessä. Foucault'n mukaan valta-analytiikkaa ei voida rakentaa, ellei oteta etäisyyttä juridis-diskursiiviseen vallan ilmenemismuotoon. (Foucault, 1999, 62–63.) Valta ei ole jotain, joka kieltää, estää, naamioi, tukahduttaa tai estää toimijoita diskurssien välityksellä käyttäytymästä jollakin tavalla. Vallan pakottavuutta ja tukahduttavuutta korostavan repressiohypoteesin avulla on mahdollista kuvata sekä juridis-liberalistisen että marxilaisen vallan mekanismeja. Vallan tukahduttavuutta koskevaa huomiota täydennetään usein toteamuksella, ettei valta vain tukahduta, vaan se myös tuottaa

erilaisia asioita kuten mielihyvää ja tietoa. (Foucault, 1980, 88–92, 119; Foucault, 1999, 19–32.)

Foucault'n metodologisten ohjeiden ja varoitusten mukaan analysoinnissa ei pitäisi kiinnittää huomiota siihen, kenellä on valtaa ja kenellä ei ja mitkä vallan harjoittajan intentiot (päämäärät tai tarkoitukset) ovat, vaan siihen, miten valta muokkaa sekä vallan harjoittajia että vallan kohteita. Fokus kannattaisi suunnata pikemminkin siihen, miten valtaa harjoitetaan ja käytetään verkossa, jossa yksilöt ovat vuoroin vallan kohteina ja vuoroin vallan välineinä välittäessään diskurssien totuutta eteenpäin. (Foucault, 1980, 96–98.)

Foucault tarjoaa myös tietoa koskevia metodologisia ohjeita. Vallan ja tiedon välisiä suhteita ei voida eritellä lähtemällä tietävästä subjektista, joka olisi vapaa tai riippuvainen valtarakenteista, koska tietävä subjekti, tiedettävät kohteet ja tiedon soveltamistavat ovat kaikki seurausta näistä vallan ja tiedon suhteiden perusedellytyksistä ja niiden historiallisista muutoksista (Foucault, 2014, 42). Tiedon ja vallan välillä ei ole kyse ulkoisesta suhteesta, jossa esimerkiksi talous ja ideologia vääristävät ja peittävät totuutta, vaan sisäisestä suhteesta, jossa tiedot (diskurssit) paitsi edellyttävät valtasuhteita myös tuottavat vallan käytön kohteita. Diskurssit eivät ole alisteisia vallalle tai vallan vastaisia, vaan niillä erilaisia tehtäviä: ne voivat paitsi tuottaa ja vahvistaa valtaa myös heikentää sitä ja tarjota eväitä vastarintaan. (Foucault, 1999, 73–76.)

Foucault'n metodologisten ohjeiden ja valtanäkemyksen tarkoituksena oli siirtää painopistettä vallan negatiivisten, rajoittavien piirteiden tutkimisesta vallan tuottavien puolien analysointiin. Sosiaalityön puolella vaikuttaa käyneen niin, että osa Foucault'n valtaa koskevista metodologista ohjeista on muuttunut ontologisiksi taustaolettamuksiksi ja väitteiksi siitä, mitä valta on ja mitä ei. Foucaultin valtakonseptin suosio ei ilmene sosiaalityössä ehkä niinkään teoreettisena kiinnostuksena, vaan väljänä viitekehyksenä, jonka pohjalta esitellään diskursseja, niiden piirteitä, niihin sisältyviä normalisuusolettamuksia ja niiden tuottamia identiteettejä ja seurauksia. Suomalaisen sosiaalityön tutkimuksessa Foucault'n toive keskittymisestä vallan tuottaviin piirteisiin on toteutunut sikäli, että hänen valtakäsityksensä jaetaan varsin yleisesti sosiaalityön kentällä. Esimerkiksi Kirsi Juhila (2009) on eritellyt Foucault'n valtakäsitystä sosiaalityön näkökulmasta, mutta myös Juhani Lehto (1991, 191–203) ja Susanna Hyväri (2001) ovat kuvailleet valtaa varsin pitkälle Foucault'n näkökulmasta.

Foucault'n valtakäsityksen muuttuminen valtavirraksi on nähdäkseni myötävaikuttanut sosiaalityössä muiden valtakäsitysten sivuuttamiseen tai ainakin vähäiseen ja pinnalliseen käsittelyyn. Tämä tulee esiin erityisesti siinä, miten liberaalin valtateorian piirteillä kuvataan sitä, mitä Foucault'n käsitys vallasta ei ole. (Lehto, 1991, 191–193; Hyväri, 2001, 82, 100–101, 135–136; Kuronen, 2004, 289; Juhila, 2006, 143; Juhila, 2009, 56).

Tutkimuskysymykseni on: miten valtaotteet ohjaavat sitä, miten sosiaalityöntekijä lähestyy ja arvioi asiakasta ja toimii hänen kanssaan? Roger Smith (2008, 193–194) kuvaa sosiaalisen konstruktionismin hengessä kehystämisen tavan vaikuttavan siihen, miten sosiaalityöntekijä toimii ja tekee interventioita. Jaan Smithin käsityksen kehystämisen vaikutuksista, mutta pidän hänen konstruktionistista käsitystään vallasta vain yhtenä mahdollisena teoreettisena viitekehystenä vallasta.

Käsitykseni vallasta pohjautuu Mark Haugaardin ja Stewart R. Cleggin (2013, 4–5) näkemukseen vallasta käsitteellisinä työkaluina. Vallan käsitteen erilaiset käyttötavat eivät ole oikeita tai vääriä. Valtaan liittyvät käsitteet ovat pikemminkin käsitteellisiä työkaluja, jotka mahdollistavat sosiaalisen elämän tutkimisen eri konteksteissa, joita tutkijat pitävät kiinnostavina tai tärkeinä. Jos vallan käsitteet valaisevat joitakin sosiaalisen elämän piirteitä, ne ovat hyvin kehiteltyjä. Jos eivät, ne ovat huonosti kehiteltyjä. Minusta näyttää siltä, että Foucault'n valtaa koskevat metodologisten ohjeiden ja varoitusten muuttuminen todellisuutta koskeviksi olettamuksiksi on vähentänyt halua kokeilla ja käyttää erilaisia valtaan soveltuvia työkaluja.

Olen valinnut kaksi käsitteellistä työkalua vallan tarkastelemiseen: vallan hallintana ja vallan rajoittamisena. Perustelen vallan hallintana valitsemista sillä, että se asettaa hallitsevana valtakäsityksenä vertailukohdan ja mittapuun muille valtanäkemyksille. Foucault'n metodologisten ohjeiden tunnontarkka seuraaminen johtaa helposti muiden valtateorioiden kuten vallan rajoittamisena sivuuttamiseen tai pinnalliseen käsittelyyn.

Foucault'n metodologinen kritiikki koskee erityisesti valtaa rajoittamisena, jonka valta perustuu toimijoiden väliseen (ulkoisesti vertailtavaan) resurssiepätasapainoon ja intressiristiriitaan, jossa toimijat muuttavat tarkoituksellisesti toistensa käyttäytymistä eivätkä identiteettiä. Valta on myös metodologisten ohjeiden vastaisesti rajoitettavaa ja negatiivista. Myöskään valtaotteen tiedollinen käsitys ei täytä Foucault'n tiedollisia ehtoja. Valtakäsityksen mukaan subjekteilla on toisista subjekteista ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta riippumatonta tietoa. Tieto ei rakennu tällöin sisäisesti toimijoiden välistä vuorovaikutusta säätelevien hallinnan mekanismien mukaan, vaan tiedossa on

kyse toimijoiden välisestä, ulkoisesti vertailtavasta resurssiepätasapainosta, joka mahdollistaa toisen vallankäytön toisen yli.

Perustelen vallan rajoittamisen valitsemista myös sillä, että valtaotetta on käsitelty vähän tai pinnallisesti sosiaalityössä. Otan Susanna Hyvärisen, Kirsi Juhilan ja Marjo Kurosen esimerkkeiksi siitä, miten liberaalia valtateoriaa on käsitelty. Hyväri (2001, 82, 100–101, 135–136) vastustaa anglosaksista valtateoriaa, joka perustuu osapuolten vuorovaikutuksessa ilmenevään intressien konfliktiin tai ristiriitaan, jossa toinen saa tahtonsa mukaan toisen taipumaan tämän vastustuksesta huolimatta. Toisen osapuolen tavoitteiden meneminen läpi juontuu ajatuksesta, että valta on jonkun ”käsissä” tai omistuksessa. Hyväri korostaa Foucault’n tapaan vallan omistamisen sijasta sen käyttöä. Valtaa ei käytetä velvoitteena eikä kieltona niitä kohtaan, joilla ei ole valtaa. Hyväri vastustaa myös anglosaksista käsitystä, jossa subjektien valinnat ja intressit edeltävät valtaa ja ovat subjektien vallankäytön tulosta. Hyvärin mukaan valtasuhteet edeltävät subjekteja, jolloin valta tuottaa subjektit, joilla on erilaisia intressejä ja valintoja eri vaihtoehtoista.

Kirsi Juhila (2009) toteaa Foucault’n valtakäsitystä esitellessään produktiiviselle vallalle olevan tunnusomaista, että se on harjoitettua; ei annettua, vaihdettua tai voitettua. Valta ei vain tukahduta ja aseta kieltoja, vaan se myös tuottaa tietoa ja mielihyvää. Kukaan ei ole vallan ulkopuolella, koska valta tuottaa subjektit kaikkine ominaisuuksineen. (Juhila, 2009, 56.) Marjo Kuronen (2004, 289) puolestaan viittaa liberaalin valtateorian piirteisiin hahmotellessaan hienovaraisempia ja käytännönläheisempiä vallan analysoimisen tapoja. Postmoderni kriittinen sosiaalityö lähtee siitä, että ”valta ei ole jotakin, jota tietyllä ryhmällä on ja joltakin toiselta puuttuu ja jota voisi yksinkertaisesti siirtää ryhmältä toiselle.”

En ole hakenut valtateorioita sosiaalityön teorioista, koska sosiaalityö lainaa valtakäsityksensä muilta tieteenaloilta kuten sosiologiasta, filosofiasta ja politiikan tutkimuksesta. Mikä valtateorioiden suhde on siis sosiaalityön teorioihin? Kyösti Raunion (2009) mukaan muodolliset teoriat ovat systematisoituja, yleistäviä, kirjallisesti esitettyjä ja julkisesti keskusteltuja teorioita. Epämuodolliset teoriat sensijaan ovat sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin perustuvaa, yksittäisistä tapauksista yleistettyä, ei systematisoitua tietoa, joka vaikuttaa heidän toimintaansa. Muodollisten ja epämuodollisten teorioiden tarkoituksena on lisätä ymmärrystä sosiaalityöstä. Muodolliset ja epämuodolliset teoria voivat liittyä kolmentyyppisiin sosiaalityölle

merkityksellisiin teorioihin: 1) teorioihin siitä, mitä sosiaalityö ja mikä sen yhteiskunnallinen tehtävä on, 2) teorioihin asiakkaan todellisuudesta ja 3) teorioihin siitä, miten sosiaalityötä tehdään. Sosiaalityöntekijän toiminnan perustana voivat olla sekä työntekijän käytännöistä omaksumat näkemykset että muodolliset teoriat. (Raunio, 2009, 136–137.)

Esittelemäni valtateoriat ovat muodollisia ja sosiaalityöhön nähden ulkoisia teorioita. Niiden tarkoituksena on lisätä teoreettista ymmärrystä paitsi sosiaalityön luonteesta ja asiakkaiden todellisuudesta myös siitä, miten sosiaalityötä tehdään. Tekemisen tapa ei viittaa sosiaalityöntekijän käyttämiin työmenetelmiin, vaan sosiaalityöntekijän toiminnan tapaan asiakkaiden kanssa eri valtateorioista katsottuna.

Millä sitten perustelen sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen suhteen tarkastelemista seitsemästä näkökulmasta: vallan perustan, luonteen, intressien, tiedon, toimijan, prosessin ja sosiaalityön tehtävän näkökulmasta? Perustelen sosiaalityöntekijän tehtävien tarkastelemista vallan näkökulmasta sillä, että valta on muodossa tai toisessa läsnä sosiaalityöntekijän tehtävissä. Roger Smithin (2008, 7–8, 17, 191) mukaan vallassa ei ole kyse pelkästään sosiaalityöntekijän interventtiosta asiakkaan elämään, koska erilaisia ryhmiä syrjivät rakenteet edesauttavat asiakkaan ongelmien syntymistä ja lisäävät interventtioiden tarvetta. Sosiaalityöntekijä saattaa tuntea itsensä voimattomaksi organisaation ja rakenteiden edessä, mutta käyttää siitä huolimatta merkittävää valtaa asiakkaaseen. Sosiaalityössä on jo pitkään tiedostettu jännite asiakkaiden yksilöllisten tarpeiden ja rakenteellisen muutostyön välillä.

Perustelen vallan luonteen tarkastelua sosiaalityöntekijän työn ristiriitaisuudella. Sosiaalityöntekijän odotetaan toisaalta toimivan muodollisena ja tiedollisena auktoriteettina asiakkaalle ja toisaalta vahvistavan asiakkaan autonomiaa ja toiminnan ja valtaistumisen mahdollisuuksia (Smith, 2008, 8). Sosiaalityöntekijän kaksoistehtävä kontrolloijana ja avun tuojana korostaa esimerkiksi sen merkitystä, miten luonteeltaan negatiivisena tai positiivisena tai oikeutettuna tai ei-oikeutettuna asiakas pitää sosiaalityöntekijän vallankäyttöä. Kyse ei ole pelkästään asiakkaasta. Myös sosiaalityöntekijän työskentelyyn vaikuttaa se, miten positiivisessa tai negatiivisessa mielessä hän oman toimintansa näkee ja miten oikeutettuna hän vallankäyttöään pitää.

Perustelen vallan perustan tarkastelemista sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä yleensä vallitsevalla resurssiepätasapainolla ja asiakkaan heikolla ja haavoittuvalla asemalla. Sosiaalityöntekijän käsitys vallan perustasta voi vaikuttaa siihen, miten hän yrittää

asiakkaan tilannetta parantaa. Jos sosiaalityöntekijä katsoo asiakkaan ongelmien johtuvan taitamattomasta tai epätarkoituksenmukaisesta resurssien käytöstä, hän patistaa asiakasta resurssien taitavampaan käyttöön. Jos sosiaalityöntekijä arvioi asiakkaan ongelmien juontuvan rakenteellisista epäkohdista, hän suuntaa asiakastyöskentelyä rakenteellisempaan, sosiaalista järjestystä muuttavampaan suuntaan.

Pidän intressien käsittelemistä tärkeänä, koska vallankäyttö liittyy sekä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisiin intressiristiriitoihin että konsensuksen luomiseen niiden välille. Oikeutan identiteetin tarkastelemisen sillä, että vallan käytöllä voi olla vaikutuksia paitsi asiakkaan myös sosiaalityöntekijän identiteettiin. Roger Smithin (2008, 42–56) mukaan työntekijä voi eri ryhmien piirteitä arvostamalla tai väheksymällä vaikuttaa siihen, miten asiakas suhtautuu itseensä ja toisiin ja siihen, miten hän sovittaa omia intressejään hallitsevien ja kulttuurisesti arvostetumpien ryhmien intresseihin. Intressien yhteensovittamiseen saattaa vaikuttaa myös se, miten sosiaalityöntekijän ja asiakkaan intressejä koskevat neuvottelut onnistuvat ja miten palkitsevaksi omalle identiteetilleen asiakas kokee heidän vuorovaikutuksensa. Intressien väliseen konsensukseen voi vaikuttaa sekin, miten oikeutettuna asiakas pitää sosiaalityöntekijän muodolliseen – esimerkiksi lain ja menettelytapojen takaamaan – ja epämuodolliseen – esimerkiksi sukupuoleen ja etniseen taustaan – asemaan perustuvaa vallankäyttöä.

Perustelen prosessin tarkastelemista sillä, että sosiaalityöntekijän tapa käsittää valta prosessina saattaa vaikuttaa merkittävästi siihen, miten hän työskentelee asiakkaan kanssa. Jos sosiaalityöntekijä esimerkiksi ymmärtää vallan ylläpitämisen ja muuttamisen jatkuvana, tilanteittain vaihtuvana prosessina, hänen työnsä on pitkälti sovun ja konsensuksen hakemista asiakkaan ja sosiaalityöntekijän käsitysten välille. Jos sosiaalityöntekijä taas käsittää vallan hyväksyttävien menettelytapojen (esimerkiksi työn ja opiskelun) juurruttamisen prosessina, hän keskittyy asiakkaan käyttäytymisen rajoittamiseen oikeaan suuntaan.

Pidän tiedon tarkastelemista perusteltuna, koska sosiaalityöntekijän tapa käsittää tieto saattaa vaikuttaa siihen, miten hän käyttää valtaa työskennellessään. Mikäli sosiaalityöntekijä pitää itseään tiedollisesti asiakkaan yläpuolella olevana asiantuntijana, hän tarjoaa valtaa käyttäessään passiiviselle asiakkaalleen ”lahjan”, jonka avulla tämä saa ratkaistua ongelmansa (vrt. Smith, 2008, 55–56). Jos sosiaalityöntekijä käsittää tiedon tasavertaisemmin, hän ohjaa asiakkaan huomiota siihen, miten hallittujen ryhmien tavat puhua vähättelevästi erilaisista ryhmistä heijastavat heidän intressejään. Hän rohkaisee

asiakasta myös kyseenalaistamaan ja haastamaan muiden ryhmien kulttuurisia piirteitä vähättelevät diskurssit ja uudelleen muotoilemaan heidän diskursseihinsa sisältyvät tietonsa. (vrt. Smith, 2008, 161–165.)

Roger Smith (2008) on kirjassaan *Social work and power* käsitellyt kaikkia edellä mainittuja valtanäkökulmia, mutta hän ei ole tehnyt sitä johdonmukaisesti eri valtateorioista käsin. Ajatuksenani on se, että sosiaalityöntekijän käsitys vallan perustasta, luonteesta, intresseistä, tiedosta, toimijasta, prosessista ja sosiaalityön tehtävistä muuttuu valtaotteen vaihtumisen myötä ja vaikuttaa hänen työskentelynsä. Jos sosiaalityöntekijä esimerkiksi pitää intressejä vuorovaikutuksessa rakentuvina tekijöinä, hän lähtee muokkaamaan hänen ja asiakkaan intressien välille konsensusta. Jos sosiaalityöntekijä taas pitää intressejä pyrkimyksinä, hän lähtee vallankäytöllään rajoittamaan asiakkaan pyrkimyksiä, joka muuttuu riittävän pitkälle mentyään heidän aikomustensa väliseksi konfliktiksi.

Eri valta-käsityksiä yhteen kokoavalle esitykselle voisi ajatella kokonaisesityksen puutteen perusteella olevan teoreettista tilausta sosiaalityössä. Asiaa korostaa se, että valta on yksi liukkaimmista ja työläimmistä haltuun otettavista käsitteistä, mitä yhteiskuntatieteiden puolella on. Työni niveltyy myös aiempaan keskusteluun, sillä Suomen Akatemia lopetti 2010 laajan nelivuotisen Valta Suomessa -ohjelman. Myös sosiaalityön puolella on tehty valtaa koskevaa tutkimusta konstruktionismin näkökulmasta. Tampereen yliopistolla tehtiin 2005–2007 tutkimusta nimellä *Tuen ja kontrollin dilemma sosiaalityön käytännöissä*. Työni on vallan näkökulmasta yksi vastaus Mikko Mäntysaaren ym. (2009, 8) kirjassaan *Sosiaalityö ja teoria* esittämään toiveeseen, että sosiaalityössä tehtäisiin enemmän teoreettista analyysia.

Valta rajoittamisena edustaa työssäni negatiivista, rajoittavaa ja erittäin paljon kritiikkiä saanutta käsitystä vallasta. Robert M. Dahl on määritellyt vallan kahdella eri tavalla. Ensimmäinen määritelmä ei edellyttänyt toimijoiden intressien välistä konfliktia, mutta hän siirtyi myöhemmin empiiristä tutkimusta tehdessään vallan negatiiviseen, pyrkimysten välisen ristiriidan sisältävään määritelmään (Dahl, 1957; 202–203; Lukes, 1974, 34; Dahl, 2005). Perustelen negatiivisen valtakäsityksen valitsemista sillä, että Dahlin kohdistettu kritiikki on koskenut nimenomaan tätä versiota. Liberaali valtateoria on hyvä esimerkki ”ei-näin teoriasta”. Koetankin nostaa valtaotteesta esille myös myönteisemmin tulkittavissa olevia seikkoja.

Valta hallinnassa edustaa työssäni positiivista, tuottavaa ja valtavirraksi vakiintunutta valtakäsitystä, jota vasten muita valtakäsityksiä ja -teorioita yleensä arvioidaan ja arvotetaan. Tulkintani Foucault'n valtakäsityksestä nojaa hänen uransa viimeisiin kehittäjiinsä vallasta. Perustelen valintaani kahdella seikalla: se 1) mahdollistaa vallan käyttämisen ja vastarintaan asettumisen tarkastelemisen jäykkyyden ja joustavuuden ulottuvuudella ja 2) helpottaa sosiaalityöntekijän tehtävän hahmottelemista.

Foucault (1997, 292, 299) jakaa vallan (analysoinnin) kolmeen tasoon: strategisiin peleihin (*strategic games*), ylivallan tilaan (*domination*) ja näiden välissä oleviin hallinnan tekniikoihin (*techniques of government*). Ylivallan tilassa valtasuhteet ovat lukkiutuneita ja epäsymmetrisiä, jolloin vallan kohteen mahdollisuudet vastarintaan ovat erittäin rajatut. Strategisissa peleissä valtasuhteet ovat liikkuvia, epävakaita ja käännettävissä olevia, jolloin mahdollisuudet vastarintaan ovat hyvät. Hallinnan tekniikat ovat välineitä, joilla osapuolet pyrkivät vaikuttamaan toistensa toimintaan. Hallinnan tekniikat voivat johtaa jäykkiin ja hierarkisiin ylivallan tiloihin, mutta ne saattavat tarjota myös puitteet strategisille peleille, jotka mahdollistavat valta-asetelmien kääntämisen.

Työ alkaa Foucault'n käsityksellä vallasta hallintana, koska se dominoi pitkälti kotimaista keskustelua ja on yleensä vertailukohta, johon muita valtakäsityksiä verrataan. Valta hallintana toimii samalla alustuksena seitsemän aiheen – vallan perustan, vallan luonteen, intressin, prosessin, toimijan, tiedon ja sosiaalityön tehtävän – käsittelemiseen. Valta hallintana ja valta rajoittamisena loppuvat jaksoon, jossa vallan keskeisimmät piirteet tiivistetään kuvioksi. Työstäni saa nopeimmin käsityksen valtaotteiden kiteytysosista. Neljännessä luvussa vertaillaan valtaotteiden keskeisimmät piirteet. Neljäs luku loppuu valtaotteiden mahdollisuuksia ja rajoituksia pohtivaan osaan.

Luvut on mahdollista lukea erikseen, mutta ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Vaikka työ on teoreettinen, olen pyrkinyt valaisemaan teoriaa esimerkkien avulla. Käytettyjen esimerkkien tarkoituksena on kuvittaa teoriaa, ei testata, luoda tai kehittää sitä. Esimerkeistä valtaosa on sosiaalityön kokemuksiin perustuvia kuvitteellisia esimerkkejä, mutta joukossa on myös kirjallisuudesta poimittuja otteita, jos ne sopivat teorian kuvittamiseen. Työni on Pertti Töttöä (2004, 10) mukaillen teoreettista analyysia, joka perustuu aikaisempaan tutkimukseen ja tutkijan aivotoimintaan.

Olen muokannut ja kehittänyt valtateorioita jonkun verran omaan suuntaani, jotta saisin terävämmin esille joitakin sosiaalityön piirteitä. Olen hahmotellut sosiaalityön tehtäviä ja valtaa prosessina, vaikka valta rajoittamisena ei tarjoa suoraa vastausta niihin. Olen myös

luonnostellut vallan hallintana käsitystä intresseistä, vaikka asia ei käy valtaotteesta suoraan ilmi. Myös kohdissa, joissa muokkaan teoriaa, käytettyjen esimerkkien tarkoituksena on kuvittaa teoriaa, ei testata, luoda tai kehittää teoriaa. Tiivistän työni lukuohjeen kuvioksi 1.

Kuvio 1. Työn lukuohje

Valtaotteiden soveltamisen mahdollisuuksia ja rajoituksia
Valtakäsitykset vertailussa
Valta rajoittamisena ja valtaotteen tiivistysjakso
Valta hallintana ja valtaotteen tiivistysjakso. Jakso toimii johdantona

2 Valta hallintana

Jani Kaiston ja Miikka Pyykkösen (2010, 7–9) mukaan hallinnan analytiikka on yhteiskuntatieteellinen tutkimussuuntaus, joka on ottanut vaikutteita Michael Foucault'n ajattelun perinnöstä. Se on noussut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana kansainvälisesti osaksi yhteiskuntatutkimuksen valtavirtaa ja vakiinnuttanut erityisesti asemansa valtatutkimuksen keskiössä. Tutkimussuuntauksen menestystä selittää se, että hallinnan analytiikan tarkoituksena on tarjota konkreettisia työkaluja moninaisten vallankäytön ilmiöiden tarkastelemiseksi. Tutkimussuuntauksen merkittävimpiä kehittäjinä pidetään sosiologeja Peter Milleriä, Nikolas Rosea ja Mitchell Deania.

Nikolas Rose (2010, 3) tarkoittaa hallinnalla (*government*) kaikkia niitä yrityksiä, joilla muokataan, opastetaan ja ohjataan paitsi toisten ihmisten myös yksilöiden omaa käyttäytymistä. Mitchell Deanin (2010, 18) määritelmä hallinnasta on hieman pidempi. Hallinta on enemmän tai vähemmän rationaalista, laskelmoivaa toimintaa, jota erilaiset auktoriteetit harjoittavat erilaisten tiedon muotojen ja tekniikoiden pohjalta, joilla he yrittävät muokata toimijoiden haluja, pyrkimyksiä, intressejä ja uskomuksia edistääkseen tiettyjä, ajan myötä muuttuvia päämääriä. Pyrkimykset eivät välttämättä toteudu sellaisenaan, vaan hallinnasta aiheutuu myös ennustamattomia seurauksia.

2.1. Koditon, muuttuva valta

Foucault'n valtakäsityksen mukaan **vallalla ei ole perustaa**. Ajatus vallan perustattomuudesta ilmenee metodologisista ohjeista, joissa Foucault varoittaa palauttamasta vallan analysointia esimerkiksi toimijaan, instituutioon, taloudellisiin prosesseihin tai vallankäytön oikeutettavuuteen. Vallan perustattomuus tulee niin ikään esille keskittymisenä vallan erittelyssä ”miten”-kysymyksiin sen sijaan, että haettaisiin vallankäytölle jotain lähdettä, perustaa tai oikeutusta. (Foucault, 1999, 69–72; Foucault, 2000, 336–337; Dean, 2010, 39–40.) Vallan perustattomuus ilmenee myös Foucault'n metodologisesta neuvosta, jossa kehoitetaan olemaan etsimättä vastarintaa yhdestä paikasta, koska vastarintapesäkkeet ovat läsnä kaikkialla vallan verkostoissa. Ne voivat toimia niin valtasuhteiden vastustajana, päämääränä, tukena kuin valtauksen lähtökohtanakin. (Foucault, 1999, 71–72.)

Valtaote ei kuitenkaan ei kuitenkaan kiistä sitä, ettei sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä olisi eroja resurssien laadussa ja määrässä. Foucault'n (2000, 337–339, 344) mukaan ihmisten väliset erot esimerkiksi varojen, tieto-taitojen ja kompetenssien välillä vaikuttavat siihen, miten he voivat vaikuttaa toiminnallaan muiden ihmisten toimintaan. Vaikka erot toimijoiden välillä asettavat ehdot heidän toiminnalleen, erot ovat samaan aikaan valtasuhteiden tulosta.

Valtanäkemyksen mukaan sosiaalityöntekijän vallalla asiakkaaseen ei ole selkeää, paikallistettavaa perustaa, joka pohjautuisi esimerkiksi työntekijän luokka-asemaan talouden rakenteessa tai hänen vallan käytön oikeutettavuuteensa. Vallan perustattomuus merkitsee myös sitä, ettei asiakkaan vastarintaa voida paikantaa erityiseen kohteeseen kuten esimerkiksi johonkin toimijaan. Asiakkaan vastarinta sosiaalityöntekijää kohtaan ei johdu esimerkiksi siitä, että asiakas kuuluisi työväenluokkaan ja sosiaalityöntekijä porvariluokkaa palvelemaan keskiluokkaan. Vaikka sosiaalityöntekijän asiakasta suuremmat resurssit mahdollistavat sosiaalityöntekijän vallankäytön asiakkaaseen, myös heidän väliset eronsa resurssien määrässä ja laadussa ovat valtasuhteiden aikaansaannosta.

Genealogia (*genealogy*) on hallinnan historiallista tutkimusta. Genealogian tarkoituksena on tuoda näkyviin, millaisen prosessin kautta nykyisyydestä, jossa ihmiset hallitsevat toisiaan ja itseään, on tullut sellainen kuin se tällä hetkellä on. **Valtaprosessiin** tartutaan seuraavin kysymyksiin: miten asioita problematisoidaan ja otetaan tutkimuksen kohteeksi, millaisin tieteellisiin tai muuhun asiantuntemukseen pohjautuviin diskursseihin ja auktoriteetteihin perustuen, millaisiin hallinnan harjoittajia ja kohteita ohjaaviin moraalisiin periaatteisiin ja ihanteisiin pohjautuen ja millaisiin tekniikoihin, päämääriin ja subjektiasemiin perustuen? (Rose, 2010, 22, 57–58, 275.)

Genealogia ei tulkitse menneisyyttä nykyisyyttä edeltävänä vaiheena tai välttämättömänä vaiheena kohti nykyhetkeä (Dean, 2010, 3, 56). Ajatuksena on, että genealogi ei tutki nykyhetkeä menneisyydestä käsin, esimerkiksi syitä seuraavina seurauksina, vaan menneisyyttä nykyisyydestä käsin. Genealogian tarkoituksena on osoittaa ihmisille, että nykyhetki olisi voinut toteutua monella muullakin – omat muodostumisen ehtonsa sisältävällä – tavalla ja että on olemassa vaihtoehtoisia tapoja ajatella, toimia ja hallita itseään ja muita totuuden nimissä (Rose, 2010, 57–60).

Lähden hahmottamaan valtaprosessia hallinnan järkien (*rationalities*) ja tekniikoiden (*techniques*) kautta. Nikolas Rosen (2010, 26–31), Mitchell Deanin (2010, 42–45) ja

Nigel Partonin (1999, 105–106) luonnehdinta hallinnan järjen piirteistä voidaan tiivistää seuraavasti. Hallinnan järjessä on kyse järkeilemisen tavasta, joka tarjoaa vastauksen siihen, miten ihmisiä ja asioita problematisoidaan, millaisiin tieteellisiin diskursseihin ja auktoriteetteihin perustuen, millaisiin toimintaa ohjaaviin eettisiin periaatteisiin ja tekniikoihin pohjautuen ja millaisiin tavoitteisiin ja subjektiasemiin perustuen. Hallinnan rationaalisuudelle on tunnusomaista myös sen siirrettävyys muihin yhteyksiin. Rosea (2010, 22, 28) tulkiten diskurssit ovat välineitä, jotka mahdollistavat hallinnan järjen ominaisuuksien yhteen kokoamisen ja muokkaamisen ja tarjoavat yhteisen sanaston ja kehyksen, jonka puitteissa asioista voidaan keskustella ja kiistellä. Poliittista debattia käydä ei vain diskurssin sisällä vaan myös diskurssien välillä, jolloin diskurssit sekoittuvat toisiinsa ja muuttavat toisiaan.

Hallintavallan toinen puoli koostuu hallinnan tekniikoista. Hallintavallan järki tulee hallittavaksi vain siihen asti kuin sillä on käytettävissään tekniikoita, joihin se voi kiinnittyä. Hallinnan tekniikoiden tavoitteina on ohjata ihmisen käyttäytymistä tavoitteita silmälläpitäen. (Rose, 2010, 51–52.) Diskurssit ovat paikka, jossa tieto ja valta [tekniikat] jäsentyvät eri tavoin (Foucault, 1999, 75). Toisiaan ja itseään hallintatekniikoilla (enemmän tai vähemmän) hallitsevien ihmisten avulla toteutetaan vaihtelevalla menestyksellä hallinnan järjen vaatimuksia siitä, millaisia ihmisten ja yhteiskuntien pitäisi olla.

Rosen (2010, 51–54, 151–155) ja Deanin (2010, 42, 196–197) mukaan hallinnan tekniikoissa on kyse erilaisista teknisistä juonista kuten tiedon keräämisen, taltioimisen ja esittämisen tavoista ja valvonnan, neuvonnan, sopimusten, kuulemistilaisuuksien, koulutuksen, tilajärjestelyjen keinoista, joiden avulla asioita ja huolenaiheita tehdään tiedettäväksi, arvioitavaksi, laskettavaksi ja hallinnoitavaksi. Hallintatekniikoille on ominaista, että käyttökelpoisiksi osoittautuneet tekniikat ovat hallinnan järkien tapaan ajallisesti ja paikallisesti siirrettävissä hallinnan tilanteista ja pyrkimyksistä toiseen (Kaisto & Pyykkönen, 2010, 16).

Foucault'n (1997, 292, 299) lähtökohta on se, että valtasuhteessa henkilö yrittää kontrolloida toisen käyttäytymistä. Hän jakaa yhdessä viimeisestä haastattelussaan vallan (analysoinnin) kolmeen tasoon: strategisiin peleihin (*strategic games*), ylivallan tilaan (*domination*) ja näiden välissä oleviin hallinnan tekniikoihin (*techniques of government*). Ylivallan tilassa valtasuhteet ovat lukkiutuneita ja epäsymmetrisiä eivätkä ne ole käytännössä käännettävissä. Ylivallan tilassa vallan kohteen mahdollisuudet vastarintaan

ovat erittäin rajatut. Heikompi osapuoli saattaa hetkellisesti parantaa tilannettaan esimerkiksi huijaamalla vahvempaa osapuolta tai pakenemalla, mutta hän ei pysty kääntämään valta-asetelmaa toisin päin.

Strategisissa peleissä valtasuhteet ovat liikkuvia, epävakaita ja käännettävissä olevia, jolloin mahdollisuudet vastarintaan ovat hyvät. Peleissä osapuolet yrittävät kontrolloida toistensa toimintaa tai välttää toisen kontrollia. Hallinnan tekniikat, esimerkiksi kysymykset, tunnustusvaatimukset, kyselylomakkeet, asiakassuunnitelmat, liitepyynnöt, kantelut, yhteydenotot esimieheen ja nauhoitukset ovat välineitä, joilla osapuolet pyrkivät vaikuttamaan toistensa toimintaan. Hallinnan tekniikat voivat johtaa jäykkiin ja hierarkisiin ylivallan tiloihin, mutta ne saattavat tarjota myös puitteet strategisille peleille, jotka mahdollistavat valta-asetelmien kääntämisen. (Foucault, 1997, 292, 299.)

Kolmijako käy ymmärrettävämmäksi, jos sitä tarkastellaan dispositiivin (*dispositif*) käsitteen kautta. Ilpo Helenin (Foucault, 1999, 501) mukaan dispositiivi on kamppailujen, kiistojen, vallankäytön ja valtapyrkimysten tilanne ja verkosto, joka tuo verkostoon eri elementtejä kuten diskursseja (tietoa), subjektien asemia sääteleviä valtakäytäntöjä ja tiedon ja vallan kohteeksi otettavia ihmisruumiita. Toimijoiden kyvyt ovat sidoksissa heidän asemaansa strategisessa verkostossa tai tilanteessa. Dispositiivin osat ovat myös sisäisessä suhteessa toisiinsa. Vallankäytön kohteet, subjektit ja siihen liittyvä tieto edellyttävät toisiaan ja tuottavat toinen toisensa.

Tulkitsen kolmijaon seuraavasti: sosiaalityöntekijän ja asiakkaan käyttämät strategiset pelit ja hallinnan tekniikat ovat ”viimeinen” linkki valtaa sisäisesti järjestävästä verkostosta, joka tuottaa heidän strategisen tilanteensa. Strateginen tilanne asettaa rajat ja mahdollisuudet sille, miten sosiaalityöntekijä ja asiakas ajattelevat, toimivat ja hallitsevat itseään ja toisia. Toisinaan valtaverkoston ”loppupäässä” olevat hallinnan tekniikat laukaisevat ylivallan tilan, joka lukitsee joltakin, esimerkiksi liikkumisen ja yhteydenpidon, osalta toimijoiden strategisen tilanteen ja tekee valtasuhteiden kääntämisestä erittäin vaikeaa.

Strategisissa peleissä on Kai Alhasta (2007, 124–127) mukaillakseni kyse tilannekohtaisesta, keinoiltaan, kestoltaan ja tuloksiltaan vaihtelevasta vallankäytöstä ja hallinnan tekniikoissa puolestaan suunnitelmallisesta, pitkäjänteisestä vallankäytöstä. Hallinnan vakiintuminen ei kuitenkaan merkitse hallittujen vapauden katoamista, vaan heidän tilapäistään alistumistaan tai vähäistä vastarintaa, jonka vuoksi hallinnan harjoittamista on jatkettava, jotta valtasuhteet säilyisivät ennallaan.

Lastensuojelun avohuollon asiakkuuden alkuvaihe on esimerkki tilanteesta, jossa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välille ei vielä ole ehtinyt vakiintua tekniikoita, jotka ohjaisivat suhteellisen ennustettavasti heidän vuorovaikutustaan. Vaikka aloitusvaiheella on omat tekniikkansa, kuten siirtopalaveri ja asiakassuunnitelman laadinta, asiakassuhteen alussa on luultavasti enemmän liikkumavaraa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan strategisille siirroille ja tilannekohtaiselle vallankäytölle kuin asiakassuhteissa, joissa nämä ovat ehtineet jo vakiintua. Sosiaalityöntekijän palvelualttius ja asiakkaan neuvojenottamisvalmius saattavat tällaisissa tilanteissa vaihdella merkittävästi sen mukaan, millä tavoin ja missä hengessä toinen sanansa asettaa.

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välille vakiintuu kahdenlaisia hallinnan tekniikoita. Vastarinnan ja valtasuhteen kääntämisen estävät *dominaation tekniikat* johtavat ylivallan tilaan, joka lukitsee toimijoiden strategisen tilanteen joltakin osin ja käytännössä estää strategisen pelaamisen. Vastarinnan ja valtasuhteen kääntämisen mahdollistavat *hallinnan tekniikat* takaavat sen, että toimijoiden strateginen asema ”liikkuu” ja että he voivat pelata strategisia pelejään enemmän tai vähemmän vapaasti.

Lastensuojelun avohuollon vapaaehtoisuuteen perustuvat hallinnan tekniikat (esimerkiksi avohuollon sijoitus ja lapsen toimintaa lastenkodissa ohjaavat pelisäännöt) asettavat lapsen ja vanhemmat strategiseen tilanteeseen, jossa heillä on mahdollisuus vastarintaan ja valtasuhteen kääntämiseen. Hallinnan tekniikat voidaan edelleen jakaa ei-normalisoiviin ja normalisoiviin hallinnan tekniikoihin. *Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat* tarjoavat asiakkaiden vastarinnalle normalisoivaa tekniikkaa enemmän liikkumavaraa. Tämä johtuu siitä, että ei-normalisoivat hallinnan tekniikat eivät arvioi ja arvota asiakkaan ajatuksia, toimintaa ja kehitystä yksipuolisesti tieteelliseen tietoon tai muuhun asiantuntemukseen perustuvien normien näkökulmasta kuten *normalisoivat hallinnan tekniikat*, vaan jättävät enemmän tilaa paitsi asiakkaan tiedolle, kokemuksille ja vastarinnalle myös sosiaalityöntekijän vaihtoehtoisille ajatuksille.

Normalisoivan tekniikan alainen asiakas voi asettua vastarintaan sosiaalityöntekijää vastaan, mutta hänen mahdollisuutensa valtasuhteen ja sosiaalityöntekijän ”pään kääntämiseen” ovat ei-normalisoivaa tekniikkaa heikommat. Tämä johtuu siitä, että sosiaalityöntekijä arvioi hänen vaatimustensa, perusteidensa ja toimintansa ”järkeä” sen mukaan, miten normaalilta ne näyttävät esimerkiksi kiintymysteorian perusteella. Tämä on nähdäkseni syy myös sille, miksi normalisoivien hallinnan tekniikoiden käyttö johtaa ei-normalisoivia tekniikoita herkemmin ylivallan tilaan. Dominaation tekniikat,

esimerkiksi lapsen liikkumista ja yhteydenpidon rajoittamista koskevat päätökset, tuottavat ylivallan tilan, jossa lapsen ja vanhempien mahdollisuudet vastarintaan ja valtasuhteen kääntämiseen lapsen liikkumista ja yhteydenpitämistä koskevissa asioissa ovat erittäin rajoitetut. Vallan historiallinen ehdollisuus ilmenee siinä, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ajattelun ja toiminnan mahdollisuudet ja rajat vaihtelevat ajallisesti ja paikallisesti sen mukaan, millaisen vallan tekniikan vaikutuspiirissä he kulloinkin ovat.

Valtaprosessit ovat sidoksissa kääntämisen (*translation*) mekanismeihin tai tekniikoihin. Kääntämismekanismien merkitys korostuu liberaaliseen poliittiseen rationaliteettiin perustuvan hallinnan muodoissa, joissa yritetään samanaikaisesti sekä kunnioittaa hallinnan kohteiden autonomiaa että muokata heidän käyttäytymistään (Rose, 2010, 48–49; Kaisto, 2010, 57–60). Valta on prosessi, jossa erilaisia rationaalisuuksia edistäviä hallinnan tekniikoita siirretään ajallisesti ja paikallisesti tasolta toiselle: poliittisten instituutioiden (esimerkiksi kaupunginvaltuuston ja kaupunginhallituksen), hyödynnettävissä olevien julkisten organisaatioiden (esimerkiksi hyvinvointipalvelujen organisaation ja sen alaorganisaation lastensuojelun), yksityisten yhdistysten ja järjestöjen (esimerkiksi Pelastakaa lapset -yhdistyksen) ja konkreettisten työpaikkojen (esimerkiksi tiettyjen lastensuojeluasemien, neuvoloiden ja koulujen) tasoille, joissa yksilöt ajattelevat ja toimivat (vrt. Kaisto, 2010, 58).

Rose (2010, 48–49) kutsuu tapaa, jolla eri tasoilla toimivien ihmisten pyrkimyksiä ja arvoja yritetään yhdistää samansuuntaiseksi toiminnaksi, etäältä hallinnan tekniikoiksi (*government at distance*). Etäältä hallinta mahdollistaa niin yksilöiden, organisaatioiden kuin väestönkin hallinnan.

Valta on edelleen prosessi, jossa ulkoisia hallinnan tekniikoita käännetään sisäisiksi hallinnan muodoiksi. Hallinnan läpivieminen ei onnistu yksin ulkoisten hallinnan tekniikoiden avulla, vaan siihen tarvitaan myös sisäistä hallintaa koskevia itsen tekniikoita, joiden avulla hallinnan harjoittaja saa hallinnan kohteen muokkaamaan omia ajatuksiaan ja käyttäytymistään toivottuun suuntaan (vrt. Kaisto, 2010, 56). Yksilöt voivat työsti ajatuksiaan ja toimintaansa itsen tekniikoiden avulla joko itse tai muiden avustuksella (Foucault 1997, 225). Hallinnan kohteet kääntävät tällöin ulkoisen hallinnan tekniikat omia ajatuksiaan ja toimintaansa ohjaaviksi sisäisiksi tekniikoiksi joko omatoimisesti tai hallinnan harjoittajan opastuksella.

Valtaprosessille on myös tunnusomaista, että yhden rationaalisuuden muodon edistämiseen voidaan käyttää lukuisia eri tekniikoita ja että yhtä ja samaa tekniikkaa on mahdollista käyttää erilaisten rationaalisuuksien ja päämäärien eteenpäin viemiseen. Colin Gordon (Foucault, 1980, 252–253; Foucault, 2000, xiv-xv) kiinnittää huomiota siihen, että yhtä ja samaa tekniikkaa voidaan käyttää erilaisten sosiaalisten ja poliittisten intressien palvelemiseen. Rosen (2010, 49–51) mukaan tekniikoiden onnistuneen kääntämisen edellytyksenä on se, että vallan kohteet pystyvät kääntämään vallan käyttäjien arvoja ja tavoitteita niin, että ne palvelevat myös heidän omia tavoitteitaan ja arvojaan.

Esimerkiksi terapiassa lapsuuden traumoja työstävä nuori sovittaa terapian alkuperäisiä tavoitteita – kehon tuntemusten sanoittaminen, ylivireystilan aiheuttamien oireiden heikentäminen, traumaattisen kokemuksen siirtäminen menneisyyteen – omiin tavoitteisiinsa ja tarpeisiinsa. Nuori saattaa lieventää omaa syyllisyyttään ja ahdistustaan selittämällä poikkeavaa käyttäytymistään lapsuuden traumaattisilla kokemuksilla. Hän voi selittää sopimatonta käyttäytymistä myös ylivireyden aiheuttamilla oireilla ja sillä, ettei hän ole saanut otettua vielä riittävästi etäisyyttä traumaattiseen kokemukseen. Nuori muuttaa näin traumojen sanoittamisen, etäisyyden ottamisen ja ylivireyden heikentämisen tekniikat omia tarpeitaan ja tavoitteitaan palvelevaksi selittelymalliksi.

Valta on epätäydellinen prosessi, koska diskurssien ja tekniikoiden kääntämisellä on usein ei-tarkoitettuja seurauksia. Rosen (2010, 50–51) mukaan kääntäminen on epätäydellinen mekanismi, joka on altis moninaisille paineille ja vääristymille. Diskurssit ja hallinnan tekniikat voivat esimerkiksi vahvistaa vallan kohteen kiinnostusta ja halua huomion ja kontrollin kohteena olevaan ilmiöön kuten seksuaalisuuteen ja ”houkutella” vastarintaan kontrollinpitäjiä vastaan (Foucault, 1980, 56–57; Foucault, 1999, 73–76).

Päihteettömyyttä tukevat hallinnan tekniikat, kuten valistus ja huumeuseulat saattavat vahvistaa nuoren kiinnostusta huumeisiin ja ”kannustaa” tutustumaan päihdepiireihin, opettelemaan uuden, jännittävän tavan puhua ja jäsentää ympäristöään ja kokeilemaan aineiden näkyvyyttä testeissä. Nuori voi esimerkiksi oppia laimentamaan huumeuseuloja, peittämään etsittäviä aineita toisilla aineilla ja käyttämään erilaisia varoajoja.

2.2 Vallan profiili ja valta ihmisen työstäjänä

Ilpo Helenin (1994, 278) mukaan valta on **luonteeltaan toiminnallista**. Foucault (2000, 340–342) ei pidä valtaa yksinkertaisesti partnerien, yksilöiden ja kollektiivien välisenä suhteena, vaan tapana, joissa tietyillä toiminnoilla muotoillaan toisia toimintoja. Valta on olemassa vain silloin, kun se pannaan toimimaan. Vallassa on kyse toisiin ihmisiin kohdistuvasta toiminnasta, jolla pyritään vaikuttamaan käynnissä olevaan toimintaan tai nykyhetkessä tai tulevaisuudessa esille nousevaan toimintaan. Keskiössä eivät ole niinkään valtasuhteen toimijat kuten yksilöt ja ryhmät, vaan suhteen valtamekanismit.

Kai Alhanen (2007, 124–127) jakaa vallankäytön, toimintaan kohdistuvan toiminnan, kahteen osaan: tilannekohtaiseen vallankäyttöön, jonka kesto, keinot ja lopputulokset vaihtelevat ja hallintaan, joka on suunnitelmallista, pitkäjänteistä ja vakiintunutta vallankäyttöä. Edellä kävi ilmi, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välille voi vakiintua kolmenlaisia tekniikoita: dominaation, ei-normalisoivan hallinnan ja normalisoivan hallinnan tekniikoita. Tekniikat eroavat toisistaan siinä, miten suuren ajattelemisen ja toiminnan vapauden ne vallan kohteelle suovat.

Sosiaalityöntekijällä ja asiakkaalla on valtaa toisiinsa vain silloin, kun he yrittävät vaikuttaa omalla toiminnallaan toisen aktuaaliseen tai mahdolliseen käyttäytymiseen nyt tai tulevaisuudessa. Keskiössä eivät ole sosiaalityöntekijä ja asiakas, vaan hallinnan tekniikat – esimerkiksi tunnustamiskäytännöt ja päihdearviolomakkeet – jotka ohjaavat valtasuhdetta. Sosiaalityöntekijä käyttää asiakkaaseen tilannekohtaista, kestoltaan, keinoiltaan ja lopputuloksiltaan vaihtelevaa valtaa, joka toistuessaan vähitellen vakiintuu suunnitelmalliseksi ja pitkäjänteiseksi hallinnaksi.

Sosiaalityöntekijän vallan vakiintuminen ei tarkoita asiakkaan vapauden katoamista, vaan hänen vastarintansa heikkenemistä ja siirtämistä, jonka vuoksi hallintaa on jatkuvasti ylläpidettävä käytännöillä, jotta valtasuhteet säilyisivät ennallaan (vrt. Alhanen, 2007, 127). Asiakkaan vapaus vastarintaan on pienimmillään dominaation tekniikassa ja suurimmillaan ei-normalisoivan hallinnan tekniikassa, joka sallii melko vapaasti erilaisten strategisten pelien käymisen. Asiakkaan vapauden aste normalisoivan hallinnan tekniikassa on jotain dominaation tekniikan ja ei-normalisoivan hallinnan väliltä.

Vallan ja väkivallan (*force*) erottaa toisistaan se, että edellisessä vallan kohteella on mahdollisuus (vapaus) valita alistumisen ja vastarinnan välillä, mutta jälkimmäisessä ei. Valta ja väkivalta poikkeavat toisistaan myös siinä, että edellisessä vallan kohdetta

pidetään päätöksentekoon kykenevänä toimijana, kun taas jälkimmäisessä tapauksessa häntä kohdellaan päätöksentekoon ja valintoihin kykenemättömänä esineenä tai objektina. (Foucault, 2000, 340–342.) Sosiaalityöntekijä ei käytä valtaa vaan väkivaltaa, jos hän ei pidä asiakasta päätöksentekoon ja valintoihin kykenevänä toimijana eikä jätä hänelle mahdollisuutta tehdä omaa toimintaa koskevia päätöksiä.

Vallalle on luonteenomaista myös sen *ruumiillisuus* (Helen, 1994, 274). Foucault'n (1999, 99–103) mukaan historiallisesti kehittynyt biovalta on mahdollista jaotella kahteen, historiallisesti eriaikaisesti kehittyneeseen osaan: yksilöiden ruumin voimia kesyttävään, muokkaavaan ja vahvistavaan kurivaltaan ja biologisen lajiruumiin ominaisuuksien kuten syntyvyyden, kuolleisuuden, eliniän, hedelmällisyyden ja terveydentilan väestötason hallintaan. Nämä osat eivät ole toisilleen vastakkaisia, vaan ennemminkin kaksi kehityksen napaa, jotka kokonainen välittävien suhteiden verkosto yhdistää toisiinsa.

Sosiaalityöntekijä käyttää yksilöllistä kurivaltaa, kun hän yrittää hallinnan tekniikoilla – esimerkiksi aktivointisuunnitelmalla ja päiväkirjan pitämisellä – muuttaa nuoren vuorokausirytmiiä ja opiskelua ja työtä koskevia asenteita ja toimintatapoja. Väestötason hallinnan tarkoituksena on tukea ja edistää yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevia yksilöitä, ryhmiä ja yhteisöjä ja kartoittaa, kehittää ja tarjota heille sopivia sosiaalipalveluja. Väestöllisinä hallinnan tekniikkoina hyödynnetään esimerkiksi sosiaalipalvelujen vaikuttavuustutkimuksia, sosiaalisten ongelmien kasautumista ja ehkäisyä koskevia tutkimuksia ja palvelujen laatua arvioivia asiakaskyselyjä.

Hallinta kohdistuu paitsi yksilöiden ruumiinvoimien kesyttämiseen, lisäämiseen ja vahvistamiseen myös yhteiskunnan sosiaalisen ruumiin vahvistamiseen ja suojelemiseen. Hallinta ei kohdistu vain ruumiisiin, vaan se myös toimii ruumiissa ja ruumiiden välityksellä. (Foucault, 1980, 55–56, 124–125.) Hallinta ei voi olla vaikuttavaa, ellei hallinnan järkeä (moraalisia periaatteita, asioita ja ongelmia kuvailtavaksi, ymmärrettäväksi ja käsiteltäväksi tekevää kieltä, tiedollisia käsityksiä asioiden tilasta ja niiden toivottavasta suunnasta) onnistuta kääntämään tekniikoiksi, joilla ihmiset hallitsevat toisiaan ja itseään (Rose, 2010, 26–31, 40–52).

Tekniikoiden menestystä mitataan viime kädessä sillä, missä määrin ihmiset [sosiaalityöntekijä ja asiakas] omaksuvat tekniikoiden esittämän aseman mukaiset piirteet, orientaation ja ajatus- ja toimintatavat (Dean, 2010, 45–46). Tekniikoiden ruumiillistumisessa on kyse siitä, että sosiaalityöntekijä ja asiakas alkavat hallita toisten

ja omaa käyttäytymistä omaksuttujen tekniikoiden avulla. Tekniikat eivät ole jonkin strategian, ohjelman, tahdon tai tarkoituksen ruumiillistumia, vaan ne erkanevat enemmän tai vähemmän ”alkuperäisestä” ajatuksesta ja muuttavat muotoaan, kun ihmiset sovittavat niitä erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa omiin tietoihinsa, arvoihinsa ja tavoitteisiinsa (Rose, 2010, 48–54).

Foucault (1999, 69–76) katsoo, että valta tulisi ymmärtää toiminta-alueensa sisäistä järjestystä konstituovien voimasuhteiden moninaisuudeksi, joka pitää sisällään kaiken: erilaiset suhteet, tiedot, taktiikat, toimijat, strategiat, tavoitteet, instituutiot, vastakkainasettelut ja liittoumat. Kolmas – toiminnallisuuteen sisältyvä – vallalle luonteenomainen piirre onkin vallan *sisäisyys*.

Martin Kuschin (1991, 108–110) mukaan valtasuhteessa ei ole kyse toimijoiden välisistä ulkoisesti vertailtavista resurssieroista, jotka takaavat toisen osapuolen ylivallan yli. Valtasuhdetta ei tarkastella tällöin toimintana, jossa liikkeelle lähdetään vallanharjoittajasta ja jatketaan kohti vallan kohdetta. Valtasuhde nähdään pikemminkin sisäisen vuorovaikutuksen suhteena, jossa valtamekanismit muovaavat suhteen osapuolia eri tavoin. Ajatuksena on se, että valtasuhteita muodostuu kaikkiin käytäntöihin, joissa ihmiset vaikuttavat toisiinsa, jolloin valtasuhteet eivät ole muusta sosiaalisesta toiminnasta ja käytännöistä erillisiä suhteita, vaan vaikuttavat niissä sisäisesti (Alhanen, 2009, 121).

Sosiaalityöntekijä ja asiakkaan suhde muuttuu sitä mukaa, kun he yrittävät vaikuttaa toistensa toimintaan erilaisten diskurssien ja valtatekniikoiden kuten lastensuojeluilmoitusten, päihdetestien, tunnustusvaatimusten ja sanontojen välityksellä. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan mahdollisuudet käyttää hallinnan tekniikoita ovat sidoksissa siihen, mikä heidän strateginen tilanne kulloinkin on erilaisten instituutioiden, diskurssien, tekniikoiden, tavoitteiden, liittoutumien ja vastakkainasettelujen vaikutusten seurauksena (vrt. Foucault, 1999, 69–76).

Käsitys vallan toimijuudesta ja sisäisyydestä on tiiviissä yhteydessä myös vallan *tuottavuuteen*. Helen (1994, 278) tiivistää Axel Honnethia (1985, 184–193)¹ mukailleen vallan tuottavuuden kolmeksi kohdaksi. Valta muodostaa ensinnäkin toimintakentän: subjektit ja pyrkimysten kirjon, toimintakykyä ja mahdollisuuksia. Toiseksi valta tuottaa totuuden kenttiä, jotka tarjoavat mahdollisuuden havaita vallan kohteita ja ongelmia sekä

¹ Honneth, Axel 1985: Kritik der macht. Reflexionsstufen einer kritischen gesellschaftstheorie. Suhrkamp. Frankfurt am Main.

muovaa tietämisen ja määrittelyn kriteerit. Kolmanneksi valta jäsentää ruumiin ja tuottaa ruumiillisuuden strategioiden ja taktiikoiden välityksellä. Valta tuottaa siis toimijat, identiteetin ja tiedon. Tuija Pulkkinen (1998, 98–99) mukaan valtasuhteet edeltävät toimijoita ja heidän valintojaan, jolloin myös toimijoiden intressit ovat vallan tulosta. Jos valtasuhteet edeltävät toimijoita ja heidän valintojaan, myös osapuolten hyödylliseksi katsomat asiat ja sosiaalityön tehtävät ovat vallan tuottamia.

Foucault katsoo ”valtaa” olevan ”kaikkialla”, ”koska se kattaa kaiken ja koska se tulee kaikkialta” (1999, 70). Käsitys vallan sisäisyydestä, toiminnallisuudesta ja tuottavuudesta on läheisessä yhteydessä vallan *kaikenkattavuuteen*. Jos valta on läsnä kaikessa sosiaalisessa toiminnassa – myös diskursseissa – jossa ihmiset vaikuttavat toisiinsa, valta on kaikenkattavaa. Sosiaalityöntekijä ja asiakas eivät ole olemassa sosiaalityön ulkopuolella, koska he ovat itse tuon toiminnan tulosta (Juhila, 2009, 53).

Vaikka sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde olisi vakiintunut pitkäjänteiseksi ja ennustettavaksi vallankäytöksi (hallinnaksi) asiakastyössä, muutokset työilmapiirissä, sairaslomien määrässä, henkilökunnan vaihtuvuudessa, kaupungin strategisissa linjauksissa ja organisaation ohjeistuksessa muuttavat enemmän tai vähemmän sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toiminta-alaa ja mahdollisuuksia. Kyse on siitä, että heidän strateginen asemansa vallan verkostossa muuttuu jatkuvasti kaiken sen toiminnan vuoksi, joka sosiaalityöhön kohdistuu. Sosiaalityöntekijä ja asiakas eivät astu vallan ulkopuolelle edes sosiaalityön ulkopuolella, kun he eivät tapaa, ajattele ja toimi toinen mielessään, koska sosiaalinen kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa muuttaa jatkuvasti heidän toimintansa alaa ja mahdollisuuksia.

Vaikka valta ei ole luonteeltaan hyvää taikka pahaa, se on *potentiaalisesti vaarallista*. Gordonin (1980, 234–235) mukaan Foucault ei pidä valtaa yksiselitteisesti hyvänä asiana, joka vahvistaa yhteisön sosiaalista yhtenäisyyttä, ylläpitää olemisen ehtoja ja turvaa yhteisön elinkelpoisuutta. Hän ei pidä valtaa myöskään yksiselitteisesti pahana, sortavana, tukahduttavana asiana, josta pitäisi vapautua tai pyrkiä pois. Vallalla on niin ”hyviä” kuin ”pahojakin” vaikutuksia. Toimijoiden – niin hallinnan harjoittajien kuin kohteidenkin – kyvyt ja elinvoima vahvistuvat ja kehittyvät hallinnan tekniikoiden välityksellä, jotka edellyttävät kohteilta tiettyjä asemia, ominaisuuksia, pyrkimyksiä ja kykyjä (vrt. Dean, 2010, 43–44).

Vallan tekniikoiden käytössä piilee myös aina mahdollisuus, että tekniikoiden käyttö johtaa jäykkiin ja hierarkkisiin ylivallan tiloihin, joissa osapuolten toiminnan

mahdollisuudet ovat erittäin rajatut (1997, 299–301). Myös normalisoivan hallinnan tekniikat rajoittavat merkittävästi osapuolten toiminnan mahdollisuuksia, vaikka ne jättävätkin toimijoiden tavoitteille ja arvoille jonkin verran tilaa. Sosiaalityöntekijän on syytä olla perillä sekä vallan ”hyvästä”, ihmisten toimintakykyä vahvistavasta ja toisin ajattelemisen ja toimimisen mahdollisuuksia laaventavasta puolesta että vallan ”pahasta”, ihmisten ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksia kaventavasta puolesta.

Ilpo Helenin mukaan historiallisesti ainutkertaista ja sattumanvaraista tapahtumaa ei voida palauttaa johonkin elementtiin, syyhyn, järjestykseen tai merkitykseen eikä selittää sitä niillä. Ilmaantuva tapahtuma ei pysy samana läpi historian vaan muuttaa muotoaan. (2005, 97.)² Valta on luonteeltaan kontingenttia (*contingent*) eli *sattumanvaraista*. Rose (2010) arvioi, että genealogian tavoitteena ei ole löytää historiasta kätkeyttä totuutta siitä, mikä yhdistää todellisuuden moninaisuutta ja sen peräkkäisiä vaihteita, vaan pikemminkin paljastaa nykyhetkellä luonnollisena pidettyjä ongelma-alueita [esimerkiksi järjestäytyntä rikollisuutta ja yliseksualisoitumista]. Tarkoituksena on jäljittää ongelmien esille nostamisen mahdollistaneet historialliset ehdot ja osoittaa totuuksien historiallisuus ja sattumanvaraisuus. Kyse on sen ymmärtämisestä, miten historiallisesti erityiset ja muuttuvat rationaalisuudet ja hallinnan tekniikat asettavat rajat ja mahdollisuudet sille, kuinka ihmiset ymmärtävät ja hallitsevat itseään ja toisiaan. Rationaalisuuksilla ja tekniikoilla ei ole yhtä alkuperää tai olemusta, koska ne ovat kooste eri instituutioiden, organisaatioiden ja ryhmien tavoitteista, intresseistä, ristiriidoista ja ongelmanasetteluista ja tekniikoista. (Rose, 2010, 274–277.)

Vallan sattumanvaraisuudessa on kyse ensinnäkin sen oivaltamisesta, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan omaksumat järjet (rationaalisuudet) ja tekniikat, joiden mukaan he hallitsevat itseään ja toisiaan on koottu yhteen useista, historiallisesti satunnaisista lähteistä ja että ne olisi voitu valita ja koota monella muullakin tavalla. Vallan sattumanvaraisuus ei viittaa pelkästään siihen, että asiakastapahtumalla ei ole yhtä pysyvää lähdeä tai perustaa. Vallan sattumanvaraisuudessa on kyse myös siitä, ettei sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toiminnalla ole etukäteen historiallisesti ennustettavaa suuntaa, koska rationaalisuuksien, diskurssien ja tekniikoiden elementtejä voidaan poimia ja kasata yhteen useilla historiallisesti erityisillä tavoilla.

² Helen (2005, 96–97) viittaa tapahtumalla johonkin käännekohtaan tai katkokseen, jolloin ihmiskunnan historiaan ilmaantuu jotain uutta ja erityistä. Tarkoitan itse tapahtumilla arkipäiväisempiä tapahtumia, joilla on omat historiallisen ilmaantumisen ehtonsa, mutta joilla ei ole tiettyä perustaa ja suuntaa.

Toiminnan ennustamattomuutta vahvistaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan strategisen aseman muuttuminen ja se, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toiminnalla on ei-tarkoitettuja seurauksia. Inna Viriasovan (2006, 69) mukaan yksilöillä saattaa olla paikallisesti omia tavoitteita vallan harjoittamiseen, mutta he eivät pysty etukäteen näkemään, millaisista ei-tarkoitettuja vaikutuksista heidän vallan käytöllään on valtasuhteiden strategiseen tilanteeseen kokonaisuudessaan.

Käsittelen seuraavaksi valtaotteen näkemystä **toimijuudesta**. Genealogista otetta soveltava sosiaalityöntekijä ei ota asiakassuhteen nykytilaa annettuna, vaan yrittää ymmärtää, millaisen problematisoinnin, millaisten auktoriteettien perustelujen, moraalisten periaatteiden, tekniikoiden, päämäärien ja subjektiasemien tuloksena siihen on päädytty. Kyse on toisaalta toimijuutta rajoittavien ehtojen osoittamisesta ja toisaalta toisin toimimisen mahdollisuuksien osoittamisesta. Toimijuuden ehtonahan on toisin tekemisen, valinnan ja reflektion mahdollisuus. Yhteiskunnan rakenteiden, sosiaalisten käytäntöjen ja tekojen voidaan ajatella toisaalta avaavan ja toisaalta sitovan ihmisten toiminnan tilaa. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimijuuden mahdollisuudet ovat näin riippuvaisia käytettävistä hallinnan tekniikoista ja rationaalisuuksista ja niiden sisältämistä ongelmanasetteluista, tieteellisistä perusteluista, moraalisisista periaatteista, auktoriteeteista ja tavoitteista.

Foucault kehottaa suhtautumaan hyvin varovasti ajatukseen, että ihmisellä olisi jokin alkuperäinen tai universaali olemus, jota historialliset, taloudelliset ja sosiaaliset prosessit vääristävät ja sortavat ja jota pitäisi puolustaa ja suojella (Foucault, 1997, 282; Foucault, 1998, 461–462). Deanin (2010, 43–44) mukaan hallinnan ohjelmat ja tekniikat eivät determinoi toimijoiden identiteettiä, vaan pikemminkin kutsuvat, houkuttelevat ja rohkaisevat hallintaa harjoittavia ja hallinnan kohteena olevia yksilöitä tiettyjen positoiden, ominaisuuksien ja kykyjen käyttöönottoon. Ihmisellä subjektina ei ole sisältöä, vaan muoto, joka vaihtuu sen mukaan, miten hänen suhde itseensä muuttuu (esimerkiksi ymmärtäjäksi, erotuomariksi, kurinpitäjäksi, neuvonantajaksi) eri tilanteissa eri ihmisten parissa (Foucault, 1997, 290–291). Sosiaalityöntekijällä ja asiakkaalla ei ole lähtökohtaisesti olemusta, joka ohjaisi ja vaikuttaisi heidän toimintaansa ja ajatteluunsa. Sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat pikemminkin subjekteja, jotka saavat kulloisenkin muotonsa sosiaalisen vuorovaikutuksen seurauksena.

Hallinnan läpivieminen ei onnistu yksin ulkoisten hallinnan tekniikoiden avulla, vaan siihen tarvitaan myös sisäistä hallintaa koskevia itse-tekniikoita, joiden avulla hallinnan

harjoittaja saa hallinnan kohteen muokkaamaan omia ajatuksiaan ja käyttäytymistään toivottuun suuntaan (vrt. Kaisto, 2010, 56). Itse-tekniikat ovat yksilölle keinoja muokata omaa ruumista, sielua, ajatuksia, toimintaa ja olemisen tapaansa jotakin päämäärää kuten puhtautta ja onnellisuutta kohti itse tai muiden avustuksella. Ihmistieteet, esimerkiksi sosiaalityö, ovat kehittäneet totuuspelejä (*truth games*), jotka sisältävät erilaisia itsen työstämisen tekniikoita. (Foucault 1997, 224–225.)

Tämä tarkoittaa sitä, että asiakkaat kääntävät ulkoisen hallinnan tekniikoita omia ajatuksiaan ja toimintaansa ohjaaviksi sisäisiksi tekniikoiksi joko itse tai pelaamalla sosiaalityöntekijän kanssa itse-tekniikoita sisältäviä totuuspelejä. Toimijat eivät yleensä keksi itsen tekniikoita itse, vaan he muokkaavat itseään moraalisubjekteiksi soveltamalla yhteisössään yleisesti tunnettuja ja harjoitettuja käytäntöjä (Foucault, 1997, 291; Rose, 1999, 190; Alhanen, 2007, 160). Popularisoituja itsensä työstämisen malleja on tarjolla esimerkiksi tiedotusvälineiden televisio-ohjelmissa ja sanoma- ja aikakauslehdissä.

Foucault ei viittaa totuuspeleillä vain sisäisiin itsensä ymmärtämisen ja työstämisen tekniikoihin, vaan myös ulkoisiin hallinnan tekniikoihin, joilla eri tieteet ja järjestelmät (esimerkiksi vankila) pyrkivät ohjaamaan ja muokkaamaan ihmisten toimintaa (Foucault, 1997, 281–282). Keskityn seuraavaksi itsensä reflektoinnin, hallitsemisen ja muokkaamisen tekniikoihin, koska ulkoisten hallinnan tekniikoiden menestys riippuu viime kädessä siitä, missä määrin asiakas kääntää – tapahtui se sitten sosiaalityöntekijän asettaman totuuspelellä pohjalta tai asiakkaan itsensä toimesta – ulkoisia hallinnan tekniikoita omaa toimintaansa ohjaaviksi sisäisiksi tekniikoiksi.

Catherine E. Footen ja Arthur E. Frankin mukaan (1999) itse-tekniikat ovat totuuspelejä, joissa toinen pelaaja ohjaa toista etsimään totuutta itsestään, tuntemaan itsensä ja muokkaamaan itseään lisääntyneen tiedon valossa. Totuuspeleille on ominaista, että peliä ei pelata yksin, vaan peli rakentuu erilaisten toimijaparien ympärille. Pelit pelataan kullekin tieteenalalle tunnusomaisten diskurssien piirissä. (1999, 160–171.) Sosiaalityö poikkeaa monista muista tieteistä siinä, että sen tieto on käytännönläheisempää ja epäformaalisemmin muotoiltua (Rose, 2010, 4). Sosiaalityön totuuspelejä voi olla sekoitus työkokemukseen perustuvaa asiantuntemusta, yleisesti hyväksyttävänä pidettyjä arvoja ja normeja ja toimintaa ohjaavia taustateorioita. Tällaisia taustateorioita ovat esimerkiksi syrjäytymistä, ihmisen tunteiden ja käyttäytymisen hallintaa ja lapsen kasvua ja kehitystä koskevat teoriat.

Totuuspeleissä ei pelata toista pelaajaa vastaan eikä yritetä saada ylivaltaa toisen yli, koska pelaajien odotetaan jakavan yhteinen päämäärä totuuden löytämisestä ja subjektin muokkaamisesta sen valossa. Totuuspeleissä toinen osapuoli nähdään sekä ammatillisen tiedon kohteena että sovellettavan tiedon toteuttajana. Peliin kuuluu olennaisena osana se, että toinen osapuoli sijoittaa toisen käyttäytymisen normaalin ja patologisen väliselle jatkumolle, arvioi sen epänormaalisuuden astetta esimerkiksi surun keston ja voimakkuuden perusteella ja päättää tieteellisen asiantuntemuksensa varassa tarvittavista jatkotoimista. (Foote & Frank, 1999, 160–171.) Nigel Partonin (1999, 108) mukaan normalisoivat käytännöt eivät mahdollista vain yksilön tilanteen arvioimista normaalin ja epänormaalin välisellä janalla, vaan myös hänen edistymisensä seurannan.

Asiakkaan vapaan toimijuuden kannalta ongelmana on se, että sosiaalityöntekijä tulkitsee diskursiivisen, tieteellisen tai muuhun asiantuntemukseen perustuvan tiedon varassa, missä määrin asiakas on onnistunut löytämään itsensä ja muokkaamaan itseään toivottuun suuntaan ja päättää, miten asiassa edetään jatkossa. Itse-tekniikat rajoittavat näin asiakkaan toiminnan mahdollisuuksia sen perusteella, miten asiakas on onnistunut muokkaamaan omaa toimintaansa tiettyjen – esimerkiksi surutyötä, päihteiden käyttöä, raha-asioiden hallintaa ja kasvatusta koskevien – normien mukaan. Normalisoinnin ongelma on se, että se ohjaa ihmisiä elämään tieteen normien mukaan ja rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan ajatella, mitä he ovat ja mitä he voisivat olla (Alhanen, 2007, 143–149).

Alhanen (2007, 160) katsoo Foucault'n vastustavan normalisoivaa hallintaa ja suosivan sen sijaan vapaampia itsekäytäntöjen muotoja, jotka mahdollistavat subjektien tulemisen riippumattomimmiksi heidän ajatteluaan aiemmin ohjanneista käytännöistä ja käsityksistä. Itsekäytännöt koostuvat problematisoinnin ja työstämisen kohteeksi otetusta eettisestä substanssista, alistumisen muodosta, työstämisen muodoista ja tavoitteesta (Foucault, 1999, 132–137). Problematisoinnin ja työstämisen kohteeksi voidaan ottaa esimerkiksi aggressiivinen käytös ja päihteiden käyttö, alistumisen muodoksi lyömätön linja ja alkoholin kohtuukäyttö, työstämisen muodoksi hengitys- ja mielikuvaharjoitukset ja päiväkirjan pito ja tavoitteeksi väkivallan katkaiseminen ja välien parantaminen puolisoon.

Valtaotteen käsitys toimijuudesta voidaan tiivistää seuraavasti. Vallan käyttämät tekniikat ja itse-tekniikat poikkeavat toisistaan siinä, miten ja missä määrin ne vahvistavat ja heikentävät sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä ja elinvoimaa.

Dominaation tekniikat ja normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä yhteiskunnassa jollakin toiminnan – esimerkiksi seksuaalisuuden, terveyden, työn, opiskelun, kasvatuksen ja turvallisuuden – alueella, mutta ne vähentävät samanaikaisesti heidän mahdollisuuksiaan ajatella ja toimia normaalin ja epänormaalin välisen jatkumon ulkopuolella. Dominaation tekniikat jättävät erittäin rajoitetun tilan toisin ajattelemisen mahdollisuuksille. Normalisoivat hallinnan tekniikat jättävät jonkin verran neuvotteluvaraa heidän ajatuksilleen siitä, miten he tekniikkoja soveltavat.

Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kykyä toisinajattelemiseen ja -tekemiseen, koska ne jättävät enemmän tilaa tasavertaiselle dialogille, heidän ajattelemisen ja toimimisen välisille eroilleen ja toisin toimimiselle. Ne vahvistavat esimerkiksi heidän mahdollisuuksiaan purkaa ja muuttaa dominaation ja hallinnan tekniikoita, jotka ”typistävät” liikaa ihmisen ajattelemisen ja toimimisen vapautta. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat eivät kuitenkaan välttämättä lisää sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä yhteiskunnassa, koska instituutioiden työntekijät ja muut ihmiset odottavat heiltä usein normaalisuuden kriteerien mukaista toimintaa ja arvioivat ja arvottavat heidän toimintansa järkevyyttä ja sopivuutta normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla.

Toimijoiden kyvyt ovat sidoksissa myös sosiaalityöntekijän ja asiakkaan strategiseen tilanteeseen. Strateginen tilanne jättää eriasteisesti tilaa diskurssien ja tekniikoiden kääntämiseen heidän arvojensa, tavoitteidensa ja intressiensä suuntaan. Heidän ”kääntämisen rohkeutensa” riippuu esimerkiksi siitä, minkä verran heillä on kulloinkin sosiaalista tukea takanaan ja millaisia vaihtoehtoisia diskursseja ja hallinnan tekniikoita heillä on käytettävissään.

2.3 Valta tiedon, intressien ja sosiaalityön tehtävien ulottuvuudella

Lähden **sosiaalityöntekijän tehtävän** hahmottelemisessa liikkeelle Foucault'n (1997, 298–299) suosituksesta: hallinnan tekniikoiden tulisi mahdollistaa totuuspuhelin pelaaminen mahdollisimman vähäisellä dominaatiolla tai herruudella. Tarkennan ja täydennän suositusta seuraavasti: hallinnan tekniikoiden ja itse-tekniikoiden pitäisi mahdollistaa totuuspuhelin pelaaminen mahdollisimman vähäisellä dominaatiolla ja normalisoinnilla. Perustelen täydennystä sillä, että normalisoivat hallinnan tekniikat ja

itse-teknikat voivat rajoittaa merkittävästi vallan kohteen ajattelua siitä, mitä hän on ja mitä hän voisi olla, vaikka hänellä olisikin ylivallan tilaa paremmat edellytykset nousta vastarintaan. Sosiaalityöntekijän pitäisi ensinnäkin välttää dominoivia tekniikoita, jotka ylläpitävät jäykkää ylivallan tilaa, koska valtasuhteen kääntäminen on niissä erittäin vaikeaa ja asiakkaan toimintaa arvioidaan ja arvotetaan ensisijaisesti normaalisuuden näkökulmasta.

Sosiaalityöntekijän pitäisi välttää myös normalisoivia hallinnan tekniikoita, koska valtasuhteen kääntäminen on niissä suhteellisen vaikeaa ja asiakkaan toimintaa arvioidaan ja arvotetaan niissä normaalisuuden näkökulmasta. Sosiaalityöntekijän tulisi suosia ei-normalisoivan hallinnan tekniikoita, koska ne mahdollistavat kohtuullisen helposti valta-asetelmien kääntämisen. Ne edesauttavat myös sosiaalityöntekijän työskentelyn ja asiakkaan toiminnan ”järjen” arvioimista ja arvottamista normaalisuuden sijasta vaihtoehtoisten tietojen ja kokemusten pohjalta, jotka huomioivat paremmin heidän ajattelemisen ja toimimisen väliset eronsa.

Sosiaalityöntekijä voi tukea ajatuksen ja toiminnan vapautta kunnioittavien hallinnan tekniikoiden ja itse-teknikoiden käyttöönottamista kolmella tavalla. Sosiaalityöntekijä on ensinnäkin selvitettävä itselleen, millaisiin järkeilemisen ja hallitsemisen tapoihin ongelmanasettelut, ratkaisukeinot, tavoitteet, moraaliset periaatteet, tiedolliset perusteet ja auktoriteettiasemat perustuvat. Sosiaalityöntekijä voi sen jälkeen keskustella asiakkaan kanssa siitä, millaisiin totuuspeleihin heidän ottamansa positiot perustuvat. Deanin (2010, 22, 57–60, 275–279) mukaan genealogin tarkoituksena tehdä on tuttu oudoksi ja paljastaa, millä järkeilemisen ja hallitsemisen keinoin todellisuus on saatu näyttämään luonnolliselta ja välttämättömältä.

Sosiaalityöntekijän tavoitteena on sekä luonnollisena ja välttämättömänä pidetyn ajattelun ja toiminnan kyseenalaistaminen että totuuksien historiallisen sattumanvaraisuuden osoittaminen. Tämä merkitsee myös sen osoittamista, ettei ihmisten ajatuksia ja toimintaa muokkaavilla järkeilemisen ja hallinnan tavoilla ole yhtä ja pysyvää lähdettä tai suuntaa. Järkeilemisen ja hallitsemisen tavat muuttuvat ja ovat enemmän tai vähemmän yhtenäinen kooste erilaisista toimijoista, diskursseista, tekniikoista, tavoitteista, moraalisisista periaatteista ja auktoriteeteista. Muutoksen mahdollistaa se, että diskursseja, tekniikoita, tavoitteita, moraalisia periaatteita ja auktoriteetteja ja niiden osasia voidaan kääntää mitä erilaisimpiin yhteyksiin.

Toiseksi vapaampien tekniikoiden edistäminen edellyttää sitä, että sosiaalityöntekijä on valmis neuvottelemaan tasavertaisesti asiakkaan kanssa ja huomiomaan hänen tietonsa ja kokemuksensa siitä, miten asiakkaan ongelma määritellään ja millä itsen muokkaamisen keinoilla, periaatteilla ja tavoitteilla edetään projektin eri vaiheissa. Tasavertainen debatti ei ole aina mahdollista tai edes järkevää asiakkaan haluttomuuden ja ongelmien syvyyden ja laajuuden vuoksi, mutta siihen tulisi mahdollisuuksien mukaan kuitenkin pyrkiä.

Kolmanneksi mahdollisuuksien avaaminen riippuu siitä, missä määrin sosiaalityöntekijä pystyy tarjoamaan vaihtoehtoisia tapoja problematisoida asiakkaan käyttäytymistä, tekniikkoja, periaatteita ja tavoitteita. Tämä on sopusoinnussa Foucault'n ajatuksen kanssa, että totuuspelin paremmin hallitseva osapuoli voi antaa totuuspelin heikommin hallitsevalle toimintaohjeita, opettaa häntä ja jakaa tietoa ja tekniikkoja (Foucault, 1997, 298–299). Olennaista on, että sosiaalityöntekijän tarjoamat vaihtoehdot eivät toimi automaattisesti asiakkaan ohjaamisen ja muokkaamisen normeina vaan pikemminkin lähtökohtana, jonka pohjalta asiakas ja sosiaalityöntekijä lähtevät asiaa työstämään.

Sosiaalityöntekijällä on käytettävissään erilaisia keinoja, joilla edesauttaa vaihtoehtoisten järjeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikojen kehittämistä asiakkaan kanssa. Sosiaalityöntekijä voi ensinnäkin nostaa esille asiakastyön hallinnan tekniikkoihin jääneitä jälkiä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan arvoista, moraalisisista periaatteista, tavoitteista ja tekniikoista. Toiseksi hänen on mahdollista kysymyksillään kääntää asiakkaan ”arkitekniikkoihin” kiteytynyttä alistettua, praktista tietoa diskursiiviseksi, sanalliseksi, käsiteltäväksi ja käytettäväksi tiedoksi. Kolmanneksi hän voi kääntää muiden, vähemmälle huomiolle jääneiden toimijoiden soveltamia hallinnan tekniikoita diskursiivisesti ymmärrettävään ja käytettävään muotoon.

Vaikka Foucault suosii hallinnan tekniikoita, jotka mahdollistavat totuuspelien pelaamisen mahdollisimman vähäisellä dominaatiolla, hän jättää tekniikoiden valitsemisen lopulta ihmisten itsensä päätettäväksi. Genealogista otetta soveltavalle sosiaalityöntekijälle riittää, että hän on keskustellut asiakkaan kanssa siitä, millaisiin järjeilemisen ja hallitsemisen keinoihin heidän tämänhetkinen totuuspelinsä perustuu, selvittänyt millaisia muita pelaamisen tapoja olisi tarjolla ja miettinyt ja kehitellyt asiakkaan kanssa muita, vaihtoehtoisia pelaamisen tapoja. Tämä merkitsee samalla sitä, että asiakas voi päätyä yhteisymmärryksessä sosiaalityöntekijän kanssa muokkaamaan itseään myös joidenkin tieteellisten normien mukaan.

Foucault ei usko marxilaisen analyysin tapaan, että olemisen poliittiset ja taloudelliset olosuhteet olisivat savuverho tai este subjektin **tiedolle** (Foucault, 2000, 15). Foucault'n mukaan historialliset, taloudelliset ja sosiaaliset prosessit eivät myöskään peitä, vääristä, vieraannuta ja sorra ihmisen alkuperäistä olemusta tai estä hänen yhteyttä omaan olemukseensa (Foucault, 1997, 282). Colin Gordonin (Foucault, 1980, 238–239) mukaan Foucault ei esimerkiksi jaa Frankfurtin koulukunnan käsitystä, että luonnontieteiden kehittyminen ja laajentuminen yhä uusille alueille tekniikoiden välityksellä olisi sortava prosessi, joka vääristää ihmisen moraalista olemusta välineellistävällä ja esineellistävällä luokittelullaan.

Foucault (2014, 42) kehottaa luopumaan kuvitelmaista, että tieto voisi olla ja kehittyä vain siellä, missä valtaa ei käytetä ja missä valta ei esitä määräyksiä ja vaatimuksia ja vaali etujaan. Tieto ei ole lähtöisin subjektin toiminnasta, koska subjektista juontuvan tiedon laatu riippuu siitä, miten vapaa tai riippuvainen hän on valtarakenteista. Tieto ei ole myöskään jotain, jota vallankäyttäjät soveltaa tai hyödyntää.

Foucault'n (2014, 42) mukaan valta ja tieto edellyttävät toisiaan ja tuottavat vaikutuksia toisissaan. Tiedolla Foucault tarkoittaa pääsääntöisesti tieteellisiä diskursseja (Alhanen 2007, 133–134), mutta hän painottaa tiedon saavan erilaisia muotoja erilaisissa valtasuhteissa ja -asetelmissa (Foucault, 1999, 73–76). Foucault tunnistaa esimerkiksi paikallisen ja kansantajuksen tiedon merkityksen, vaikka tieteelliset diskurssit pitävät sitä omaa tietoaan alempiarvoisena, koska katsovat sen olevan naiivia, epäpätevää, inadekvaattia, paikallista ja katkonaista tietoa (Foucault, 1980, 81–89). Vallalla Foucault tarkoittaa yleensä valtasuhteita ja hallinnan tekniikoita.

Aloitetaan tiedolla. Tieto mahdollistaa asioiden ja ihmisten problematisoinnin ja ottamisen vallan käytön kohteeksi. Ihmisen olemisen voidaan problematisoida esimerkiksi sisäisten psykologisten ja psykodynaamisten merkitysten ja mekanismien tulkinnaiksi, jolloin hallinnan kohteeksi määrittyvät yksilön psyykkiset toiminnot (Rose, 2010, 90–91). Tieteen luokittelut eivät mahdollista vain ihmisten yksilöintiä joidenkin erityiskriteerien perusteella vaan myös erilaisten ilmiöiden kuten päihteiden, seksuaalisuuden, hulluuden, syrjäytymisen ja rikollisuuden määrittelemisen yhteisten normien mukaisena tosiasiana (Foucault, 2014, 141–143). Esimerkiksi asiakkaan syrjäytyminen työstä, koulutuksesta, vapaa-ajan harrastuksista ja mielekkäistä ihmissuhteista voidaan selittää yhteisten normien mukaisesti yksilön psykologisen elämänhallinnan puutteilla.

Tieto tarjoaa myös tieteelliseen auktoriteettiin pohjautuvat perusteet hahmotettavalle ongelmalle ja sen ratkaisukeinoille ja tavoitteille. Rosea (2010, 90–93) tulkiten ihmisen sisäisen maailman kuvaus ja sitä muuttamaan pyrkivien hallinnan tekniikoiden uskottavuus ja pätevyys perustuvat psykologian takaamaan tieteelliseen arvovaltaan. Tekniikoiden merkitystä korostaa se, että psykologit ovat tuottaneet ”terapeuttista” tietoa monille eri toimijoille kuten sosiaalityöntekijöille, opettajille, hoitajille ja johtajille, jotka hyödyntävät tätä tietoa työssään. Itsen hallinnan tekniikat koostuvat itsen problematisoinnin, tutkimisen, ohjaamisen ja muuttamisen tekniikoista, joita yksilö harjoittaa itse tai toisen avustuksella. Tekniikoiden avulla voidaan käsitellä mitä erilaisimpia elämänalueiden ongelmia, kuten avioeroa, velkaantumista ja työttömyyttä. Tekniikoiden tavoitteena on luoda autonominen ja vapaa yksilö, joka kykenee selviämään ympäristön vaikutuksista huolimatta erilaisista tilanteista omia ajatuksiaan ja toimintaansa työstämällä.

Tieteelliset diskurssit osoittavat myös subjektien asemille ehdot, joiden mukaan he voivat pelata erilaisille tieteellisille diskursseille ominaisia totuuspelejä (Foucault, 1998, 459–461). Tieteellisille diskursseille ominaiset totuuspelit ovat joukko sääntöjä ja kriteerejä, jotka osoittavat pelaajille, millaisin subjektiasemiin heidän pitäisi asettua, jotta heidän ajatuksensa, toimintansa ja puheensa olisivat totta (Foucault, 1997, 295–301). [Totuuspelien] normalistavat käytännöt mahdollistavat yksilöiden sijoittamisen normaalin ja patologisen väliselle janalle ja yksilöiden edistymisen seurannan, hallinnan ja koulumistapojen muuntelemisen (Foucault, 2014, 249–265). Sosiaalityöntekijällä on esimerkiksi psykologialta lainatun tieteellisen arvovallan nimissä oikeus seurata ja ohjata asiakkaan ajattelun ja toiminnan kehittymistä normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla, jos hänen oma puheensa ja toimintansa noudattaa totuuspelille asetettuja totuuden kriteerejä.

Tieto edellyttää myös valtasuhteita (2014, 42). Foucault (1999, 73) katsoo ilmiöiden tulevan tiedollisen tutkimuksen alueiksi vain siksi, että valtasuhteet ovat tehneet niistä mahdollisia kohteita. Valtion valtiosuusleikkaukset, sen kunnille asettamat lisävelvoitteet ja kaupunginvaltuuston muuttuneet poliittiset voimasuhteet saattavat johtaa budjettileikkauksiin, sosiaalityöntekijän palveluja koskevan päätösvallan siirtämiseen johtoportaalalle ja asiakkaan syrjäytymisen problematisointiin yhä enemmän psykologis-terapeuttisesta näkökulmasta.

Alhanen (2007, 135–137) tulkitsee Foucault'n väitteen ”tieto edellyttää valtasuhteita” tarkoittavan sitä, ettei tietoa esiinny koskaan ilman valtasuhteita. Ajatuksena on vallan kaikenkattavuuden näkökulmasta se, että koska valtasuhteet vaikuttavat kaikessa toiminnassa, ne vaikuttavat myös tiedon diskursseissa. Valtasuhteet eivät kuitenkaan määritä tiedon tarkkaa sisältöä vaan sen, ketkä diskurssissa saavat määrätä, mitkä kriteerit ovat hyväksytyjä. Vaikka kaupunginvaltuusto ja sosiaalipalvelujen johto ohjaavat sosiaalityöntekijöiden toimintaa budjettileikkauksilla ja päätösvallan keskittämällä terapeutista diskurssia ja tekniikkaa suosivaan suuntaan, johto ja sosiaalityöntekijä eivät ”sanele” terapiadiskurssin tarkkaa sisältöä. Vaikka sosiaalityöntekijä tiedollisena auktoriteettina yleensä päättää, milloin ja millä perusteilla peliä pelataan oikein, pelin diskurssin sisältö muotoutuu lopulta sen mukaan, miten sosiaalityöntekijä ja asiakas peliä kulloinkin pelaavat.

Vallan avulla muodostetaan myös tietoa. Hallinnan tekniikat mahdollistavat tiedon keruun, kokoamisen ja tallentamisen ja nostavat esille uusia kohteita ja problemaattiseksi osoittautuneita alueita. Hallinnan tekniikoiden avulla voidaan myös täsmentää, miten tieteelliseen tietoon perustuvat tekniikat ja arvioinnin kriteerit toimivat käytännössä. (Helen, 1994, 284–287; Foucault, 2014, 42, 249–265.) Sosiaalityöntekijän merkittävin tiedon hallinnan tekniikka on asiakastietojärjestelmä. Esimerkiksi lastensuojelun tietokantaan kerätään tietoa lastensuojelun tarpeen selvitysprosessista ja yhteenvedosta, avohuollon asiakkuutta koskevista tapaamisista, puheluista, palavereista, päätöksistä, asiakas- ja perhetyösuunnitelmista, asiakasmääristä, resursseista ja asiakkuuden lopettamisesta ja siirtämisestä.

Asiakshistorian läpikäyminen asiakaskertomuksen, asiakassuunnitelmien ja päätösten perusteella on tehokas tapa täsmentää asiakkaan problematiikkaa. Myös edellä mainittu ”terapia-tekniikka” mahdollistaa asiakasta koskevan tiedon ja huolenaiheiden tarkentamisen ja uusien asioiden nostamisen käsittelyn kohteeksi. Terapeuttisen totuuspelin pelaaminen osoittaa vähitellen, miten asiakas edistyy itsensä problematisoimisessa, tutkimisessa, ohjaamisessa ja muuttamisessa ja missä asioissa hän tarvitsee sosiaalityöntekijän tukea.

Valtaote suuntaa huomiota tiedon käännettävyyteen ja sovellettavuuteen. Tieto on prosessi, jossa diskursiivista tietoa muutetaan praktiseksi tiedoksi ja praktista tietoa diskursiiviseksi tiedoksi. Kääntämis- ja soveltamisprosessi toimii eri suuntiin. Sosiaalityöntekijä voi ensinnäkin kääntää järkeilemisen tapoja, joilla on omat

ongelmanasettelunsa, tietonsa, tavoitteensa ja periaatteensa diskurssien välityksellä hallinnan tekniikoihin tiivistyväksi, itsestäänselvyydeksi muuttuvaksi praktiseksi tiedoksi. Hänen on mahdollista myös paljastaa hallinnan tekniikoihin tiivistyneitä järkeilemisen tapoja muuntamalla luonnolliseksi praktiseksi tiedoksi tiivistynyttä tietoa diskursiiviseksi, käsitettäväksi ja käsiteltäväksi tiedoksi. Hallinnan tekniikoista ei käännetä esille vain yhteiskunnallisesti levinneimpiä ja vaikutusvaltaisia järkeilemisen tapoja, vaan myös niihin jääneitä merkkejä eri toimijoiden – erityisesti työntekijän ja asiakkaan – arvoista, moraalisisista periaatteista, tavoitteista ja tekniikoista.

Sosiaalityöntekijä voi kysymyksillään myös muuntaa asiakkaan ”arkitekniikoihin” kiteytynyttä alistettua, praktista tietoa diskursiiviseksi, sanalliseksi ja käsiteltäväksi tiedoksi. Sosiaalityöntekijän on edelleen mahdollista kääntää muiden, vähemmälle huomiolle jääneiden toimijoiden soveltamia hallinnan tekniikoita diskursiivisesti ilmaistavaan ja ymmärrettävään muotoon, jos asiakas ja sosiaalityöntekijä tuntevat tarvitsevänsä uusia näkökulmia sille, miten lähestyä ongelmaa ja tarttua siihen.

Toin aiemmin esille, että Foucault tarkoittaa tiedolla yleensä tieteellisiä diskursseja. Diskurssit eivät kuitenkaan ole vain tiedon ”omaisuutta”. Foucault’n (1999, 75) mukaan diskurssit ovat paikkoja, jossa valta ja tieto jäsentyvät ja vaikuttavat toisiinsa monin eri tavoin. Tästä syystä diskurssien taktiset päämäärät eivät ole yhtenäisiä tai pysyviä. Diskurssien moniarvoinen taktisuus ilmenee ensinnäkin siinä, että diskurssit kuljettavat tai välittävät valtaa. Tämä tarkoittaa nähdäkseni sitä, että diskurssit välittävät osapuolille kutsuja, millaisiin hallinnan tekniikoiden osoittamiin subjektiasemiin (esimerkiksi terapeutin ja terapoitavan) heidän tulisi asettua valtasuhteessa.

Foucault’n (1997, 295–301) mukaan itse-tekniikoihin sisältyvien totuuspuhujen pelaamista rajoittaa se, miten vapaasti vallan tekniikat ja vallan tilat sallivat totuuspuhujen pelaamisen. Hallinnan tekniikat voivat johtaa niin jäykkiin ylivalan tiloihin, että ne käytännössä estävät totuuspuhujen pelaamisen tavalla, joka mahdollistaisi valta-asetelmien kääntämisen. Joustavammat hallinnan tekniikat sensijaan mahdollistavat valta-asetelmien kääntämisen.

Diskurssien taktinen moniarvoisuus mahdollistaa sen, että totuuspuhujia voidaan pelata monin tavoin. Se tarjoaa sosiaalityöntekijälle myös tilaisuuden horjuttaa tieteen ylivaltaa paikalliseen ja alistettuun tietoon, jota tiede pitää omaa tietoaan heikkolaatuisempana (vrt. Foucault, 1980, 81–89). Tarkoituksena on pikemminkin alistetun tiedon esille nostaminen sen erilaisissa – myös kapinallisissa – muodoissa kuin sen saattaminen tieteellisesti

tarkempaan, johdonmukaisempaan ja yhtenäisempään muotoon (Foucault, 1980, 85–87). Diskurssit voivat paitsi vahvistaa, heikentää, paljastaa myös tukkia valtasuhteita. Yhden ja saman diskurssin luokitteluja voidaan käyttää jopa päinvastaisiin päämääriin kuin mitä diskurssilla oli alun perin tarkoitettu. (Foucault, 1999, 75.)

Sosiaalityöntekijä tukkii diskurssilla valtasuhteen, jos hän arvioi, arvottaa ja ohjaa omaa ja asiakkaansa ajattelua ja toimintaa jäykästi dominaation tekniikan ja tieteellisen diskurssin asettamien totuuspuelin kriteerien ja asemien näkökulmasta. Sosiaalityöntekijä vahvistaa jäykällä diskurssilla valtasuhdetta, jos asiakas alkaa jäsentää omaa elämäänsä yhä yksityiskohtaisemmin ja tiukemmin ehdotetusta näkökulmasta ja käyttäytyä toivotulla tavalla, jolloin työntekijä saa yhä tarkempaa tietoa siitä, miten hallita asiakasta.

Sosiaalityöntekijä vahvistaa joustavasti valtasuhdetta, jos hän muokkaa ei-normalisoivien hallinnan tekniikoiden välityksellä diskurssin totuuspuelin kriteerejä yhdessä asiakkaan kanssa ja soveltaa vaihtoehtoisia tiedon ja kokemuksen lähteitä. Kriteerien liiallinen muokkaaminen asiakkaan suuntaan saattaa toisinaan johtaa valtasuhteen heikkenemiseen, jolloin totuuspueliiä aletaan pelata korostetusti asiakkaan asettamien ehtojen ja tavoitteiden. Työntekijä voi myös paljastaa, millaista valta-asetelmaa ja millaisiin subjektiasemiin perustuvaa valtasuhdetta erilaisia hallinnan tekniikoita – esimerkiksi riskinhallinta-tekniikkaa – edistävät diskurssit ylläpitävät ja vahvistavat. Valtasuhteiden paljastamisessa on kyse itsestäänselvyydeksi muuttuneesta, ei sanallisesti ilmaistavan ja käsiteltävän praktisen tiedon kääntämisestä diskursiiviseen, käsiteltävään ja työstettävään muotoon. Riskien hallintaa ja itsensä työstämistä korostava diskurssi kääntyy alkuperäisestä tavoitteestaan avoimeksi vastarinnaksi, jos asiakas sanoo problematisoivansa, tutkivansa, ohjaavansa ja muokkaavansa itseään päihteiden avulla.

Valtasuhteet ja kontrolli eivät palvele jonkin luokan tai ryhmän **intressejä** (Foucault, 1980, 142; Rose, 2010, 56–57). Vallan ja tiedon suhde ei ole niin yksinkertainen, että valtasuhteet rajoittavat tai hämärtävät tietoa, koska ne palvelevat jotain päämääriä, intressejä tai ideologioita. Tai että valtasuhteet helpottavat ja edistävät [todellista] tietoa [ja sen esille nostamista]. (Foucault, 1997, 17.) Edellä mainittu tarkoittaa samalla sitä, että valtasuhteet eivät palvele yksiselitteisesti jonkin luokan tai ryhmän **hyötyjä**.

Vallan tekniikat ja itse-tekniikat palvelevat sekä ihmisten erityisiä että heidän yleisiä intressejään ja etujaan. Hallinnan tarkoituksena on yksilöiden kykyjen kehittäminen, ohjaaminen ja valjastaminen jonkin toisen toimijan päämääriin tavalla, joka hyödyttää samanaikaisesti sekä yksilöiden että väestön hyvää (Rose, 2010, 46). Vallasta tekee

hyväksyttävän ja hyvän nimenomaan sen tuottavuus: se tuottaa asioita, tavaroita, mielihyvää, tietoa ja diskursseja (Foucault, 1980, 119). Tämä vaikeuttaa myös vallan kritisoimista. Matti Häyryn (2000, 132) mukaan on vaikea arvostella valtarakennetta, joka ei vaikuta uhkaavan kenenkään hyvinvointia, vaan joka päinvastoin oikeuttaa oman toimintansa suojelemalla elämää ja edistämällä sen kukoistusta niin yksilö- kuin väestötasollakin.

Yksilöiden (ja väestön) erityisiä intressejä jollakin toiminnan – esimerkiksi työn, opiskelun, terveyden, kasvatuksen ja turvallisuuden – alueella yleisesti palvelevat intressit perustuvat yleensä joidenkin toimijoiden – esimerkiksi lääke-, hallinto- ja sosiaalityöedustajien – erityisiä intressejä edistäviin järkeilemisen tapoihin ja hallinnan tekniikoihin. Järkeilemisen tavat ja tekniikat erkaantuvat pian ”alkuperäisen luojien” tavoitteista alkaessaan yleistyä ja vakiintua ja palvella eri toimijoiden ja liittoumien tavoitteita ja intressejä. ”Intressien universaalisuus” perustuu nähdäkseni kahteen asiaan: 1) normaalisuuden kriteerien mukaan toimivat sosiaalityöntekijä ja asiakas vahvistavat jollakin ulottuvuudella paitsi omaa toimintakykyä yhteiskunnassa myös väestön elinvoimaa riippumatta siitä, mitkä heidän sosiaaliset, taloudelliset, etniset ja poliittiset tavoitteensa, arvonsa ja intressinsä ovat ja 2) sosiaalityöntekijällä ja asiakkaalla on jonkinasteinen mahdollisuus muokata hallinnan tekniikoita omien arvojensa, intressiensä ja tavoitteidensa suuntaan.

Biopolitiikan, kurivallan ja väestön biopolitiikan yhdistävän hallinnan muodon, tarkoituksena on muokata ja vahvistaa yksilön ja väestön elinvoimaa ja turvata yksilöiden ja väestön hyvinvointi, vauraus ja onnellisuus. Yksilöiden kurinpidon ja väestön sääntelyn kehittyminen on tiiviissä yhteydessä tieteiden kehitykseen. (Foucault, 1999, 99–105; Alhanen, 2007, 139–148; Rose, 2010, 23; Dean, 2010, 28–29, 117–121.) Ihmisten – niin hallinnan harjoittajien kuin kohteidenkin – kyvyt ja elinvoima vahvistuvat ja kehittyvät hallinnan tekniikoiden välityksellä, jotka edellyttävät kohteilta tiettyjä asemia, ominaisuuksia, pyrkimyksiä ja kykyjä (vrt. Dean, 2010, 43–44).

Kehittyneen liberalismien tekniikoille on ominaista, että niissä pyritään hallitsemaan ja muokkaamaan yksilöitä tavoilla, jotka jättävät heidän ajattelun ja toiminnan vapaudelleen jonkin autonomisuuden asteen. Erityisen käytettyjä ovat itsen hallinnan tekniikat, jotka ohjaavat yksilöä pohtimaan itseään, valintojaan ja toimintaansa, ottamaan vastuuta niistä ja kehittämään keinoja, joilla pystyy muokkaamaan identiteettiään ja ilmaisemaan itseään. (Rose, 2010, 48–49, 84–93.) Hallinnan tekniikat eivät siis ainoastaan vahvista

ihmisten toimintakykyä, vaan ne myös rajoittavat eriasteisesti heidän ajatteluaan ja toimintaansa.

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan intressit ja hyödyt viittaavat tiivistetysti sanoen toimintakyvyn vahvistumiseen ja heikentymiseen 1) normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla ja 2) toisin ajattelemisessa ja toimimisessa. Tekniikat ja itse-tekniikat poikkeavat toisistaan siinä, miten ja miten paljon ne vahvistavat tai heikentävät sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä. Dominaation tekniikat – esimerkiksi lastensuojelun rajoituspäätökset – rajoittavat erittäin paljon heidän toisin ajattelemisen ja toimimisen mahdollisuuksiaan jollakin toiminnan alueella, esimerkiksi lapsen vapaata liikkumista. Sosiaalityöntekijän liikkumavaraa kaventaa se, että rajoituspäätökset tehdään tilanteissa, jossa lapsen turvallista kasvua ja kehitystä ei voida turvata muilla keinoin.

Ajattelemisen ja toiminnan rajoittaminen erittäin kapealle alueelle selittää sen, miksi dominaation tekniikoilla ei saada useinkaan luotua yhteisymmärrystä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän intressien (arvojen, tavoitteiden, uskomusten ja kokemusten) välille. Dominaation tekniikat vahvistavat kuitenkin sosiaalityöntekijän, asiakkaan ja hänen läheistensä ja väestön elinvoimaa ja toimintakykyä jollakin toiminnan – esimerkiksi turvallisuuden, seksuaalisuuden ja terveyden – alueella. Dominaation tekniikat ja itse-tekniikat lisäävät esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja vanhempien mahdollisuuksia irrottaa lapsi normaalia ja tasapainoista kehitystä vaarantavasta ystäväpiiristä ja vahvistavat lapsen toimintakykyä tukemalla hänen kasvuaan ja kehitystään päihteettömässä ja seksuaalisesti turvallisessa kasvuympäristössä. Tämä on syy myös sille, miksi dominaation tekniikoilla saadaan toisinaan luotua osapuolten välille konsensus, vaikka se onkin erittäin altis ristiriidoille.

Normalisoivat hallinnan tekniikat lisäävät dominaation tekniikoiden tapaan sosiaalityöntekijän, asiakkaan ja väestön elinvoimaa ja toimintakykyä yhteiskunnassa jollakin toiminnan alueella, mutta ne vähentävät samanaikaisesti heidän mahdollisuuksiaan ajatella ja toimia normaalin ja epänormaalin välisen jatkumon ulkopuolella. Normalisoivat hallinnan tekniikat poikkeavat dominaation tekniikoista kuitenkin siinä, että ne jättävät jonkin verran neuvotteluvaraa heidän arvoilleen, tavoitteilleen ja intresseilleen, miten he tekniikkoja soveltavat. Normalisoivien hallinnan tekniikoiden avulla saavutettu konsensus on yleensä rajallinen, koska sosiaalityöntekijän ja asiakkaan erityisiä arvoja, tietoja, tavoitteita ja kokemuksia ilmentävät intressit ovat usein enemmän tai vähemmän ristiriidassa tieteen tai muun asiantuntijan suosittaman

ajattelu- ja toimintamallin kanssa. Konfliktit johtuvat siitä, että sosiaalityöntekijä arvioi ja arvottaa omaa työskentelyään ja asiakkaan ajatuksia, toimintaa ja kehitystä liian yksipuolisesti normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla.

Oletetaan Nigel Partonia (1999, 122–123) mukaillen, että sosiaalityöntekijä alkaa ohjata lasten ja vanhempien toimintaa erilaisten riski-tekniikoiden (hallinnan tekniikoiden) avulla. Sosiaalityöntekijä opastaa heitä tunnistamaan, ennakoimaan, vähentämään ja hallitsemaan riskejä sisältäviä tilanteita ja ottamaan vastuuta seurauksista, jos he sattuvat tekemään vääriä valintoja. Sosiaalityöntekijän hallinta muuttuu lapsen ja vanhempien itsehallinnaksi, kun he menevät itseensä, sisäistävät totuuden ja alkavat toimia riskejä ennakoivalla ja minivoivalla ja niistä vastuun ottavalla tavalla.

Vaikka riskien minimoiminen vahvistaa sosiaalityöntekijän elinvoimaa organisaatiossa ja työmarkkinoilla ja lapsen, vanhempien ja väestön elinvoimaa, lapsen ja vanhempien ominaisuuksia ja kykyjä arvioidaan yksipuolisesti sen mukaan, miten he ovat edistyneet riskinkantokyvyssään normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla. Normalisoinnin ongelma on se, että se ohjaa heitä elämään riskin normin mukaisesti ja rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan ajatella ja toimia muulla tavoin.

Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat sosiaalityöntekijän ja asiakkaan mahdollisuuksia toisinajattelemiseen ja -tekemiseen, koska ne jättävät enemmän tilaa tasavertaiselle dialogille, heidän ajattelemisen ja toimimisen välisille eroilleen ja toisin toimimiselle. Ne vahvistavat esimerkiksi heidän mahdollisuuksiaan purkaa ja muuttaa dominaation ja hallinnan tekniikoita, jotka ”supistavat” liikaa ihmisen ajattelemisen ja toimimisen vapautta. Ne tarjoavat myös dominaation tekniikoita ja normalisoivia hallinnan tekniikoita paremmat edellytykset konsensuksen syntymiselle asiakkaan ja sosiaalityöntekijän intressien välille, koska sosiaalityöntekijä käy asiakkaan kanssa tasavertaisemmin keskustelua siitä, mistä asiakkaan ongelmista on kyse ja millä keinoin, periaattein ja tavoittein niitä lähdetään työstämään. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat eivät välttämättä lisää sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä yhteiskunnassa ja väestön elinvoimaa, koska instituutioiden työntekijät ja muut ihmiset odottavat heiltä usein normaalisuuden kriteerien mukaista toimintaa ja arvioivat ja arvottavat heidän toimintansa järkevyyttä ja sopivuutta normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla.

Dominaation ja hallinnan tekniikat *eroavat* toisistaan *konsensuksen asteeltaan*. Karkeasti ottaen voidaan sanoa, että dominaation tekniikkojen tuottama konsensus sosiaalityöntekijän ja asiakkaan intressien välille on haurain ja ei-normalisoivien

hallinnan tekniikoilla aikaansaatu konsensus lujin. Normalisoivien hallinnan tekniikoiden avulla luotu konsensus on jotain tältä väliltä. Konsensuksen lujuus ja vastarinnan ”syttymisherkkyys” riippuu paitsi tekniikoiden kireyden asteesta myös asiakkaan ja sosiaalityöntekijöiden ajatusten ja mielipiteiden huomioinnin asteesta.

Intresseille on ominaista niiden käännettävyys ja sovellettavuus. Intressien ”pyöräyttämässä” voi olla kyse neljästä asiasta: 1) joidenkin toimijoiden erityisten intressien kääntämisestä muiden (toimijoiden) erityisiä intressejä yleisesti palveleviksi intresseiksi, 2) toimijoiden erityisten intressien ”palauttamisesta” yleisten intressien ehdottaman toimintamallin tarjoamiseksi eduiksi, 3) sen pohtimisesta, missä määrin yleiset intressit ovat käännettävissä toimijoiden erityisiä intressejä yleisesti palveleviksi intresseiksi ja 4) yleisten ja erityisten intressien kääntämisestä muotoon, joka mahdollistaa toimijoiden välisten intressien erojen huomioimisen ja erityisten intressien muokkaamisen ja kehittämisen.

Ensimmäinen ”pyöräytys” viittaa joidenkin toimijoiden erityisten intressien kääntämiseen asiakkaan, sosiaalityöntekijän ja ihmisten erityisiä intressejä jollakin relevantilla tavalla palveleviksi ja ”sanoittaviksi” yleisiksi intresseiksi. Ajatus muistuttaa Bruno Latourin käsitystä intressien käännettävyydestä. Martin Kusch (1993) siteeraa Latourin (1983, 144) käsitystä intressien hyödyntämisestä seuraavasti. Se on taitoa ”vakuuttaa muut siitä, mitkä heidän intressinsä ovat ja mitä heidän pitäisi haluta ja olla. Voiton vie se, joka pystyy kääntämään muiden intressit omalle kielelleen.” (Kusch, 1993, 154)³ Toisessa ”käännössä” sosiaalityöntekijä ja asiakas ”supistavat” omat intressinsä tieteen tai muun asiantuntijatahon asettamiin näkökulmiin niihin pienehköjä muutoksia tehden, koska he uskovat tieteen kriteerien mukaan toimimisen vahvistavan heidän toimintakykyään ja palvelevan yleisesti heidän erityisiä intressejään jollakin toiminnan – esimerkiksi työn, opiskelun, kasvatuksen, terveyden ja turvallisuuden – alueella.

Kolmannessa ”pyöräytyksessä” on kyse sen pohtimisesta, missä määrin jotakin järkeilemisen tapaa edistävät tieteen diskurssit ja hallinnan tekniikat – jotka arvioivat ja arvottavat sosiaalityöntekijän työskentelyn ”järkeä” ja asiakkaan käyttäytymisen ”tolkkua” normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla – ovat käännettävissä heidän erityisiä intressejään palveleviksi yleisiksi intresseiksi. Tämä tarkoittaa keskustelun käymistä asiakkaan kanssa siitä, millaisiin järkeilemisen tapoihin hallinnan tekniikkojen

³ Latour Bruno 1983: Give me a laboratory and I will raise the world. Teoksessa (toim.): Knorr-Cetina K. & Mulkay Michael. Science observed. Sage publication. London and Beverly Hills, 141–170.

ja diskurssien edistämät ongelmanasettelut, ratkaisukeinot, tavoitteet, moraaliset periaatteet, tiedolliset perusteet ja totuupelien subjektiaseimat perustuvat. Tarkoituksena on sen oivaltaminen, että heidän intressinsä ovat historiallisesti sattumanvaraisten järjeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikkojen tulosta ja että niitä on mahdollista järjesträä ja muokata monella muullakin tavalla.

Neljänneksi sosiaalityöntekijä voi edistää intressien uudelleenjärjesträmistä ja -muokkaamista erilaisin käännoin. Sosiaalityöntekijä voi kääntää ”yleisiä intressejä palveleviin” hallinnan tekniikkoihin jääneitä jälkiä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan arvoista, moraalista periaatteista, tavoitteista ja tekniikoista. Hänen on mahdollista myös kääntää kysymyksillään asiakkaan ”arkitekniikkoihin” kiteytyntä alistettua, praktista tietoa diskursiiviseksi, sanallisesti käsitettäväksi ja käsiteltäväksi tiedoksi. Hän voi edelleen kääntää muiden, vähemmälle huomiolle jääneiden toimijoiden soveltamia hallinnan tekniikoita diskursiivisesti ilmaistavaan ja ymmärrettävään muotoon. Yleisiä ja erityisiä intressejä edistävien järjeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikoiden kääntämisen tarkoituksena on niiden muokkaaminen muotoon, jotka mahdollistavat paitsi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisten intressien erojen huomioinnin myös heidän erityisten intressiensä muokkaamisen ja kehittämisen.

Toimijoiden intressien muodostuminen ja määrittäminen riippuu myös strategisesta tilanteesta, jossa toimijat kulloinkin ovat. Foucault’ta mukaillen vallassa on kyse monimutkaisesta valtasuhteiden muodostamasta strategisesta tilanteesta, jossa toimijat voivat käyttää valtaa mitä erilaisimpiin päämääriin (Foucault, 1980, 142; Foucault, 1999, 75). Colin Gordonin (Foucault, 2000, xiv-xv) mukaan samaa tekniikkaa voidaan käyttää erilaisten sosiaalisten ja poliittisten intressien palvelemiseen. Diskurssien taktinen moniarvoisuus (Foucault, 1999, 75–76) puolestaan varmistaa sen, että diskursseja ja diskurssien osia voidaan käyttää erilaisten intressien edistämiseen niin yksilö-, ryhmä-, organisaatio- kuin väestötasollakin.

Hallinnan tekniikoiden kääntäminen ei useinkaan onnistu tarkoitettulla tavalla. Tämä ilmenee siinä, että ohjelmat ja tavoitteet muuttuvat, ”vesittyvät” ja jopa kääntyvät pääläelleen, kun niitä käännetään tasolta toiselle. (Rose, 2010, 49–51.) Johtoportaan ”pöydältä” tiimipalaverin kautta sosiaalityöntekijän ”pöydälle” päätyneet ohjelmatavoitteet ja keinot, niiden toteuttamista säätelevät diskurssit ja hallinnan tekniikat ja muut sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välistä suhdetta – ja siihen vaikuttavia sosiaalisia suhteita – ohjaavat diskurssit ja hallinnan tekniikat muodostavat

sosiaalityöntekijän ja asiakkaan strategisen tilanteen. Strateginen tilanne jättää eriasteisesti tilaa diskurssien ja tekniikoiden kääntämiseen heidän omien intressiensä ja hyötyjensä suuntaan. Työntekijä saattaa esimerkiksi kääntää diskursseja ja tekniikoita rohkeammin omien intressiensä ja hyötyjensä suuntaan, jos häntä syrjinyt esimies on vaihtumassa, hänellä on vaihtoehtoisia diskursseja ja hallinnan tekniikoita, hänellä on työparinsa tuki, hän on piakkoin vaihtamassa työpaikkaa tai jäämässä eläkkeelle.

Sosiaalityöntekijän ongelmanasettelun, ratkaisukeinojen ja tavoitteiden läpimeno riippuu siitä, missä tilanteessa asiakas on ja missä määrin hän uskoo pystyvänsä edistämään omia intressejään ja hyötyjään diskurssin ja tekniikan ehdottamasta subjektiasemasta. Asiakkaan strateginen tilanne saattaa muuttua esimerkiksi avioeron, työttömyyden, ystävyysuhteen alkamisen tai päättymisen, sairauden, kuoleman tai toiselta viranomaiselta saadun tuen vuoksi. Diskurssien ja hallinnan tekniikoiden käännettävyys ja moniarvoisuus aiheuttavat sen, että kääntämisen lopputulos puhelinkeskusteluissa, tapaamisissa ja palavereissa on epävarma.

Vaikka valtasuhde olisi vakiintunut, sosiaalityöntekijän on kerta toisensa jälkeen varmistettava asiakkaan suostumus. Asiakkaan avioituminen ja työllistyminen saattaa muuttaa tilannetta esimerkiksi niin, että asiakas kyseenalaistaa aiemmat diskurssiin sisältyneet tavoitteet (uusien keinojen löytäminen vanhemman ja lasten välisten ristiriitojen ratkomiseen) ja tekniikat (perhetyön). Asiakas voi edelleen poimia valikoituja otteita sosiaalityöntekijän, perhetyöntekijän ja uuden puolison puheista ja kääntää ne uudeksi tavoitteeksi (yhteisen ajan järjestäminen vanhemmille) ja tekniikaksi (lastenhoitoavuksi).

2.4. Valta hallintana pähkinänkuoressa

Tiivistän vallan hallintana kuvioksi 2. Kuviosta ilmenevät valtaotteen keskeisimmät piirteet: vallan perusta, vallan luonne, intressi, tieto, toimija, prosessi ja sosiaalityön tehtävä. Kuvio kiteyttää, millaisia ehtoja valtaote asettaa sille, miten sosiaalityöntekijä lähestyy ja arvioi asiakasta ja miten se ilmenee heidän toiminnassaan.

Kuvio 2. Valta hallintana pähkinänkuoressa

Vallan perusta	Vallalla ja vastarinnalla ei perustaa. Resurssit valtasuhteiden tulosta.
Vallan luonne	Toiminnallista, ruumiillista, sisäistä, tuottavaa, sattumanvaraista, kaikenkattavaa ja potentiaalisesti vaarallista.
Toimijat	Ei olemusta. Valta toimijat tuottavaa. Vallan tekniikat ja itse-tekniikat vahvistavat ja heikentävät heikentävät eri tavoin ja eriasteisesti toimijoiden toimintakykyä ja mahdollisuuksia. Strategisen tilanteen vaikutus toimijuuteen.
Intressit	Viittaavat toimintakyvyn vahvistumiseen ja heikentymiseen 1) normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla ja 2) toisin ajattelemisessa ja toimimisessa. Vallan tekniikat ja itse-tekniikat vahvistavat ja heikentävät työntekijän, asiakkaan ja väestön toimintakykyä eri tavoin. Intressejä sovittavat tekniikat eroavat toisistaan konsensuksen asteeltaan. Intressien käännettävyys ja sovellettavuus. Intressien käännettävyys riippuu strategisesta tilanteesta.
Tieto	Sovellettavaa ja käännettävää. Mahdollistaa asioiden ja ihmisen problematisoinnin ja ottamisen vallan käytön kohteiksi ja tarjoaa perusteet ongelmalle, ratkaisukeinoille ja tavoitteille. Diskurssien (tietojen) avulla voidaan vahvistaa, heikentää, paljastaa ja tukkia valtasuhteita. Valtasuhteet mahdollistavat ilmiöiden ottamisen tutkimuksen ja hallinnan kohteiksi. Valtasuhteet ja niitä välittävät hallinnan tekniikat eivät sanele tiedon tarkkaa sisältöä, vaan diskurssien totuuden kriteerin määrittelijät. Vallan (hallinnan tekniikoiden) avulla myös kerätään, kootaan ja täsmennetään tietoa ja nostetaan esille uusia ongelma-alueita.
Valta prosessina	Kääntämisen prosessi, joka ilmenee 1) intressien välisinä 2) diskursiivisen ja praktisen tiedon välisinä ja 3) ulkoisten ja sisäisten tekniikkojen välisinä prosesseina. Kääntäminen onnistuu enemmän/vähemmän epätäydellisesti.
Sosiaalityön tehtävä	1) Tilan tekeminen toisin ajattelemiselle ja toimimiselle, jossa keinoina a) järjeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikkojen itsestäänselvyyden kysenalaistaminen, b) tasavertainen debatti ja c) vaihtoehtojen esille nostaminen ja kehittäminen. 2) Syrjäytyneiden liittäminen valtakulttuuriin, jossa keinoina a) asiakkaiden normalisointi ja b) heidän ajatustensa osittainen huomiointi ja c) heidän toimintakykynsä osittainen vahvistaminen.

Vallalla ei ole perustaa. Sosiaalityöntekijän *valtaa* asiakkaaseen ja asiakkaan *vastarintaan asettumista ei voida palauttaa* johonkin *perustaan* kuten heidän rakenteelliseen asemaansa. Valtaote suuntaa sosiaalityöntekijän huomiota vallan perustan sijasta hallinnan tekniikoihin, jotka ohjaavat työntekijän ja asiakkaan ajatuksia ja toimintaa. Valtaote myöntää toimijoiden välisten resurssierojen – esimerkiksi tietojen, taitojen ja taloudellisten voimavarojen – vaikuttavan siihen, miten he voivat vaikuttaa toiminnallaan paitsi itseensä myös muiden ihmisten ajatteluun ja toimintaan. Huolimatta siitä, että *resurssit* asettavat rajat heidän toiminnalleen, erot ovat samaan aikaan *valtasuhteiden tulosta*. Vaikka sosiaalityöntekijän asiakasta suuremmat resurssit mahdollistavat sosiaalityöntekijän vallankäytön asiakkaaseen, myös heidän väliset eronsa resurssien määrässä ja laadussa ovat valtasuhteiden aikaansaannosta.

Valta on **luonteeltaan toiminnallista**. Valtaa ei ymmärretä niinkään toimijoiden (yksilöiden ja kollektiivien) välisinä suhteena, vaan pikemminkin hallinnan tekniikkoina – esimerkiksi tunnustamiskäytäntöinä ja päihdearviolomakkeina – joilla pyritään vaikuttamaan käynnissä olevaan toimintaan tai nykyhetkessä tai tulevaisuudessa esille nousevaan toimintaan. Valtaote suuntaa sosiaalityöntekijän huomiota toimijoiden sijasta heidän ajatteluun ja toimintaansa ohjaaviin hallinnan tekniikoihin ja itse-tekniikoihin. Valtaote ei keskity pelkästään siihen, miten sosiaalityöntekijä käyttää hallinnan tekniikoiden avulla valtaa asiakkaaseen (toiseen) ja miten asiakas (toinen) reagoi siihen. Valtaote suuntaa sosiaalityöntekijän kiinnostusta myös siihen, miten sosiaalityöntekijä ja asiakas ohjaavat hallinnan tekniikoiden välityksellä myös omaa ajatteluaan ja toimintaansa.

Valtaote antaa myös ymmärtää, ettei valta ole olemassa itsestään, vaan toiminnan kautta. Valta on olemassa silloin, kun sosiaalityöntekijä ja asiakas yrittävät toiminnallaan hallita itseään ja toisiaan erilaisten hallinnan tekniikoiden ja itse-tekniikoiden avulla. Sosiaalityöntekijä käyttää asiakkaaseen tilannekohtaista, kestoiltaan, keinoiltaan ja lopputuloksiltaan vaihtelevaa valtaa, joka toistuessaan vähitellen vakiintuu suunnitelmalliseksi ja pitkäjänteiseksi hallinnaksi. Sosiaalityöntekijän vallan vakiintuminen ei merkitse asiakkaan vapauden katoamista, vaan hänen vastarintansa heikkenemistä ja siirtämistä, jonka vuoksi hallintaa on jatkuvasti ylläpidettävä käytännöillä, jotta valtasuhteet säilyisivät ennallaan. Hallinnan tiloja ylläpitävät hallinnan tekniikat voivat johtaa jäykkiin, hierarkkisiin ja valta-asetelmaltaan vaikeasti käännettävissä oleviin ylivallan tiloihin. Ne saattavat tarjota myös puitteet strategisten

pelien joustavalle pelaamiselle, pelin pelaamisen tavasta neuvottelemiselle ja valtasuhteiden kääntämiselle.

Toiminnan kautta välittyvät tekniikat eroavat toisistaan siinä, miten suuren ajattelemisen ja toiminnan vapauden ne vallan kohteelle suovat ja millaiset mahdollisuudet vastarintaan ne asiakkaalle tarjoavat. Asiakkaan mahdollisuudet vastarintaan ja vapaaseen ajattelemiseen ovat pienimmillään lukkiutuneisiin toimintatapoihin perustuvissa dominaation tekniikoissa ja suurimmillaan ei-normalisoivissa hallinnan tekniikoissa, jotka sallivat melko vapaasti erilaisten strategisten pelien käymisen. Asiakkaan vapauden aste normalisoivan hallinnan tekniikoissa asettuu jonnekin dominaation tekniikoiden ja ei-normalisoivien hallinnan tekniikoiden välille. Vallan ehtona on se, että vallan kohteella on mahdollisuus – vaikka pienikin – valita alistumisen ja vastarinnan välillä. Valtaotteen mukaan sosiaalityöntekijä ei käytä valtaa vaan voimaa (tai väkivaltaa), jos hän ei pidä asiakasta päätöksentekoon ja valintoihin kykenevänä toimijana eikä jätä hänelle mahdollisuutta tehdä omaa toimintaa koskevia päätöksiä.

Valta on edelleen *ruumiillista* (Helen, 1994, 274). Biovallassa on kyse toisaalta yksilöiden ruumiin voimia kesyttävästä muokkaavasta ja vahvistavasta kurivallasta ja toisaalta biologisen lajiruumiin ominaisuuksien kuten syntyvyyden, kuolleisuuden, eliniän, hedelmällisyyden ja terveydentilan väestötason hallinnasta. Valtaote suuntaa sosiaalityöntekijän huomiota ihmisten ajatuksien ja toiminnan rajoittamisen sijasta paitsi asiakkaan ruuminvoimien kesyttämiseen, lisäämiseen ja vahvistamiseen myös yhteiskunnan sosiaalisen ruumiin vahvistamiseen ja suojelemiseen.

Valtaote antaa myös ymmästyä, ettei hallinta ei kohdistu vain ruumiisiin, vaan se myös toimii ruumiissa ja ruumiiden välityksellä. Hallinta ei ole vaikuttavaa, ellei hallinnan järkeä – moraalisia periaatteita, asioita ja ongelmia kuvailtavaksi, ymmärrettäväksi ja käsiteltäväksi tekevää kieltä, tiedollisia käsityksiä asioiden tilasta ja niiden toivottavasta suunnasta – onnistuta kääntämään tekniikoiksi, joilla ihmiset hallitsevat toisiaan ja itseään.

Tekniikoiden ruumiillistumisen menestys riippuu siitä, missä määrin sosiaalityöntekijä ja asiakas alkavat hallita toisten ja omaa käyttäytymistä omaksuttujen tekniikoiden avulla. Tekniikat eivät ole jonkin strategian, ohjelman, tahdon tai tarkoituksen ruumiillistumia. Ne eroavat enemmän tai vähemmän ”alkuperäisestä” ajatuksesta ja muuttavat muotoaan, kun ihmiset sovittavat niitä erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa omiin tietoihinsa, arvoihinsa ja päämääriinsä.

Valta on luonteeltaan myös *sisäistä*. Valtasuhteita ei ymmärretä toimijoiden – vallanharjoittajien ja vallankohdeiden - väliseksi, ulkoisesti vertailtaviksi resurssieroiksi, jotka takaavat toisen osapuolen ylivallan yli. Valtasuhde nähdään toimijoiden resurssierojen sijasta pikemminkin sisäisen vuorovaikutuksen suhteena, jossa valtamekanismit muovaavat suhteen osapuolia eri tavoin. Valtasuhteita ajatellaan muodostuvan kaikkiin käytäntöihin, joissa ihmiset vaikuttavat toisiinsa. Valtasuhteet eivät ole tällöin muusta sosiaalisesta toiminnasta ja käytännöistä erillisiä suhteita, vaan vaikuttavat niissä sisäisesti.

Sosiaalityöntekijä ja asiakkaan suhde muuttuu jatkuvasti, kun he yrittävät vaikuttaa toistensa toimintaan erilaisten diskurssien ja valtatekniikoiden kuten päihderiippuvuustestien ja sanontojen avulla. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan mahdollisuudet käyttää hallinnan tekniikoita riippuvat siitä, mikä heidän strateginen tilanteensa kulloinkin on erilaisten instituutioiden, diskurssien, tekniikoiden, tavoitteiden, liittoutumien ja vastakkainasettelujen vaikutusten seurauksena.

Käsitys vallan toimijuudesta ja sisäisyydestä on läheisessä yhteydessä myös vallan *tuottavuuteen*. Valta muodostaa ensinnäkin toimintakentän: subjektit, mahdollisuuksien ja tavoitteiden kirjon ja toimintakyvyn. Toiseksi valta tarjoaa mahdollisuuden havaita vallan kohteita ja ongelmia ja muovata tietämisen ja määrittelyn kriteerit. Kolmanneksi valta jäsentää ruumiin ja tuottaa ruumiillisuuden strategioiden ja taktiikoiden välityksellä. Ote antaa ymmärtää vallan tuottavan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimijoina. Se ei tuota pelkästään heidän identiteettiään, vaan se asettaa myös rajat ja mahdollisuudet, mitä he voivat havaita ja tietää. Valta asettaa rajat ja mahdollisuudet myös sille, millä tavoin he jäsentävät itseään ja miten he yrittävät hallita omaa ja toisten ajattelua ja toimintaa erilaisten toiminnassa ruumiillistuvien hallinnan tekniikoiden välityksellä. Koska valtasuhteet edeltävät toimijoita ja heidän valintojaan, myös osapuolten intressit ja hyödylliseksi katsomat asiat ja sosiaalityön tehtävät ovat vallan tuottamia.

Ajatus vallan sisäisyydestä, toiminnallisuudesta ja tuottavuudesta on läheisessä yhteydessä vallan *kaikenkattavuuteen*. Koska valta on läsnä kaikessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa – hallinnan tekniikoissa ja diskursseissa – joissa ihmiset vaikuttavat toisiinsa, valta on kaikenkattavaa. Valtaote antaa ymmärtää, että sosiaalityöntekijä ja asiakas eivät ole olemassa sosiaalityön ulkopuolella, koska he ovat itse tuon toiminnan tulosta. Vaikka sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde olisi vakiintunut pitkäjänteiseksi ja ennustettavaksi vallankäytöksi (hallinnaksi), heidän strateginen asemansa vallan

verkostossa muuttuu jatkuvasti kaiken sen toiminnan vuoksi, joka sosiaalityöhön kohdistuu. Sosiaalityöntekijä ja asiakas eivät astu vallan ulkopuolelle edes sosiaalityön ulkopuolella, kun he eivät tapaa, ajattele ja toimi toinen mielessään, koska sosiaalinen kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa muuttaa jatkuvasti heidän toimintansa alaa ja mahdollisuuksia.

Vaikka valta ei ole luonteeltaan hyvää taikka pahaa, se on potentiaalisesti vaarallista. Valtaote ei pidä valtaa yksiselitteisesti pahana, sortavana, tukahduttavana asiana, josta pitäisi vapautua tai pyrkiä pois. Vallalla on hyviäkin vaikutuksia. Toimijoiden – niin hallinnan harjoittajien kuin kohteidenkin – kyvyt ja elinvoima vahvistuvat ja kehittyvät hallinnan tekniikoiden välityksellä, jotka edellyttävät kohteilta tiettyjä asemia, ominaisuuksia, pyrkimyksiä ja kykyjä. Normalisoivien hallinnan tekniikoiden käytössä piilee myös vaara, että ne johtavat jäykkiin ja hierarkkisiin ylivallan tiloihin, joissa osapuolten toiminnan mahdollisuudet ovat erittäin rajatut. Uhka normalisoivien hallinnan tekniikoiden muuttumisesta ylivallan tilaksi on olemassa siitä huolimatta, ette ne jättävät toimijoiden tavoitteille ja arvoille jonkin verran tilaa. Valtaotteen mukaan sosiaalityöntekijän on oltava tietoinen sekä vallan ”hyvästä”, ihmisten toimintakykyä vahvistavasta ja ajattelemisen ja toimimisen mahdollisuuksia laaventavasta puolesta että vallan ”pahasta”, ihmisten ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksia kaventavasta puolesta.

Valta on luonteeltaan myös sattumanvaraista. Valtaotteen mukaann kyse on ensinnäkin sen oivaltamisesta, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan omaksumat järjet (rationaalisuudet) ja tekniikat, joiden mukaan he hallitsevat itseään ja toisiaan on koottu yhteen useista, historiallisesti satunnaisista lähteistä ja että ne olisi voitu valita ja koota monella muullakin tavalla. Vallan sattumanvaraisuus ei viittaa pelkästään siihen, että asiakastapahtumalla ei ole yhtä pysyvää lähdettä tai perustaa. Vallan sattumanvaraisuudessa on kyse myös siitä, ettei sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toiminnalla ole etukäteen historiallisesti ennustettavaa suuntaa, koska rationaalisuuksien, diskurssien ja tekniikoiden elementtejä voidaan poimia ja kasata yhteen useilla historiallisesti erityisillä tavoilla. Toiminnan ennustamattomuutta vahvistaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan strategisen tilanteen muuttuminen ja se, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toiminnalla on ei-tarkoitettuja seurauksia.

Valtaote lähtee siitä, ettei sosiaalityöntekijän ja asiakkaan (**toimijoiden**) ajattelua ja toimintaa voida *palauttaa olemukseen*, joka ohjaisi, selittäisi ja ennustaisi heidän käyttäytymistään vallan käyttäjänä ja kohteena. Valtakäsitys olettaa sen sijaan

järkeilemisen tapoja edistävien hallinnan tekniikoiden ja itse-tekniikoiden tuottavan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimijoina. Vallan käyttämät tekniikat ja itse-tekniikat poikkeavat toisistaan siinä, miten ja missä määrin ne vahvistavat ja heikentävät sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä, elinvoimaa ja mahdollisuuksia. Dominaation tekniikat ja normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat sosiaalityöntekijän asiakkaan toimintakykyä yhteiskunnassa jollakin toiminnan alueella, mutta ne vähentävät samanaikaisesti heidän mahdollisuuksiaan ajatella ja toimia normaalin ja epänormaalin välisen jatkumon ulkopuolella. Dominaation tekniikat jättävät erittäin rajoitetun tilan toisin ajattelemisen mahdollisuuksille. Normalisoivat hallinnan tekniikat jättävät jonkin verran neuvotteluvaraa heidän ajatuksilleen siitä, miten he tekniikkoja soveltavat.

Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kykyä toisinajattelemiseen ja -tekemiseen, koska ne jättävät enemmän tilaa tasavertaiselle dialogille ja heidän ajattelemisen ja toimimisen välisille eroilleen. Ne vahvistavat esimerkiksi heidän mahdollisuuksiaan purkaa ja muuttaa dominaation ja hallinnan tekniikoita, jotka ”typistävät” liikaa ihmisen ajattelemisen ja toimimisen vapautta. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat eivät kuitenkaan välttämättä lisää sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä yhteiskunnassa, koska instituutioiden työntekijät ja muut ihmiset odottavat heiltä usein normalisuuden kriteerien mukaista toimintaa ja arvioivat ja arvottavat heidän toimintansa järkevyyttä ja sopivuutta normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla. Toimijoiden kyvyt ovat *sidoksissa* myös sosiaalityöntekijän ja asiakkaan *strategiseen tilanteeseen*, joka jättää eriasteisesti tilaa diskurssien ja tekniikoiden kääntämiseen heidän arvojensa, tavoitteidensa ja intressiensä suuntaan. Heidän ”kääntämisen rohkeutensa” riippuu esimerkiksi siitä, minkä verran heillä on liittolaisia ja vastustajia ja millaisia vaihtoehtoisia diskursseja ja hallinnan tekniikoita heillä on käytettävissään.

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan **intressit** ja **hyödyt** viittaavat *toimintakyvyn vahvistumiseen ja heikentymiseen* 1) *normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla* ja 2) *toisin ajattelemisessa ja toimimisessa*. *Tekniikat ja itse-tekniikat poikkeavat toisistaan siinä, miten ja miten paljon ne vahvistavat tai heikentävät sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä ja mahdollisuuksia*. Dominaation tekniikat ja normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat sosiaalityöntekijän asiakkaan toimintakykyä yhteiskunnassa jollakin toiminnan alueella, mutta ne vähentävät samanaikaisesti heidän mahdollisuuksiaan ajatella ja toimia normaalin ja epänormaalin välisen jatkumon

ulkopuolella. Dominaation tekniikat jättävät erittäin rajoitetun tilan toisin ajattelemisen mahdollisuuksille. Normalisoivat hallinnan tekniikat jättävät jonkin verran neuvotteluvaraa heidän ajatuksilleen siitä, miten he tekniikkoja soveltavat. Ne yrittävät kuitenkin pitää huolen siitä, etteivät neuvottelutulokset ja tekniikkojen sovellukset ”karkaa liian kauas” normaalin ja epänormaalin väliseltä janalta.

Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kykyä toisinajattelemiseen ja -tekemiseen, koska ne jättävät enemmän tilaa tasavertaiselle dialogille, heidän ajattelemisen ja toimimisen välisille eroilleen. Ne vahvistavat esimerkiksi heidän mahdollisuuksiaan purkaa ja muuttaa dominaation ja hallinnan tekniikoita, jotka ”typistävät” liikaa ihmisen ajattelemisen ja toimimisen vapautta. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat eivät kuitenkaan välttämättä lisää sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä ”normaaliperiaatteen” mukaan toimivassa yhteiskunnassa, koska instituutioiden työntekijät ja muut ihmiset odottavat heiltä yleensä normalisuuden kriteerien mukaista toimintaa ja arvioivat ja arvottavat heidän toimintansa järkevyyttä ja sopivuutta normaalin ja epänormaalin välisellä janalla.

Dominaation ja hallinnan tekniikat *poikkeavat* toisistaan *konsensuksen asteeltaan*. Dominaation tekniikkojen tuottama konsensus sosiaalityöntekijän ja asiakkaan intressien välille on haurain ja ei-normalisoivien hallinnan tekniikoilla luotu konsensus lujin. Normalisoivien hallinnan tekniikoiden avulla luotu konsensus sijoittuu jonnekin niiden välille. Konsensuksen lujuus ja vastarinnan ”syttymisherkkyys” riippuu paitsi tekniikoiden kireyden asteesta myös asiakkaan ja sosiaalityöntekijöiden ajatusten ja mielipiteiden huomioinnin asteesta.

Valtaote kiinnittää huomiota myös *intressien käännettävyyteen* ja *sovellettavuuteen*. Intressien kääntäminen kohdistuu neljään asiaan: 1) sen osoittamiseen, miten joidenkin toimijoiden (esimerkiksi Suomen oikeistohallituksen) erityisiä intressejä (sosiaaliturvan leikkauksia ja työlainsäädännön purkua) käännetään muiden (esimerkiksi asiakkaiden ja työntekijöiden) erityisiä intressejä yleisesti palveleviksi intresseiksi (hyvinvointivaltion turvaamiseksi taloudellista kilpailukykyä varmistamalla), 2) sen osoittamiseen, miten sosiaalityöntekijä ja asiakas ”kaventavat” omat intressinsä tieteen tai muun asiantuntijatahon asettamiin näkökulmiin niihin pienehköjä muutoksia tehden, koska he katsovat tieteen kriteerien mukaan toimimisen vahvistavan heidän toimintakykyään ja palvelevan yleisesti heidän erityisiä intressejään jonkin toiminnan piirissä.

Intressien kääntäminen viittaa myös 3) sen pohtimiseen, missä määrin jotakin järjeilemisen tapaa edistävät tieteen diskurssit ja hallinnan tekniikat – jotka arvioivat ja arvottavat sosiaalityöntekijän työskentelyn ja asiakkaan käyttäytymisen ”tolkkua” normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla – ovat käännettävissä heidän erityisiä intressejään palveleviksi yleisiksi intresseiksi ja 4) sen miettimiseen, miten yleisiä ja erityisiä intressejä edistäviä järjeilemisen tapoja ja hallinnan tekniikoita saadaan käännettyä muotoon, jotka mahdollistavat paitsi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisten intressien erojen huomioinnin myös heidän erityisten intressiensä muokkaamisen.

Intressien käännettävyys riippuu strategisesta tilanteesta, jossa sosiaalityöntekijä ja asiakas kulloinkin ovat. Vallassa on kyse monimutkaisesta, valtasuhteiden muodostamasta strategisesta tilanteesta, jossa toimijat käyttävät valtaa erilaisiin päämääriin pyrkiessään. Sosiaalisia suhteita ylläpitävät, muuttavat ja haastavat järjeilemisen tavat – ja niissä ilmenevät erilaiset tavoitteet, arvot, uskomukset ja problematisoinnin ja perustelemisen tavat – ja niitä edistävät hallinnan tekniikat muodostavat strategisen tilanteen, jotka jättävät sosiaalityöntekijälle ja asiakkaalle vaihtelevasti tilaa kääntää diskursseja ja hallinnan tekniikoita heidän omien intressiensä suuntaan.

Valtaotteen mukaan **tieto mahdollistaa asioiden ja ihmisten problematisoinnin ja ottamisen vallan käytön kohteiksi**. Se tarjoaa edelleen *tieteelliset perusteet ongelmalle, ratkaisukeinoille ja tavoitteille*. Diskurssien taktinen moniarvoisuus takaa myös sen, että erilaisten diskurssien (tietojen) avulla *voidaan vahvistaa, heikentää, paljastaa ja tukkia valtasuhteita*. *Valtasuhteet puolestaan mahdollistavat erilaisten ilmiöiden – kuten köyhyyden, seksuaalisuuden, rikollisuuden, työttömyyden ja päihteiden – ottamisen tutkimuksen ja hallinnan kohteiksi*.

Valtasuhteet ja niitä tuottavat ja välittävät *hallinnan tekniikat eivät sanele tiedon tarkkaa sisältöä, vaan sen, ketkä saavat määritellä diskursseja ohjaavat totuuden kriteerit*. Vallan (*hallinnan tekniikoiden*) avulla myös *kerätään, kootaan, täsmennetään, koetellaan tietoa ja nostetaan esille uusia ongelma-alueita tutkimukselle ja hallinnalle*.

Valtakäsitys korostaa myös tiedon *käännettävyyttä ja sovellettavuutta*. Sosiaalityöntekijä voi ensinnäkin kääntää järjeilemisen tapoja, joilla on omat ongelmanasettelunsa, tietonsa, tavoitteensa ja periaatteensa diskurssien välityksellä hallinnan tekniikoihin tiivistyväksi, itsestäänselväksi, ei sanoin ilmaistavaksi praktiseksi tiedoksi. Hänen on myös mahdollista paljastaa hallinnan tekniikoihin tiivistyneitä järjeilemisen tapoja

muuntamalla itsestään selväksi ja luonnolliseksi praktiseksi tiedoksi tiivistynyttä tietoa diskursiiviseksi ja ajateltavaksi tiedoksi. Hänen ei tarvitse paljastaa pelkästään yhteiskunnallisesti levinneimpiä ja vaikutusvaltaisimpia järkeilemisen tapoja, vaan hän voi nostaa esille myös hallinnan tekniikoihin jääneitä jälkiä eri toimijoiden – erityisesti sosiaalityöntekijän ja asiakkaan – arvoista, moraalisisista periaatteista, tavoitteista ja tekniikoista.

Sosiaalityöntekijä voi kysymyksillään myös muuntaa asiakkaan ”arkitekniikkoihin” kiteytynyttä alistettua, praktista tietoa diskursiiviseksi, sanalliseksi ja käsiteltäväksi tiedoksi. Sosiaalityöntekijän on edelleen mahdollista muuntaa muiden, vähemmälle huomiolle jääneiden toimijoiden soveltamia hallinnan tekniikoita diskursiivisesti ilmaistavaan ja ymmärrettävään muotoon, jos asiakas ja sosiaalityöntekijä tuntevat tarvitsevansa uusia näkökulmia sille, miten lähestyä ongelmaa ja tarttua siihen.

Vallassa hallintana on kyse ensinnäkin **kääntämis- ja muokkausprosessista**, jossa *järkeilemisen tapoja ja hallinnan tekniikoita käännetään ja muokataan ajallisesti ja paikallisesti eri tasoille ja tarkoituksiin*. Se on mahdollista ymmärtää ensinnäkin prosessina, jossa *intressejä käännetään toisiksi intresseiksi*. Intressien ”pyöräyttämässä” voi olla kyse neljästä asiasta: 1) joidenkin toimijoiden erityisten intressien kääntämisestä muiden (toimijoiden) erityisiä intressejä yleisesti palveleviksi intresseiksi, 2) toimijoiden erityisten intressien ”palauttamisesta” yleisten intressien ”ehdottaman toimintamallin” tarjoamiksi eduiksi, 3) sen kyseenalaistamisesta, missä määrin yleiset intressit ovat käännettävissä toimijoiden erityisiä intressejä yleisesti palveleviksi intresseiksi ja 4) yleisten ja erityisten intressien kääntämisestä niin, että se mahdollistaa toimijoiden välisten intressien erojen huomioimisen ja erityisten intressien muokkaamisen ja kehittämisen.

Ensimmäinen ”pyöräytys” viittaa jollekin järkeilemisen tavalle ja joillekin toimijoille erityisten intressien kääntämiseen asiakkaan, sosiaalityöntekijän ja ihmisten erityisiä intressejä jollakin toiminnan – esimerkiksi työn, opiskelun, kasvatuksen, terveyden ja turvallisuuden – alueella yleisesti palveleviksi intresseiksi. Toisessa ”käännössä” sosiaalityöntekijä ja asiakas ”typistävät” omat intressinsä tieteen tai muun asiantuntijatahon asettamiin näkökulmiin niihin pienehköjä muutoksia tehden, koska he uskovat tieteen kriteerien mukaan toimimisen vahvistavan heidän toimintakykyään ja palvelevan yleisesti heidän erityisiä intressejään jollakin toiminnan alueella.

Kolmanneksi sosiaalityöntekijä voi kyseenalaistaa sen, missä määrin jotakin järjeilemisen tapaa edistävät tieteen diskurssit ja hallinnan tekniikat – jotka arvioivat ja arvottavat sosiaalityöntekijän työskentelyn ”järkeä” ja asiakkaan käyttäytymisen ”tolkullisuutta” normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla – ovat käännettävissä heidän erityisiä intressejään palveleviksi yleisiksi intresseiksi. Neljänneksi sosiaalityöntekijän on mahdollista asiakkaan avustuksella kääntää ja muokata yleisiä ja erityisiä intressejä edistävien järjeilemisen tapoja ja hallinnan tekniikoita sellaiseen muotoon, jotka mahdollistavat paitsi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisten intressien erojen huomioonmyös heidän erityisten intressiensä muokkaamisen ja kehittämisen.

Valta on edelleen *prosessi, jossa* sosiaalityöntekijä kääntää ulkoisia hallinnan tekniikoita asiakkaan ajatuksia, toimintaa ja identiteettiä *sisäisesti ohjaaviksi* itse-hallinnan tekniikoiksi. Sosiaalityöntekijä ei muunna ulkoisia hallinnan tekniikoita pelkästään asiakkaan käyttöön, vaan hän kääntää usein myös omaa toimintaansa raamittavia ulkoisia hallinnan tekniikoita omaa ajatteluaan ja toimintaansa ohjaaviksi sisäisiksi tekniikoiksi. Onnistunut kääntäminen edellyttää, että sosiaalityöntekijä ja asiakas voivat muokata hallinnan tekniikoita niin, että ne palvelevat jossain määrin myös heidän omia arvojaan, tavoitteitaan ja intressejään. Valta on *epätäydellinen prosessi*, koska diskurssien ja hallinnan tekniikoiden kääntämisellä on usein ei-tarkoitettuja seurauksia. Valtaote antaa ymmärtää, että järjeilemisen tapoja tukevat diskurssit ja hallinnan tekniikat voivat esimerkiksi vahvistaa asiakkaan kiinnostusta kartettavaan, kontrolloitavaan ilmiöön – kuten huumeiden käyttöön – ja rohkaista vastarintaan sosiaalityöntekijää vastaan.

Valtaote mahdollistaa **sosiaalilivityön tehtävän** hahmottamisen kahdella tavalla. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on asiakkaan toimintakyvyn vahvistaminen ja väestön elinvoiman vahvistaminen tai *tilan tekeminen toisin ajattelemiselle ja tekemiselle*. Kirsi Juhila (2006, 49) tarjoaa elinvoiman ja toimintakyvyn vahvistamista vahvistamista ”istuvamman” määritelmän sosiaalityön tehtävälle hallinnan näkökulmasta: *syrjäytyneiden liittäminen valtakulttuuriin*.

Jos sosiaalityöntekijä lähestyy tehtävää valtakulttuuriin liittäminen näkökulmasta, hänellä on kolme keinoa, jotka helpottavat tavoitteeseen pyrkimisessä: a) *asiakkaiden normalisointi* ja b) *heidän ajatustensa osittainen huomiointi* ja c) *heidän toimintakykynsä osittainen vahvistaminen*. Hän voi ensinnäkin arvioida ja arvottaa asiakkaan uskomuksia, tavoitteita, perusteluja, vaatimuksia, ongelmia, toimintaa ja kehitystä sen mukaan, miten ne asettuvat normaalin ja epänormaalin väliselle asteikolle ja miten järkeviltä ne näyttävät

tieteen teorioiden näkökulmasta. Toiseksi asiakkaan sijoittamista normaalin ja epänormaalin väliselle asteikolle helpottaa se, että hallinnan tekniikat jättävät jonkun verran vapautta, miten tekniikoita soveltavat työntekijä ja asiakas voivat muuttaa niitä omia tavoitteitaan, arvojaan, uskomuksiaan ja intressejään silmälläpitäen. Kolmanneksi asiakkaan ”pysyttäytyminen normaaliuden piirissä” vahvistaa hänen toimintakykyään yhteiskunnassa jollakin toiminnan – esimerkiksi työn ja opiskelun – alueella.

Jos sosiaalityöntekijä asettaa tehtäväkseen tilan tekemisen osapuolten ajattelemisen ja toimimisen eroille ja toisin ajattelemiselle ja tekemiselle, keinot muuttuvat. Sosiaalityöntekijä voi ensinnäkin *kyseenalaistaa* sen, *millaisiin järkeilemisen ja hallinnan tapoihin* ongelmanasettelut, perustelut, ratkaisukeinot, tavoitteet, moraaliset periaatteet ja ehdotetut subjektiaseamat perustuvat. Tarkoituksena on sen osoittaminen, ettei ihmisten ajatuksia ja toimintaa muokkaavilla järkeilemisen ja hallinnan tavoilla ole yhtä ja pysyvää lähdettä tai suuntaa, vaan että ne voidaan järjestää monin eri tavoin. Toiseksi vapaampien tekniikoiden edistäminen edellyttää sitä, että sosiaalityöntekijä on *valmis tasavertaiseen debattiin* asiakkaan kanssa ja huomioimaan hänen tietonsa ja kokemuksensa siitä, miten asiakkaan ongelma määritellään ja millä itsen muokkaamisen keinoilla, periaatteilla ja tavoitteilla edetään projektin eri vaiheissa.

Kolmanneksi mahdollisuuksien avaaminen riippuu siitä, pystyykö sosiaalityöntekijä *nostamaan esille vaihtoehtoisia järkeilemisen tapoja ja hallinnan tekniikoita ja kehittämään* niitä asiakkaan kanssa. Sosiaalityöntekijä voi edistää tavoitetta nostamalla esiin hallinnan tekniikoihin jääneitä jälkiä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan arvoista, moraalisisista periaatteista, tavoitteista ja tekniikoista. Hänen on myös mahdollista kääntää kysymyksillään asiakkaan ”arkitekniikkoihin” tiivistynyttä ei-artikuloitua tietoa sanallisesti käsiteltäväksi tiedoksi ja muuntaa muiden, vähemmälle huomiolle jääneiden toimijoiden soveltamia hallinnan tekniikoita diskursiivisesti ilmaistavaan, ymmärrettävään ja muokattavaan muotoon. Tarkoituksena on asiakkaan ja sosiaalityöntekijän ajattelemisen ja toiminnan eroille enemmän tilaa tarjoavien hallinnan tekniikoiden ja itse-tekniikoiden esillenostaminen ja kehittäminen.

3 Valta käyttäytymisen rajoittamisena tai kontrollointina

Robert A. Dahlin valtakäsityksen juuret juontavat politiikan tutkijoiden sosiologeja – Floyd Hunterin (1958) kirjallaan *Community power* aloittamaa yhteisötutkimusta – kohtaan esittämään kritiikkiin. Nelson W. Polsbyn (1960, 476–484) mukaan politiikan tutkijat kritisoivat sosiologeja kolmesta virheellisestä oletuksesta: valta keskittyy harvalukuiselle eliitille; valtarakenteet ovat pysyviä; yksilöiden nauttima maine yhteisössä mahdollistaa heidän aktuaalisen, varsinaisen vallan käyttönsä mittaamisen yhteisössä. Arvostelun kärki on metodissa. Raymond E. Wolfinger (1960, 636–637) arvioi menetelmän ongelman olevan se, etteivät haastateltaville tehdyt kysymykset, kenen he uskovat omaavan eniten valtaa, osoita kenelle valta on todellisuudessa jakautunut yhteisössä.

Peter Bachrach ja Morton S. Baratz – vallan toisten kasvojen edustajat – ovat puolestaan kiinnittäneet huomiota pluralistien – vallan ensimmäisten kasvojen edustajien – esittämään ratkaisuun. Pluralistien – Robert A. Dahlin ja hänen oppilaidensa Nelson W. Polsbyn ja Raymond E. Wolfingerin – mukaan johtopäätös siitä, onko valta keskittynyt vai hajautunut joidenkin käsiin voidaan tehdä vasta sitten, kun tiedetään kenen kanta voittaa tärkeissä, poliittisesti kiistanalaisissa päätöksissä (Bachrach & Baratz, 1970, 3–6). Sama pätee myös kysymykseen valtarakenteiden pysyvyydestä. Mark Haugard (2002, 5–6) katsoo Dahlin valtakäsityksessä olevan kyse myös demokratian ja demokraattisten instituutioiden puolustuksesta eliittiteoreetikkoja ja ”mainemenetelmää” käyttäviä tutkijoita vastaan, jotka väittävät vallan keskittyvän eliitille demokraattisista instituutioista huolimatta.

3.1 Pluralistinen yhteiskuntateoria valtanäkemyksen taustana ja tasapainottajana

Lähden liikkeelle Dahlin intuitiivisesta vallan määritelmästä: ”A:lla on valtaa B:n yli siihen mittaankuin hän saa B:n tekemään jotakin, mitä B ei muuten tekisi” (Dahl, 1957, 202–203). Sosiaalityöntekijällä on valtaa asiakkaaseen, jos hän saa asiakkaan tekemään jotain sellaista, jota hän ei tekisi ilman sosiaalityöntekijän väliintuloa. Toimijoiden hallussa olevat resurssit ja toimijoiden väliset erot resursseissa muodostavat **vallan perustan** (*base*) (Dahl, 1957, 203, 205). Hallitsijan ja hallitun suhteessa on Martin Kuschin termein (1991, 108) kyse ulkoisesta tai vertailevasta [valta]suhteesta, joka

perustuu osapuolten väliseen eroon jonkin ominaisuuden suhteen. Sosiaalityössä ulkoinen tai vertaileva suhde tarkoittaa sitä, että asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde rakentuu heidän valtaresurssiensa välisille eroille. Dahl ei vaikuta tekevän eroa eri resurssien (esimerkiksi voiman, talouden ja normatiivisten) resurssien välille siinä, että hän pitäisi yhtä resurssia muihin resursseihin nähden ensisijaisena ja muita resursseja määräävänä. Hän ei esimerkiksi usko, että normatiiviset uskomukset ja arvot ohjaavat sosiaalityöntekijän tapaa käyttää taloudellisia etuuksia ja palveluja kontrollin välineenä.

Vallan perusta osoittaa kahteen seikkaan: 1) sosiaalityöntekijän valta on paikallistettavissa hänen ja asiakkaan väliseen resurssiepätasapainoon ja 2) asiakkaan vastarinnalla on paikallistettava kohde: valtaresurssit omaava sosiaalityöntekijä. Valtaotteen mukaan sosiaalityöntekijä ei pidä resurssien epätasapainoa välttämättä ongelmana, koska valtaa hankitaan viime sijassa resursseja taitavasti käyttämällä. Resurssivinoumaa tasapainottavat ja pehmentävät muutkin seikat. Resurssien omaaminen ei tarkoita välttämättä sitä, että sosiaalityöntekijä käyttäisi niitä (vrt. Dahl, 2005, 271–272). Asiakas pystyy kompensoimaan voimavaroissa olevia puutteitaan muilla resursseilla (vrt. Dahl, 2005, 243). Sosiaalityöntekijä voi vallan hajautumisoletuksen mukaan luottaa siihen, että vaikka sosiaalityöntekijällä on valtaa asiakkaaseen joissakin asioissa, asiakkaalla on valtaa häneen ja muihin toimijoihin joissain toisissa asioissa (vrt. Polsby, 1960, 477). Sosiaalityöntekijä yrittää käyttää valtaa asiakkaaseen vain tärkeissä asioissa, ei merkityksettömissä ja samantekevissä asioissa (vrt. Polsby, 1960, 479–481).

Dahl (2005) ymmärtää valtaresurssit laajasti. Hän pitää poliittisina resursseina kaikkea, jota voidaan käyttää toisten yksilöiden valintojen tai strategioiden taivuttelemiseen. Poliittiset resurssit koostuvat muun muassa sosiaalisesta asemasta, käteisestä, luotosta, varallisuudesta, laillisuudesta, legitimitetistä, suosioista, karismasta, solidaarisuudesta, yksilön älystä, koulutuksesta ja energiatasosta ja työpaikkojen ja informaatiolähteiden kontrollista. Vaikka resursseja on rajallisesti saatavilla, niiden määrä ei ole pysyvästi sama, vaan se vaihtelee. (Dahl, 2005, 225–226.) Dahlin lista resursseista on vain suuntaa-antava. Toimijan vallan perusta on kaikissa niissä resursseissa, joita hän voi käyttää toisen käyttäytymistä muokataksaan (Dahl, 1957, 203). Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan käytettävissä ovat kaikki ne resurssit, jotka mahdollistavat vapaan valinnan, taipuuko vallan kohteeksi otettu vallan käyttäjän tahtoon vai ei. Puhtaaseen voimankäyttöön ja manipulaatioon perustuvat resurssit eivät täytä tätä ehtoa.

Dahlin intuitiivinen vallan määritelmä ei tavoita riittävästi **vallan** rajoittavaa **luonnetta**, mutta Dahlin valtakäsitystä tutkineen Steven Lukesin määritelmä tavoittaa: ”A käyttää valtaa B:n yli, jos A vaikuttaa B:hen tavalla, joka on hänen intressiensä vastainen” (Lukes, 1974, 34). Asiakkaan toisin toimiminen ei osoita sosiaalityöntekijän valtaa, vaan se, että asiakas toimii toisin tavalla, joka on hänen omien intressiensä vastaista. Toisin toimimisessa on Dahlin termin kyse toisin käyttäytymisestä. Dahl tarkoittaa käyttäytymisellä (*behaviour*) alttiutta, asenteita, tunteita, uskomuksia ja tekoja (1971, 41). Sosiaalityöntekijä käyttää valtaa, jos asiakkaan alttius, asenteet, tunteet, uskomukset ja teot muuttuvat sosiaalityöntekijän rajoitustoimenpiteen vuoksi. Sosiaalityöntekijän valta asiakkaaseen loppuu, jos rajoitukset eivät ilmene enää asiakkaan toisinkäyttäytymisenä, esimerkiksi hänen juomattomuutenaan.

Tuija Pulkkinen (1998) mukaan liberaali valtakäsitys pohjautuu metaforaan vapaasta liikkeestä ja sen estämisestä. Perusajatuksena on se, että valtaa omaava henkilö kykenee toimimaan vapaasti omien aikomustensa (intentoidensa) ja intressiensä mukaisesti, kun taas henkilö, jolla ei ole valtaa, joutuu luopumaan aikomuksistaan ja intresseistään. (Pulkkinen, 1998, 88–89.) Dahl vaikuttaa sisällyttävän pyrkimyksiin sekä toimijoiden tarpeita koskevat tavoitteet että heidän muut tavoitteensa (vrt. Dahl, 2005, 223–225). Tarpeisiin on hyödyllistä tehdä yksi tarkennus väärinkäsitysten ehkäisemiseksi. Tarve ja tarpeen tyydyttämiseen viittaava tavoite ovat eri asioita: puute tarpeessa sysää toiminnan liikkeelle ja on sen syy; toiminta ja toiminnalle asetettu tavoite on tarpeessa koetun puutteen seuraus. Liberaaliin valtakäsitykseen liittyy usein kielteinen väritys, koska henkilö on periaatteessa vapaa tekemään mitä tahansa, mutta menettää mahdollisuutensa toimia intressiensä mukaan (Pulkkinen, 1997, 90).

Asiakkaan alkuperäisen kannan muuttuminen ei siis tarkoita välttämättä sitä, että hän haluaisi osallistua työllistämistä koskeviin aktivointitoimiin. Hän saattaisi olla mieluummin ystäviensä parissa, tehdä ”oikeita” töitä tai jopa juoda. Vallan negatiivisuus johtuu siitä, että asiakas ei voi sosiaalityöntekijän väliintulon vuoksi toimia vapaasti intressiensä mukaisesti. Valta on luonteeltaan intentionaalista, koska se perustuu tarkoitettujen aikomusten väliseen kiistaan, jossa toinen osapuoli saa aikomuksensa läpi, mutta toinen joutuu lykkäämään omiaan.

Valta on luonteeltaan ulkoista. Valta viittaa Martin Kuschia (1991, 108) mukailleen ulkoiseen tai vertailevaan valtasuhteeseen, joka pohjautuu osapuolten väliseen eroon jossakin resurssissa. Tässä on kuitenkin syytä korostaa vallan omistamisen ja käyttämisen

välistä eroa. Koska vallassa on kyse toimijoiden välisestä muuttuvasta suhteesta, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen resurssiepätasapaino ei yksistään takaa valtaa toisen yli. Sosiaalityöntekijän valta asiakkaan yli eri tilanteissa riippuu siitä, miten taitavasti hän käyttää resurssejaan asiakkaan käyttäytymisen rajoittamiseen jollakin toiminnan alueella ja miten asiakas vastaa hänen resurssien käyttöönsä. Valta ei ole siis jotain, joka valtaresurssien (esimerkiksi tiedon ja taitojen) muodossa automaattisesti omistetaan. Valta on pikemminkin jotain, joka omattujen – perittyjen ja työstettyjen – resurssien taitavalla käytöllä hankitaan eri tilanteissa vallan kohteeseen jollakin toiminnan alueella tai alueilla. Liberaalin valtateorian huomio on vallan omistamisen sijasta vallan käyttämisen analysoinnissa, vaikkakin toisella tavalla, mitä Foucault metodologisilla ohjeillaan tarkoitti.⁴

Steven Lukesin mukaan (1974, 12–15) Dahlin näkemys perustuu yksiulotteiselle käsitykselle vallasta (*one-dimensional view of power*). Sille on tunnusomaista keskittyminen toimijoiden välillä havaittavaan subjektiivisten intressien konfliktiin jossakin merkittävässä avainaiheessa. Ote korostaa enemmän vallan aktuaalista, varsinaista harjoittamista kuin vallan omaamiseen liittyviä potentiaalisia piirteitä. Osapuolten intressien välisessä konfliktissa on kyse nimenomaan preferenssien tai mieltymysten välisestä kiistasta. Näkemys lähtee siitä, että ihmiset pystyvät havaitsemaan, ilmaisemaan ja tiedostamaan omat intressinsä.

Valta tulee kirkkaimmin esille tapauksissa, joissa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan intressit ja mieltymykset ovat keskenään ristiriidassa. Dahlin mukaan toimija voi hallita omien intressiensä mukaan toista myös tämän kannalta samantekevissä (*indifferent*) asioissa, mutta nämä asiat eivät ole painoarvoltaan niin merkittäviä kuin ne, jotka ovat molemmille osapuolille tärkeitä (1958, 467). Vallan luonne perustuu kiistaan: sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseen intressiristiriitaan. Sosiaalityöntekijä ei käytä valtaa, ellei asiakas joudu rajoittamaan toimintaansa jonkun kiistan seurauksena.

Vallan negatiivisuus sosiaalityössä on läheisessä yhteydessä siihen, että liberaali teoria olettaa yksilöiden pystyvän tekevän omia mieltymyksiään ja intressejään koskevia valintoja. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan mieltymykset ovat kuitenkin suhteellisen usein ristiriidassa, koska asiakkaat toteuttavat halujaan tavalla, jota sosiaalityöntekijät eivät voi

⁴ Foucault'n metodologisten ohjeiden ja valtakäsityksen perusteella vaikuttaa siltä, että hän neuvoo keskittymään analysoinnissa vallan omistamisen ja ”vallanpitäjän” tavoitteiden sijasta siihen, miten sosiaalityöntekijät ja asiakkaat käyttävät valtaa paitsi toisiinsa myös itseensä vastatessaan eri tavoin järjellemissä tapojen ja niitä edistävien hallinnan teknikoiden ja diskurssien esittämiin pyyntöihin.

hyväksyä. Tämän voi katsoa Kyösti Rauniota (2009, 106) mukailleen johtuvan siitä, että sosiaalityöntekijät joutuvat ottamaan asiakkaan arvojen lisäksi huomioon yhteiskunnassa yleisesti omaksutut työntekoa, perhe-elämää ja päihteiden käyttöä koskevat arvot. Sosiaalityössä ajaudutaan ristiriitaan usein tilanteissa, joissa asiakas käyttäytyy ei-hyväksyttävällä tavalla (esimerkiksi asiakas juo tai käyttäytyy aggressiivisesti puolisoaan kohtaan), jotka ovat vastoin sosiaalityöntekijän lastensuojelullisia tavoitteita. Kiista kärjistyy yleensä siinä vaiheessa, kun sosiaalityöntekijä yrittää vallankäytöllään muuttaa asiakkaan käyttäytymistä (alttiutta, asenteita, tunteita, uskomuksia ja tekoja) tavalla, joka on vastoin asiakkaan omia pyrkimyksiä.

Asiakkaan valitsemiskyvyn arvioiminen on sosiaalityöntekijälle haastavaa, koska se kytketty niin läheisesti kysymykseen paternalismista. Itsemääräämisen rajoittaminen sosiaalityössä edellyttää, ettei asiakas kykene itsenäiseen päättelyyn eikä toimimaan omien etujensa mukaisesti. Ongelmana on se, millä perusteilla henkilön oman edun nimissä voidaan oikeutetusti toimia. Henkisen toimintakyvyn pätevästi todistettu heikkeneminen vaikuttaa hyväksyttävältä perusteelta, mutta esimerkiksi asiakkaan huono-osaisuus, syrjäytyneisyys tai moniongelmaisuus ei sellaisenaan oikeuta itsemääräämisen rajoittamista (Raunio, 2009, 108). Asiakasta pidetään liberaalissa mallissa kykenevänä tekemään omaa elämäänsä koskevia valintoja, vaikka ne olisivat ristiriidassa sosiaalityöntekijöiden edustamien yhteiskunnallisten arvojen ja mieltymysten kanssa.

Liberaali malli sallii kuitenkin toiminnan rajoittamisen, jos asiakas pyrkii tavoitteisiinsa ei-hyväksyttävien keinojen avulla. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä hyväksyy vanhemman pyrkimyksen viettää ”kosteaa” iltaa ystäviensä kanssa, mutta ei sitä, että hän jättää vasta kävelemään oppineen lapsen 10-vuotiaan sisaruksensa hoidettavaksi. Sosiaalityöntekijä voi rajoittaa vanhemman toimintaa, koska hän käyttää ei-hyväksyttäviä keinoja oman päämääränsä edistämiseen.

Haugard (2002, 316–318) on kiinnittänyt huomiota siihen, että demokraattisissa yhteiskunnissa on laajalti hyväksytty yhteiset pelisäännöt keinot politiikalle, vaikka ihmisten tavoitteet ja intressit ovat ristiriidassa. Ensimmäinen syy sille, miksi ihmiset sitoutuvat yhteisiin pelisääntöihin on se, että pelisäännöt mahdollistavat poliittisten tavoitteiden saavuttamisen pidemmällä aikavälillä, vaikka he eivät saavuttaisikaan päämääräänsä heti. Pelisääntöjen noudattaminen ikäänkuin mahdollistaa voittamisen myöhemmin.

Vaikka Haugaardin tekemä huomio koskee ihmisten poliittista käyttäytymistä, se kuvaa myös liberaalisen valtateorian yksilön käyttäytymistä koskevia olettamuksia. Yksilöillä on pidemmällä aikavälillä paremmat mahdollisuudet saavuttaa tavoitteensa, jos he käyttävät päämääriensä tavoitteluun yhteisön ja instituutioiden hyväksymiä keinoja ja välttävät niiden paheksuvia keinoja, vaikka ne olisivat lyhyellä aikavälillä ristiriidassa heidän intressiensä kanssa ja rajoittaisivat heidän tavoitteitaan. Dahl viittaa nähdäkseni tähän, kun hän puhuu hyväksyttävien keinojen kuten koulutuksen ja työn välttämättömyydestä omien päämäärien tavoitteluun ja siitä, miten näiltä poluilta poikkeaminen heikentää henkilön kykyä saavuttaa omia pyrkimyksiään ja johtaa jopa rangaistuksiin (Dahl, 2005, 224).

Valta on luonteeltaan myös episodista, katkelmallista. Dennis H. Wrongin (2002) mukaan vallan omaaminen (*having power*) merkitsee pysyvää taipumusta käyttäytyä tietyllä tavalla; vallan harjoittaminen (*exercising power*) taas tarkoittaa tapahtumaa, jolloin yksilö käyttäytyy jollain erityisellä tavalla. Ensimmäisessä on kyse dispositionaalisesta vallan määritelmästä; toisessa taas episodisesta vallan määritelmästä. (Wrong, 2002, 6, 322.) Sosiaalityöntekijä omaa tiettyjä – esimerkiksi asemaan ja asiantuntemukseen – perustuvia resursseja, jotka hän voi tarvittaessa ottaa käyttöön toimiakseen tietyllä tavalla. Vallan harjoittaminen puolestaan viittaa ajalliseen katkelmaan, jolloin vallan kohde toimii toisin kuin hän olisi toiminut ilman vallan haltijan väliintuloa. Sosiaalityöntekijä tavallaan katkaisee asiakkaan normaalin käyttäytymisen rajoittaessaan esimerkiksi hänen juomistaan. Sosiaalityöntekijän valta asiakkaaseen loppuu, jos rajoitukset eivät ilmene asiakkaan toisinkäyttämisenä.

Valta erotetaan liberaalissa käsityksessä muuntyyppisestä pakottamisesta. Vallalle alistuvalla henkilöllä on mahdollisuus valita, taipuuko hän esimerkiksi uhkauksen edessä toisen tahtoon vai ei. Fyysinen pakottaminen eroaa vallankäytöstä, koska siinä tätä optiota ei ole. Vallan kohteen alistaminen ja toiminnan rajoittaminen tapahtuu hänen tahdostaan riippumatta. (Pulkkinen, 1998, 89.) Lasten tahdonvastaisessa huostaanotossa on kyse pakottamisesta tai voimankäytöstä, jossa vallan kohteen käyttäytymisellä ei ole merkitystä. Lasten tahdonvastaisella huostaanotolla uhkaamisessa sen sijaan on kyse vallankäytön muodosta, koska vanhemmat voivat vaikuttaa omalla toiminnallaan lopputulokseen. Manipulaatio ei sovellu voiman tai pakottamisen tapaan liberaaliin valtakäsitykseen, koska vallan kohteella ei ole mahdollisuutta valita, asettuuko hän vastarintaan vai ei. Tämä johtuu siitä, että manipuloitu toteuttaa manipuloijan tahdon tietämättään (Wrong, 2002, 28). Sosiaalityöntekijä ei siis käytä valtaa manipuloidessaan,

vaan pikemminkin pakottaa tietämättömän ja ”pahaan aavistamattoman” asiakkaan toimimaan tahtonsa mukaan.

Vallan luonteen negatiivisuutta ja rajoittavuutta ei ole syytä liioitella, sillä valtakäsityksen taustalla on monia pluralistisesta yhteiskuntateoriasta lainattuja olettamuksia, jotka pehmentävät sen kielteisiä puolia, vaikka niihin kiinnitetään harvemmin huomiota Dahlin liberaalia valtakäsitystä arvioitaessa.⁵ Pluralistit lähtevät olettamuksesta – jonka he pyrkivät tutkimuksella varmistamaan – että valta hajautuu yleensä eri asioissa eri toimijoille (Polsby, 1960, 477). Vallan hajautumisolettamuksen mukaan ihmiset toimivat alistajina toisille joillakin alueilla, mutta ovat itse alistettuina joillakin toisilla joillakin muilla alueilla. Teesiä vallan hajautumisesta tuetaan usein väitteellä siitä, että yksilöt pystyvät kompensoimaan valtaresurssien puutteita muilla resursseillaan (vrt. Dahl, 2005, 243). Vallan negatiivisuutta vähentää edelleen se, että toimijat yrittävät hallita toisia heille tärkeissä asioissa, mutta eivät niinkään merkityksettömissä ja samantekevissä asioissa (Polsby, 1960, 479–481).

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välistä valtaresurssien epätasapainoa pehmentää se, ettei sosiaalityöntekijä välttämättä käytä hallussaan olevia valtaresursseja ja että asiakas voi kompensoida puutteita omissa valtaresursseissaan muilla resursseilla. Vaikka sosiaalityöntekijällä on valtaa asiakkaaseen joissakin asioissa, hän voi luottaa siihen, että asiakkaalla on valtaa häneen ja muihin ihmisiin joissakin toisissa asioissa. Asiakas ei myöskään välttämättä kärsi sosiaalityöntekijän vallan käytöstä kaikissa asioissa, jos ne ovat asiakkaan kannalta merkityksettömiä. Asiakkaan kannalta samantekevien asioiden joukkoon kuuluvat periaatteessa kaikki ne asiat, jotka eivät aiheuta näkyvää konfliktia tai riitaa osapuolten välillä.

Liberaalin vallan kielteisyyttä pehmentävät muutkin seikat. Konflikteissa on kyse toimijoiden tavoitteiden välisistä ristiriidoista eikä niinkään erimielisyyksistä instituutioiden menettelytavoista tai ”pelin säännöistä”, joista oletetaan vallitsevan konsensus (vrt. Haugaard, 2002, 316–318). Robert E. Dowsen ja John A. Hughesin (1986, 154–159) mukaan pluralistinen yhteiskuntateoria selittää yksilöiden kompromissihakuisuuden yksilöihin kohdistuvalla ristipaineella, joka aiheutuu eri

⁵ Pluralistisen yhteiskuntateorian olettamuksia voidaan kritisoida monin tavoin (esim. Doves & Hughes, 1986, 157–160). Tarkoitukseni ei ole arvioida väitteiden uskottavuutta, vaan tuoda esille liberaalin valtateorian taustalla vaikuttavia pluralistisia olettamuksia ja yrittää kuvailla, miten ne ilmenevät sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ajattelussa ja toiminnassa.

organisaatioiden esittämistä, keskenään enemmän tai vähemmän ristiriitaisista lojaalisuusvaatimuksista ja odotuksista. Kansalaisten poliittinen passivisuus puolestaan selittyy sillä, että poliitikot ovat huomioineet heidän intressinsä tai vähintään vastanneet niihin osittain. Jos jonkin ryhmän intressit syrjivät liikaa muiden ryhmien intressejä, alistetut ryhmät organisoivat uinuvat resurssinsa ja asettuvat vastarintaan. Vaikka Dowsen ja Hughesin tekemät huomiot koskevat ihmisten poliittista käyttäytymistä, ne kuvaavat myös liberaalisen valtateorian yksilön käyttäytymistä koskevia olettamuksia.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän ”syyllisyyttä” asiakkaan käyttäytymisen rajoittamisesta pehmentää se, että asiakas itse rikkoo ”pelin sääntöjä” esimerkiksi laiminlyödessään lapsen neuvolakäyntejä. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välistä konfliktia tavoitteista – esimerkiksi siitä, mitä asioita kuuluu lapsen hyvinvointiin ja tasapainoiseen kasvuun ja kehitykseen – tasoittaa kuitenkin yleensä se, että osapuolten välillä oletetaan vallitsevan konsensus siitä, millaisten keinojen, esimerkiksi päivähoidon, neuvolakäyntien, päiväkotipalaverien avulla omia päämääriä voidaan hyväksytysti edistää. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen yhteentörmäyksen vaaraa pienentää myös se, että eri organisaatioilla on heitä kohtaan erilaisia, usein eri suuntaan vieviä lojaalisuusvaatimuksia ja odotuksia. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan odotetaan kouliintuneen tekemään kompromisseja eri lojaalisuuksien ristipaineessa. Asiakkaan passiivisuus kertoo siitä, että sosiaalityöntekijä on onnistunut huomiomaan asiakkaan tarpeet ja intressit tai ottamaan ne ainakin osittain huomioon. Asiakkaan vastarintaan nousu sitä vastoin on merkki siitä, ettei sosiaalityöntekijä ole onnistunut vastaamaan asiakkaan intresseihin.

Liberaalilla valtateoriolla on selvä käsitys siitä, millainen **toimija** ihminen on olemukseltaan. Dahlin (2005, 223) mukaan ihmisille on tunnusomaista, että he etsivät mielihyvää ja pyrkivät välttämään kipua. He eivät kuitenkaan tyydytä erilaisia – esimerkiksi ravintoon, työhön, ystävyYTEEN ja arvostukseen liittyviä – tarpeitaan miten tahansa. Ihmiset oppivat tyydyttämään tarpeitaan oikeissa kanavissa, koska yhteiskunta kontrolloi sitä, miten he sen tekevät. Lapset huomaavat vähitellen, että perhe, opettajat, leikkitoiverit ja muut rajoittavat heitä tyydyttämästä vapaasti tarpeitaan. Kontrolli aiheuttaa aluksi vastustusta, mutta lapset oppivat lykkäämään tarpeiden tyydyttämistä ja toimittamaan sen sopivammalla tavalla, vaikka se olisikin hieman monimutkaisempaa, kyllästyttävämpää ja aikaa vievempää kuin halujen välitön toteuttaminen.

Lapset huomaavat, että samoin kuin toiset rajoittavat heitä resursseillaan saavuttamasta tavoitteitaan myös he voivat vaikuttaa toisiin saavuttaakseen päämääränsä. He oppivat aluksi käyttämään yksinkertaisia, omaan persoonaan liittyviä keinoja kuten itkua ja vihaa saadakseen haluamansa. Lapset tiedostavat kuitenkin vähitellen, että on olemassa välillisempiäkin keinoja kuten raha taivuttaa toisia tahtoonsa. Ihmiset oppivat näin käyttämään resursseja eri tavoin saavuttaakseen päämääränsä. (Dahl, 2005, 223–224.) Sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat kumpikin tahollaan läpikäyneet tämän prosessin.

Yksilöt eivät voi valita täysin vapaasti strategioita, koska yhteiskunnan ja sen instituutioiden suhtautuminen erilaisiin resurssien käyttämisen tapoihin vaihtelee: osa kielletään, osaa suositaan ja osaa niistä on suorastaan vaikea välttää. Koulutus ja työ ovat pakollisia strategioita, jos yksilöt haluavat hankkia tietoihin, tuloihin ja sosiaaliseen asemaan liittyviä resursseja, joilla edistää omia päämääriään. Ihmisille tehdään selväksi, että koulutuksen ja työn polulta poikkeaminen ei vähennä ainoastaan henkilön kapasiteettia saavuttaa omia tavoitteitaan, vaan voi johtaa jopa rangaistuksiin. (Dahl, 2005, 223–224.)

Sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat olemukseltaan paitsi mielihyvää hakevia ja mielihapaa välttäviä myös oppivia. Yhteisöt, ryhmät ja instituutiot, jossa he ovat kasvaneet ja eläneet, asettavat heille kulttuuriset rajat siitä, mitkä ovat hyväksyttäviä, kiellettyjä ja paheksuttuja keinoja pyrkiä tavoitteisiin (esimerkiksi arvostukseen, arkielämästä irtautumiseen, avioliiton säilyttämiseen, tulotasoon, ulkoasuun, valta-asemaan ja vaurauteen). Sosiaalityöntekijälle ja asiakkaalle osoitettu hyväksyntä ja paheksunta osoittavat ja opettavat, mitkä ovat kulttuurisesti oikeat kanavat omien päämääriensä edistämiseen.

Valtasuhteen osapuolten oletetaan omaavan myös yksilöllisen intressin ja valitsemisen kyky (Pulkinen, 1998, 89). Steven Lukesin mukaan (1974, 12–15) ihmiset pystyvät havaitsemaan, ilmaisemaan ja tiedostamaan omat intressinsä. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tiedollinen olemus mahdollistaa sekä intressien havaitsemisen, ilmaisemisen ja tiedostamisen että valintojen tekemisen eri vaihtoehtoista sen perusteella, mikä niistä vastaa parhaiten heidän omia intressejään.

Pluralistit uskovat laiskuuden (*inertia*) hallitsevan merkittävästi ihmisten käyttäytymistä. Laiskuus ohjaa heitä hallitsemaan asioita, jotka ovat heille tärkeitä ja välttämään ylimääräisiä kustannuksia. Toimijat poikkeavat toisistaan siinä, mitä he pitävät merkittävänä asioina. Laiskuus auttaa ymmärtämään myös sen, miksi taloudelliset ja sosiaaliset merkkihenkilöt käyttävät aikansa avainasioihin, eivätkä yhteisön

manipulointiin. (Polsby, 1960, 479–481.) Sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat olemukseltaan laiskoja. Ihmisiä koskeva laiskuusolettamus on sopusoinnussa liberalistisen yhteiskuntateorian olettamuksen kanssa siinä, etteivät yksilöt käytä valtaa tai asetu vastarintaan turhaan heille samantekevissä asioissa, vaan keskittävät vallan käyttönsä ja vastarintansa merkittävämpiin asioihin.

Liberaali valtakäsitys ei usko siihen, että vallankäyttö muuttaa olennaisesti toimijoiden identiteettiä, vaan valtasuhteen osapuolet ymmärretään merkitsevältä identiteetiltään pysyviksi (Pulkkinen, 1998, 91–92). Liberaali valtakäsitys lähtee siitä, että toimijan olemus pysyy samana, vaikka se saakin erilaisia kulttuurisia ilmenemismuotoja. Sosiaalityöntekijä ei muuta vallan kohteen (asiakas-toimijan) olemusta, vaan muuttaa rajoittamistoimenpiteellä vain hetkellisesti (episodisesti) hänen käyttäytymistään (alttiutta, asenteita, tunteita, uskomuksia ja tekoja) tavalla, joka on vastoin asiakkaan omia pyrkimyksiä. Sosiaalityöntekijän valta asiakkaaseen loppuu, jos rajoitukset eivät ilmene enää asiakkaan toisinkäyttäytymisenä. Sosiaalityöntekijän oma olemuskaan ei muutu, kun hän käyttää valtaa, vaan vaikuttaa ainoastaan hetkellisesti hänen toimintaansa. Vaikka asiakkaan olemus ei valtaa käytettäessä muutu, sosiaalityöntekijä rajoittaa asiakkaan toiminnan mahdollisuuksia sitä enemmän, mitä laajemmin, tiukemmin ja kauemmin hän asiakkaan käyttäytymistä rajoittaa.

3.2 Vallan kielteisyys, myönteisyys ja taktisuus

Liberaalin valtateorian mukaan yksilö, jolla on valtaa, kykenee toimimaan omien aikomustensa ja intressiensä mukaan, mutta valtaa omaamaton yksilö joutuu luopumaan aikomuksistaan (Pulkkinen, 1997, 88). Toimijoiden **intressit** viittaavat tulevaisuuteen kohdistuviin pyrkimyksiin eivätkä heidän toimintaansa liikkeelle pistäviin tarpeisiin (esimerkiksi keskustelun tarpeeseen) ja motiiveihin (esimerkiksi yksin jäämiseen puolison kuoltua).

Steven Lukesin (1974) mukaan liberaali valtakäsitys perustuu ajatukseen intressien havaittavuudesta, ilmaistavuudesta ja tiedostettavuudesta. Intressien tunnistamisen tekevät mahdolliseksi vallan kohteen ja vallan käyttäjän välille puhkeavat riidat ja konfliktit. (Lukes, 1974, 12–15.) Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan pyrkimysten ristiriidat havaitaan, ilmaistaan ja tiedostetaan usein tilanteissa, joissa asiakas käyttäytyy sosiaalityöntekijän kannalta ei-hyväksyttävällä tavalla (esimerkiksi asiakas juo

vuokrarahansa). Tämä johtaa siihen, että sosiaalityöntekijä yrittää vallankäytöllään muuttaa asiakkaan käyttäytymistä (alttiutta, asenteita, tunteita, uskomuksia ja tekoja) tavalla, joka on vastoin asiakkaan omia pyrkimyksiä.

Valtateorian tulkinnalla intressiristiriidoista on sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kannalta mielenkiintoisia seurauksia. Asiakas ei tarvitse sosiaalityöntekijän apua omien intressiensä selvittämiseen, koska hän tietää, mitkä hänen intressinsä ovat ja hän pystyy ilmaisemaan ne omalla käyttäytymisellään tai artikulaatiollaan sosiaalityöntekijälle. Jos sosiaalityöntekijän ja asiakkaan intressit eivät ilmene kiistana tai konfliktina jostakin aiheesta, asian oletetaan olevan asiakkaan kannalta joko samantekevä tai hänen otaksutaan olevan suhteellisen tyytyväinen tilanteeseen, koska sosiaalityöntekijä on huomionut pääpiirteissään hänen intressinsä. Ajatuksena on, että asiakas nousee vastarintaan siinä vaiheessa, kun sosiaalityöntekijä uhkaa toiminnallaan asiakkaalle tärkeitä asioita ja intressejä. (vrt. Polsby, 1960, 479–481; Downes & Hughes, 1986, 158–159.)

Intressien vastakkainasettelulle on ominaista myös se, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kiistojen oletetaan koskevan etupäässä toimijoiden erilaisia tavoitteita, mutta ei niinkään instituutioiden pelisääntöjä, joista otaksutaan vallitsevan konsensus osapuolten kesken (vrt. Haugaard, 2002, 316–318). Edellä mainitut seikat vähentävät merkittävästi potentiaalisten intressiristiriitojen määrää ja vallan negatiivisia (rajoittavia) vaikutuksia.

Intresseihin sisältyvässä **hyödyssä** on kyse nollasumma-pelistä (*power-zero game*) eli siitä, että toisen valta on toiselta pois. Mitä enemmän sosiaalityöntekijällä on valtaa, sitä vähemmän sitä on asiakkaalla. Mitä enemmän sosiaalityöntekijä saa edistettyä omia aikomuksiaan, sitä enemmän asiakas joutuu lykkäämään omia tarpeitaan ja sitä vähemmän hän hyötyy vallankäytöstä. Liberaaliin valtakäsitykseen vaikuttaa kuitenkin sisältyvän hiljainen oletamus siitä, että yhteisesti jaetut pelisäännöt, menettelytavat ja keinot palvelevat pidemmällä aikavälillä yleisesti ihmisten intressejä, vaikka yksilöiden intressit ja tavoitteet olisivat lyhyellä aikavälillä keskenään ristiriidassa. Tarkoitan toimijoiden lyhyen aikavälin intressiristiriidoilla tilanteita, joissa hallittu osapuoli joutuu vallankäytön seurauksena lykkäämään omia tavoitteitaan vallankäyttäjän edistäessä samanaikaisesti omia pyrkimyksiään.

Edellä kävi ilmi, että Dahl opastaa yksilöitä edistämään omia tavoitteitaan hyväksytyjen keinojen puitteissa ja muistuttaa, että hyväksytyistä menettelytavoista lipeäminen

heikentää henkilöiden mahdollisuuksia saavuttaa tavoitteitaan (Dahl, 2005, 223–224). Toimijoiden pitäisi siis ratkoa intressiristiriitansa yhteisesti jaettujen pelisääntöjen perusteella. Yhteisesti jaettujen pelisääntöjen erikoisuus on siinä, ne rajoittavat lyhyellä aikavälillä yksilöiden autonomiaa, mutta vahvistavat pidemmällä aikavälillä heidän autonomiaansa.

Mark Haugaardia (2002, 316–318) mukaillakseni instituutioiden pelisäännöt vahvistavat pidemmällä aikavälillä yksilön autonomiaa, koska ne tarjoavat vallan kohteelle myöhemmin tilaisuuden kääntää valtasuhde ja voittaa hänet alistanut toimija jaettu pelisääntöjä noudattamalla. Pelisääntöjen yleishyödyttävyys riippuu siitä, missä määrin toimijat ratkovat intressiristiriitonsa niiden puitteissa. Jos toimijat eivät toimi yhteisten pelisääntöjen mukaan, niiden uskottavuus ristiriitojen ratkaisijana alkaa vähitellen heiketä. Yhteisissä pelisäännöissä on kyse sosiaalisen systeemin ominaisuuteen perustuvasta vallasta, jota yksilöt eivät pysty saamaan aikaan yksin, vaan ainoastaan toimimalla yhteisesti (kollektiivisesti) hyväksytyjen pelisääntöjen mukaan.

Vallassa ei ole tässä mielessä kyse nollasumma-pelistä, jossa toisen vallan käyttö on automaattisesti toiselta poissa. Sosiaalityöntekijän rajoitustoimenpide (esimerkiksi äidin huumeongelman vuoksi tehty kiireellinen sijoitus ja äidin ohjaaminen katkaisuhuitoon) saattaa lyhyellä aikavälillä olla asiakkaan intressien (huumeidenkäytön jatkaminen ja lapsen kanssa eläminen) vastainen. Asiakas kuitenkin hyötyy pidemmällä aikavälillä siitä, että ongelman ratkaisemiseen, vastarintaan nousemiseen ja arkielämän jatkamiseen on olemassa kulttuurisesti hyväksytyjä keinoja (kiireellinen sijoitus, katkaisuhuito, kantelu- ja valitusoikeus, perhetyö, työkokeilu ja opiskelu), joiden varassa asiakas voi tavoitella omia päämääriään.

Yhteiset pelisäännöt mahdollistavat esimerkiksi sosiaalityöntekijän toimista valittamisen, huumeista irti pysymisen, ammatin hankkimisen ja lapsen kanssa elämisen jatkamisen. Asiakas ei pidemmässä juoksussa hyödy niinkään sosiaalityöntekijän voittamisesta, vaan pikemminkin siitä, että yhteisten pelisääntöjen noudattaminen parantaa asiakkaan mahdollisuuksia saavuttaa jatkossa omia tavoitteitaan. Hyödyttävyys riippuu kuitenkin merkittävästi siitä, miten asiakas tavoitteensa asettaa. Jos äiti haluaa jatkaa huumeiden käyttöä ja lapsen kanssa elämistä, kiireellinen sijoitus, katkaisuhuito, lapsen säännölliset päiväkotiviennit ja -haut, päihdeseuloissa käynnit ja intensiivinen perhetyö hyödyttävät enemmän lapsen kanssa elämisen jatkamista kuin hänen huumeiden käyttöönsä. Äiti hyötyy huumeintressiensä osalta enemmän ei-hyväksyttävistä keinoista kuten

huumeseulojen manipuloinnista ja varoaikojen käyttämisestä huumeiden käytön salaamiseksi.

Yhteisten pelisääntöjen noudattaminen (edellä mainituin rajoituksin) vahvistaa pidemmällä aikavälillä molempien osapuolien – sosiaalityöntekijän ja asiakkaan – kykyjä edistää päämääriään tavalla, johon he eivät olisi omin toimin pystyneet. Sosiaalityöntekijä hyötyy lapsen kasvuolosuhteiden turvaamisesta, vakauttamisesta ja parantamisesta ja äiti puolestaan toimintakyvyn ja vanhempana toimimisen edellytysten kohentumisesta. Kyse on molempia toimijoita hyödyttävästä *win-win*-tilanteesta. Liberaalin valtakäsityksen taustalla vaikuttava vallan yleishyödyllinen puoli on nähdäkseni jäänyt varsin vähälle huomiolle liberaalia valtakäsitystä arvioitaessa.

Liberaalin valtakäsityksen taustalla enemmän tai vähemmän pilkistävässä liberaalissa sosiaalipoliittisessa mallissa yksilöiden toimintaa sääteleviä yhteisiä pelisääntöjä on vähemmän kuin pohjoismaisessa sosiaalipoliittisessa mallissa. Tämä ilmenee esimerkiksi siinä, että liberaalissa mallissa sosiaalityöntekijä keskittyy pitkälti asiakkaan työmoraaalin ja omaehtoisen taloudellisen pärjäämisen valvontaan, kun taas pohjoismaisessa mallissa sosiaalityöntekijä ohjaa ja neuvoo eri instituutioiden (esimerkiksi vammaispalvelun, terveydenhuollon, maahanmuuttajapalvelujen ja lastensuojelun) pelisääntöjen varassa asiakkaita monilla muillakin elämänalueilla.

Liberaali valtateoria perustuu ajatukseen, että **tieto** on lähtöisin subjektista ja on vallan kannalta hyödyllistä tai haitallista (vrt. Foucault, 2014, 42). Valtaotteen lähtökohtana on metodologinen individualismi. Tomohisa Hattorin (2006, 155–156) mukaan metodologisessa individualismissa toimijoiden kokemus toimii sosiaalista käyttäytymistä koskevan tiedon perustana. Ajatuksena on se, että sosiaalityöntekijä ja asiakas tulkitsevat omien kokemustensa ja oppimiensa käsitteidensä varassa itseä, toisia ja ympäristöä koskevia havaintoja enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Tieto on subjektien kokemuksista ja käsitteellisistä tulkinnoista lähtevää.

Valtaote perustuu hierarkkiseen, toimijat tiedollisesti eriarvoiseen asettavaan käsitykseen. Sosiaalityöntekijä on asiakasta korkeammassa tiedollisessa asemassa sikäli, että hänellä on asiakasta enemmän kokemuksia siitä, mistä asiakkaiden ongelmassa on kyse ja millaisin keinoin ja tavoittein niitä voidaan ratkoa. Sosiaalityöntekijän tietämättömyydessä on enemmän kyse siitä, ettei hänellä ole riittävän osuvia käsitteitä, joilla jäsentää empiirisiä havaintoja asiakkaaseen kohdistetusta vallankäytöstä. Liberaali valtateoria otaksuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tietävän, mitkä heidän pyrkimyksensä

ovat ja pystyvän myös ilmaisemaan ne (vrt. Lukes, 1974, 12–15). Tämä tieto ei kuitenkaan riitä taitavaan vallan käyttöön. Ihmiset ovat usein epäonnistuneet valta-aikomuksissaan, koska heidän valtaa koskevat käsityksensä ja käsitteensä ovat olleet epätarkkoja, virheellisiä ja yksinkertaistettuja, jonka vuoksi heillä pitäisi olla käytössään valtaa paremmin kuvaavia käsitteitä (Dahl, 1971, 36). Tiedon hyödyllisyys ja haitallisuus vallalle viittaa juuri tämänkaltaisiin tilanteisiin. Tiedon onnistuneessa tai epäonnistuneessa soveltamisessa vallankäyttöön on kyse tiedon teknisestä ulottuvuudesta.

Tieto on periaatteessa yksi resurssi muiden joukossa. Tiedon merkitys vallalle on kuitenkin suurempi, koska liberaali valtakäsitys korostaa vallan käytön taitavuutta. Tieto toimii taitavan vallankäytön ehtona ainakin kahdella tavalla. Tieto ohjaa sosiaalityöntekijää ensinnäkin seulomaan asiakkaita heidän avun ja kontrollin tarpeensa perusteella ja siirtämään heitä tilanteen kohentumisen tai heikkenemisen perusteella joko kevyemmän tai voimakkaamman avun ja kontrollin piiriin tai niiden ulkopuolelle. Työntekijä voi arvioida tarvittavan kontrollin (vallan) kattavuutta, intensiteettiä ja kestoa sen mukaan, miten laaja-alaisista, pitkäkestoisista ja syvistä asiakkaan elämänhallinnan ongelmista on kyse.

Toiseksi tieto vallan eri ulottuvuuksista opastaa sosiaalityöntekijää ennakoimaan asiakkaan mahdollista vastarintaa ja minimoimaan sitä koskevia riskejä. Työntekijä pyrkii tällöin arvioimaan tiedon varassa sitä, miten hän saisi samanaikaisesti edistettyä tavoitteitaan ja pidettyä vallan kohteen vastarinnan mahdollisimman vähäisenä. Ei pelkästään tieto, vaan myös vallan käyttäminen lisää sosiaalityöntekijän taitoa vallan käyttäjänä. Sosiaalityöntekijä voi valtaa käyttäessään esimerkiksi kerätä ja tarkentaa tietoa, mistä asiakkaan ongelmassa on kyse, millä keinoin ja miten valtaa käyttäen ongelma voitaisiin ratkaista.

Taitava vallankäyttö edellyttää erilaista tietoa vallasta. Vallan käyttäminen saattaa jäädä ”lähtökuoppiinsa”, jos resursseja ei oteta käyttöön. Dahl (2005) korostaa potentiaalisen vallan (*potential influence*) ja aktuaalisen vallan (*actual influence*) välistä eroa. Potentiaalisessa vallassa on kyse resursseista, joita toimijalla on käytettävissään, jos hän niin haluaa. Aktuaalinen valta taas tarkoittaa tilannetta, jossa henkilö rajoittaa resurssiensa avulla toisen käyttäytymistä. Potentiaalisessa ja aktuaalisessa vallassa ei ole kyse samasta asiasta. Tämä ilmenee paitsi siinä, että resursseja omaava ei käytä niitä välttämättä hyväkseen myös siinä, että resursseja voidaan eri tavoin ja eri tarkoituksiin.

(Dahl, 2005, 271–272.) Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen resurssiepätasapaino ei tarkoita automaattisesti sitä, että enemmän voimavaroja omaava käyttäisi valtaa vähemmän resursseja omaavaan osapuoleen. Toimijoiden hallussa olevia voimavaroja ei ole myöskään ennen käyttöä ”korvamerkitty” johonkin tiettyyn tarkoitukseen, vaan niitä voidaan hyödyntää monin eri tavoin.

Sosiaalityöntekijä ja asiakas eroavat toisistaan siinä, missä määrin he muuttavat omaamiaan resursseja konkreettiseksi vallan käytöksi. Tähän on neljä syytä.⁶ Ensimmäinen syy on se, että joillakin toimijoilla on toisia enemmän mahdollisuuksia päästä eri resurssien äärelle. Olettamuksena on, että toimijat ottavat käyttöön sitä enemmän resursseja, mitä enemmän heillä niitä on. (Dahl, 2005, 274.) Asiakas on tässä yleensä heikommassa asemassa, koska organisaatio tarjoaa sosiaalityöntekijälle pääsyn monien sellaisten resurssien äärelle, joihin asiakkaalla ei ole mahdollisuutta. Korkeasti koulutetulla, hyvässä asemassa olevalla, omat oikeutensa tietävällä ja laajan sosiaalisen verkoston omaavalla asiakkaalla on aikaa lukuun ottamatta enemmän potentiaalisia resursseja aktivoitavissaan kuin sosiaalityön asiakkailla keskimäärin.

Potentiaalien käyttöönottoon vaikuttaa myös se, miten paljon toimijat uskovat omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa (Dahl, 2005, 274). On todennäköisempää, että sosiaalityöntekijä ja asiakas ottavat potentiaaliset resurssit käyttöönsä, jos he ovat optimistisia siinä, että he pystyvät muuttamaan toisen käyttäytymistä. Jos he suhtautuvat pessimistisesti omiin vaikuttamismahdollisuuksiinsa, resurssien aktivointi on epätodennäköisempää. Yksilöiden eroihin potentiaalien käyttöönottamisessa vaikuttaa myös se, miten paljon heillä on vaihtoehtoja sille, mihin tavoitteisiin he resursseja käyttävät (Dahl, 2005, 274).

Sosiaalityöntekijällä ja asiakkaalla on sitä enemmän mahdollisuuksia ottaa resursseja (esimerkiksi aikaa) käyttöön, mitä vähemmän heillä on päämääriä, joiden tavoittelemiseen he kyseisiä resursseja tarvitsevat. Potentiaalien käyttöönottoon vaikuttaa edelleen se, miten suuren arvon toimijat antavat asetetulle tavoitteelle. Mitä suuremman arvon yksilö antaa päämäärän saavuttamiselle, sitä valmiimpi hän on investoimaan resurssejaan. (Dahl, 2005, 274.) Sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat siis valmiita

⁶ Dahl kuvaa potentiaalisten resurssien käyttöönottamiseen vaikuttavilla tekijöillä yksilöiden poliittista käyttäytymistä koskevia eroja. Dahlin huomiot soveltuvat nähdäkseni yleisemminkin yksilöiden käyttäytymisen kuvailuun.

aktivoimaan sitä enemmän resursseja, mitä heille tärkeämmästä asiasta tai tavoitteesta on kyse.

Objektiiviset ja subjektiiviset tekijät vaikuttavat ihmisten eroihin edellä mainituissa piirteissä. Yksilöt eroavat toisistaan objektiivisesti siinä, millaisilla alueilla ja millaisissa taloudellisissa ja sosiaalisissa olosuhteissa he elävät. Ihmiset poikkeavat toisistaan myös yksilöllisiltä subjektiivisilta tekijöiltään. Yksilöt eroavat toisistaan arvokkaina pitämiltä tavoitteiltaan ja ihmisiltään, pessimistiseltä tai optimistiselta taipumukseltaan ja omaamaltaan informaatioltaan. Erot objektiivisissa olosuhteissa muuttuvat merkitykselliseksi, kun yksilöt kääntävät ne subjektiiviseen muotoon, jotka ilmaisevat edellä mainittuja asioita. (Dahl, 2005, 274–275.) Vaikka taloudellisilla, sosiaalisilla ja alueellisilla olosuhteilla on vaikutusta siihen, mitä tavoitteita ja ihmisiä sosiaalityöntekijät ja asiakkaat pitävät tärkeinä, millaista tietoa heillä on ja miten optimistisesti tai pessimistisesti he suhtautuvat omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa, ne eivät määrää yksiselitteisesti heidän suhtautumistaan niihin.

Sosiaalityöntekijä voi hyödyntää edellä mainittuja tekijöitä sen arvioimiseen, miten paljon asiakkaalla on potentiaalisia, käyttöön siirrettävissä olevia resursseja ja miten todennäköisesti hän aktivoi potentiaaliset resurssinsa sosiaalityöntekijän vallan käytön vastustamiseen. Asiakas ottaa resurssinsa käyttöön sitä todennäköisemmin, mitä enemmän hänellä on aktivoitavissa olevia resursseja, mitä vähemmän resursseilla on muuta käyttöä, mitä asiakkaan kannalta tärkeämmistä asioista on kyse ja mitä enemmän asiakas uskoo omiin mahdollisuuksiinsa vastustaa sosiaalityöntekijää.

Valtaote on kuitenkin enemmän kiinnostunut siitä, miten valtaa käytetään kuin tekijöistä, jotka vaikuttavat valtapotentiaalien kääntämiseen vallan käytöksi. Vallan potentiaalisissa ja vallan käytössä ei ole kyse samasta asiasta, koska samaa määrää valtapotentiaaleja voidaan käyttää enemmän tai vähemmän taitavasti (Dahl, 1986, 44–45; Dahl, 2005, 272).

Vallan alassa (*scope*) on kyse toimintojen joukosta, jotka vallan haltija voi resurssiensa avulla saada vallan kohteen tekemään tai jättämättä tekemättä (Dahl, 1986, 42–43; Kusch, 1993, 100). Valtasuhteen intensiteetti (*intensity*) puolestaan mittaa sitä, mitä kaikkea vallan haltija voi saada vallan kohteen tekemättä menettämättä otettaan tästä (Kusch, 1993, 100). Vallan ala kertoo esimerkiksi siitä, miten monia vanhemman toimintoja (esimerkiksi juomista ja lapsen hygieniasta ja vuorokausirytmistä huolehtimista) lastensuojelun sosiaalityöntekijä voi rajoittaa ja miten monia lapsen toiminnan alueita (esimerkiksi läksyjen tekoa, pukeutumista, kaverien luo menemistä) vanhemmat voivat

rajoittaa. Vallan kantama puolestaan kuvaa sitä, miten pitkälle ulottuvia ja tiukkoja vaatimuksia sosiaalityöntekijän ja asiakkaan on mahdollista esittää toiselle osapuolelle (esimerkiksi vanhemmalle, lapselle, sukulaisille ja ystäville) jollakin toiminnan – esimerkiksi koulunkäynnin, taloudenhoidon, alkoholin ja tietokoneen käytön ja ystävyysuhteiden – alueella.

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan mahdollisuudet harjoittaa valtaa ilman vastarintaa ovat sitä pienemmät, mitä useampia elämän alueita vallan kohteelta rajoitetaan ja mitä tiukempia vallan kohteelle esitetyt vaatimukset ovat. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän on huomattavasti helpompi saada vanhemmat vähentämään alkoholin käyttöään kuin saada heidät lopettamaan se kokonaan. Vanhemman on helpompi saada lapsi vähentämään tietokoneen käyttöään kuin saada hänet lopettamaan sen käyttäminen. Taitava vallankäyttäjä pyrkii jatkuvasti arvioimaan, miten kattavia ja tiukkoja vaatimuksia hän voi vallan kohteelle esittää, jotta hän saisi pidettyä hallitun vastarinnan siedettävällä tasolla.

Vallan kustannuksissa (*costs*) on kyse kuluista, joita vallan harjoittajalle aiheutuu valtasuhteen luomisesta ja ylläpitämisestä (Dahl, 1986, 45–46; Kusch, 1993, 100). Taitavasti valtaa käyttävät toimijat lisäävät valtakustannuksia tärkeiden asioiden saavuttamiseksi, mutta vähentävät kustannuksia vähemmän tärkeiden asioiden osalta. Taitava vallankäyttäjä osaa vetää rajan siihen, missä vaiheessa vallan kohteen taivuttelemisen jonkin asian saavuttamiseksi kannattaa lopettaa resurssien tuhlaamisena. Rajan vetämisessä resurssien tuhlaamiselle on pitkälti kyse vallan harjoittajan arviosta siitä, miten paljon asioita vallan kohde on valmis uhraamaan vastarinnan puolesta.

Valtasuhteen vahvuus (*strength*) viittaa kustannuksiin, joita vallan kohteelle koituu, jos hän kieltäytyy alistumasta valtasuhteeseen tai pysymästä siinä (Kusch, 1993, 100, vrt. Dahl, 1986, 45–46). Vallan kohteen alistuminen on sitä todennäköisempää, mitä vakavampia seurauksia kieltäytymisestä aiheutuu. Hallitun kyvyssä kestää negatiivisia seurauksia on pitkälti kyse siitä, miten tärkeistä asioista on kyse ja miten vakaasti hän uskoo selviävänsä voittajana kamppailusta.

Sosiaalityöntekijän mahdollisuudet saada läpi tiukkoja, useampia vallan kohteen elämänalueita koskevia vaatimuksia ovat sitä heikommat, mitä enemmän vallan kohteella on aktivoitavissa olevia resursseja, mitä vähemmän resursseilla on muuta käyttöä, mitä asiakkaan kannalta tärkeämmistä asioista on kyse ja mitä enemmän hallittu uskoo omiin mahdollisuuksiinsa vastustaa vallan harjoittajaa. Taitavasti valtaa käyttävä

sosiaalityöntekijä säätelee resurssien käyttöä, rajoitusten alaa, tiukkuutta ja kestoja valtaa koskevan tiedon varassa ja arvioi jatkuvasti, miten hän saisi samanaikaisesti edistettyä tavoitteitaan ja pidettyä vallan kohteen vastarinnan mahdollisimman pienenä.

3.3. Vallan käyttäminen prosessina ja sosiaalityöntekijän tehtävänä

Vallan käyttäminen on nähdäkseni myös osa yleisempää yhteiskunnallista **prosessia**, jossa yhteisö, instituutiot ja ryhmät opettavat yksilöitä edistämään tavoitteitaan, käyttämään valtaa ja toimimaan vallan kohteina sosiaalisesti ja kulttuurisesti hyväksyttävien menettelytapojen piirissä. Dahlin (2005) mukaan ihmiset oppivat vähitellen, mitkä ovat hyväksyttäviä ja mitkä paheksuttavia ja kiellettyjä tapoja pyrkiä omiin tavoitteisiinsa. Osa suositelluista keinoista kuten työ ja koulutus ovat suorastaan välttämättömiä, jotta yksilöt saisivat hankittua resursseja, joilla tyydyttää omia tarpeitaan. Ihmisille osoitettu hyväksyntä ja paheksunta ohjaavat yksilöitä lykkäämään tarpeiden tyydyttämistä paheksutuilla keinoilla ja tyydyttämään tarpeensa hyväksytyillä keinoilla. Tämä koskee myös tapaa, jolla yksilöt voivat käyttää valtaa toisiin ihmisiin omia tarpeita tyydyttääkseen. (Dahl, 2005, 223–224.)

Sosiaalityö instituutiona ja sosiaalityöntekijä työntekijänä ovat osa tätä ohjaus- ja juurrutusprosessia. Sosiaalityöntekijä auttaa ihmisiä tyydyttämään tarpeensa, jos he eivät pysty täyttämään niitä muiden hyväksyttävien keinojen avulla. Ihmiset, jotka ajautuvat työ- ja koulutusmarkkinoiden ulkopuolelle, joutuvat usein turvautumaan sosiaalityön apuun, koska heillä ole yhtä paljoa resursseja tarpeidensa tyydyttämiseen kuin työssä käyvillä. Ratkaisu ei ole yksilön kannalta tyydyttävä, ellei hän ole jostakin syystä asettanut tavoitteitaan tavallista matalammalle tasolle. Sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan tarjoa tukea kenelle tahansa, vaan hän pyrkii kontrolloimaan avun piiriin pääseviä asiakkaita arvioimalla heidän avun ja kontrollin tarvettaan. Kyösti Raunio (2009, 208) on kiinnittänyt huomiota siihen, että liberaalissa hyvinvointimallissa sosiaalityöntekijän on pystyttävä erottamaan todellisen avun tarpeessa olevat, itseään elättämään kykenemättömät asiakkaat niistä, jotka pystyvät tulemaan omillaan toimeen, mutta ovat siihen haluttomia.

Sosiaalityöntekijät eivät tyydytä pelkästään asiakkaiden tarpeita, vaan he rajoittavat myös asiakkaiden tapaa tyydyttää tarpeitaan. Mikko Mäntysaaren (1991) mukaan sosiaalityöntekijät säätelevät esimerkiksi toimeentuloasiakkaan kulutuksen laatua ja

määrää ja sitä, mistä tuotteita ostetaan. Taloudelliseen avustamiseen keskittyvässä byrokratiatyössä kontrolli kohdistuu erityisesti kolmeen alueeseen: alkoholinkäyttöön ja työ- ja perhemoraaliin. (Mäntysaari, 1991, 205, 230–250.) Sosiaalityö pyrkii näin taloudellisin keinoin rajoittamaan asiakkaiden käyttäytymistä työn, perheen ja alkoholin parissa. Sosiaalityön kontrolli ja elämisen tarpeiden rajoittaminen sosiaalityön määrittelemälle tasolle ovat tavallaan rangaistus, joka seuraa asiakkaan päättämisestä työ- ja opiskelusektorin ulkopuolelle. Tilanteen ei-toivottavuutta korostaa se, että sosiaalityö pyrkii tarpeentyydytystasoa säätelemällä ohjaamaan asiakasta takaisin opintojen ja töiden pariin.

Sosiaalityöntekijä yrittää opettaa asiakkaita hankkimaan välttämättömiä resursseja kuten työtä ja koulutusta, jotta he voisivat tyydyttää tarpeitaan. Kyse ei ole pelkästään tarpeiden täyttämisestä. Sosiaalityöntekijä koettaa myös ohjata asiakkaita edistämään muita omia tavoitteitaan hyväksyttävien keinojen avulla ja välttämään niiden tavoittelemista ei-toivottavilla tavoilla. Vallankäytössä on yksilötasolla kyse prosessista, jossa sosiaalityöntekijä seuloa asiakkaita toisistaan heidän avun ja kontrollin tarpeensa perusteella ja pyrkii rajoitustoimenpiteitä säätelemällä ohjaamaan heitä ei-hyväksyttävien keinojen käyttämisestä hyväksyttävien keinojen käyttämiseen mahdollisimman vähäisellä vastarinnalla.

Liberaali valtateoria ei anna suoraa vastausta siihen, mikä sosiaalityön tehtävä on, mutta yritän hahmotella sitä valtateorian ja sen taustalla olevien pluralististen olettamusten pohjalta. Liberaalille vallalle on ominaista, että se pyrkii vallan negatiivisuuden vuoksi pitämään valtion ihmisiin kohdistamat rajoittamistoimenpiteet vähäisinä (Pulkinen, 1998, 90–91). Tämä herättää kysymyksen, mihin yksilöiden käyttäytymistä koskevat rajoitukset pitäisi kohdistaa. Dahlin (2005, 224) mukaan koulutus ja työ esitetään pakollisina strategioina, joiden laiminlyöminen heikentää merkittävästi yksilön kykyä saavuttaa omia tavoitteitaan ja saattaa johtaa jopa rangaistuksiin. Dahlia mukailen sosiaalityön rajoitukset tulisi kohdistaa opiskelun ja työn laiminlyöviin asiakkaisiin. Tässä lähestytään Kyösti Raunion (2009, 207–208) huomiota siitä, että liberaalissa sosiaalipoliittisessa mallissa sosiaalityö puuttuu tilanteisiin, jossa yksilö ei kykene saamaan toimeentuloa minkään muun instituution, erityisesti markkinoiden, työsuhteen tai perheen kautta. Taustalla on ajatus siitä, että kaikkien pitäisi osallistua taloudellisen kasvun edellyttämään tuottavaan työhön.

Sosiaalityön **tehtävänä** on ensisijaisesti asiakkaiden kontrollointi. Sosiaalityön tavoitteena on asiakkaiden omaehtoiseen selviämiseen ohjaaminen. Kyösti Raunio (2009) mukaan liberaalissa mallissa sosiaalityölle on annettu juuri tämä tehtävä. Omatoimisen selviämisen lisäksi sosiaalityön tarkoituksena on asiakkaiden riippuvuuden estäminen hyvinvointipalveluista. (Raunio, 2009, 207–209.) Sosiaalityöntekijä voi kontrolloida asiakkaiden omaehtoista selviytymistä kahdella tavalla: a) erottamalla todellisen ja näennäisen avun tarpeessa ja voimakkaamman ja kevyemmän tuen tarpeessa olevat asiakkaat toisistaan ja b) ohjaamalla asiakkaita tyydyttämään tarpeensa ja edistämään tavoitteitaan hyväksyttävien keinojen avulla ja välttämään ei-hyväksyttävien keinojen käyttämistä.

Asiakkaiden kontrolloiminen ensiksi mainitulla tavalla edellyttää, että sosiaalityöntekijä kykenee erottamaan todellisen avun tarpeessa olevat, itseään elättämään kykenemättömät asiakkaat niistä, jotka pystyvät tulemaan omillaan toimeen, mutta ovat siihen haluttomia (vrt. Raunio, 2009, 208). Kontrolli toimii kahdella tavalla. Ensinnäkin seulonta estää näennäisesti apua tarvitsevien asiakkaiden pääsyn sosiaalisten palvelujen piiriin.

Toiseksi sosiaalityön kontrolli ja elämisen tarpeiden asettaminen sosiaalityön määrittämälle tasolle toimivat rangaistuksena, joka seuraa asiakkaan päätyemisestä työ- ja opiskelusektorien ulkopuolelle. Sosiaalityön kontrollin kohteeksi joutuminen ja matala elintaso toimivat yllykkeenä, joka kannustaa asiakkaita pärjäämään mahdollisimman pian omillaan, kun heidän tilanteensa kohenee. Sosiaalityöntekijä ei keskity pohjoismaisessa sosiaalipoliittisessa mallissa liberaalin mallin tapaan pelkästään asiakkaiden työmoraaalin ja omaehtoisen taloudellisen pärjäämisen valvontaan, vaan hän pyrkii vahvistamaan monilla muillakin tavoilla – esimerkiksi etuuksilla, palveluilla ja aktivointitoimilla – asiakkaan toimintakykyä (vrt. Raunio, 2009, 207–210).

Liberaalin vallan näkökulmasta ”pohjoismaisen mallin” sosiaalityöntekijän kontrolli asiakkaisiin on huomattavasti laajempaa kuin ”liberaalin mallin” sosiaalityöntekijän, joka keskittyy lähinnä työkykyisten ”työnvieroksujen” kontrollointiin. Tämä johtuu nähdäkseni siitä, että pohjoismaiset sosiaalityöntekijät työskentelevät usein alueilla, joista anglosaksisissa maissa vastaavat vapaaehtoisjärjestöt, sosiaaliset verkostot, työnantajat ja yksilöt. Yritän huomioida sosiaalipoliittisten mallien eroja ja taustaolettamuksia, kun jatkan liberaalin valtateorian soveltamista suomalaisen sosiaalityöhön. Ensimmäinen ero on se, että pohjoismaisissa sosiaalityöntekijän kontrolli kohdistuu useampiin asiakkaan elämäntilanteisiin.

Toinen ero on se, että pohjoismaista mallia soveltava sosiaalityöntekijä ei vahvista yhtä suoraviivaisesti kuin liberaalia mallia soveltava työntekijä asiakkaiden omaehtoisuutta sulkemalla heitä palvelujen ja etuuksien ulkopuolelle. Pohjoismaisessa sosiaalipoliittisessa mallissa sosiaalityöntekijät tekevät eroa ehkä enemmänkin sellaisten asiakkaiden välille, jotka ovat kevyemmin autettavissa ja sellaisten, jotka tarvitsevat intensiivisempää tukea.

Kevyemmän tuen tarpeessa olevia asiakkaita voidaan hoitaa esimerkiksi ennaltaehkäisevässä lastensuojelussa voimakkaamman tuen tarpeessa olevien asiakkaiden jäädessä lastensuojelun avohuollolle. Asiakkaiden seulonta estää kevyemmällä tuella pärjäävien asiakkaiden jäämisen voimakkaamman tuen ja kontrollin piiriin. Asiakkaan joutuminen vahvemman tuen ja kontrollin kohteeksi toimii samalla yllykkeenä, joka kannustaa asiakasta siirtymään mahdollisimman nopeasti kevenettyihin tukitoimiin ja omaehtoiseen pärjäämiseen. Asiakkaan sosiaalityöstä irrottautumisesta sosiaalityöstä motivoi matalampi elämisen taso, voimakkaampi kontrolli tai molemmat.

Edellä kävi ilmi, että yhteisö, instituutiot ja ryhmät asettavat yksilöille rajat, mitkä ovat hyväksyttäviä, paheksuttavia ja kiellettyjä keinoja pyrkiä omiin tavoitteisiinsa. Ihmiset oppivat keinojen käytön hyväksyttävyyden heille osoitetun hyväksynnän ja paheksunnan välillä. Tämä koskee myös tapaa, jolla yksilöt voivat käyttää valtaa toisiin ihmisiin omia tarpeita tyydyttääkseen. Osa keinoista kuten työ ja koulutus ovat suorastaan välttämättömiä, jotta yksilöt saisivat hankittua resursseja, joilla edistää omia tavoitteitaan. Sosiaalityön asiakaskunnassa on verrattain paljon asiakkaita, joilta joko puuttuvat hyväksyttävät keinot kuten opiskelu- ja työpaikka tai jotka eivät käytä hyväksyttäviä keinoja omien päämääriensä edistämiseen. Koulunkäyntinsä laiminlyövät lapset, perheriitoja väkivallalla selvittävät vanhemmat ja rahaa huijaamalla, varastamalla, uhkaamalla tai pelaamalla hankkivat asiakkaat ovat esimerkkejä jälkimmäisestä ”ryhmästä”.

Sosiaalityöntekijän kontrollissa on kyse pitkälti hyväksyttävien keinojen juurruttamisesta asiakkaiden toimintaan. Sosiaalityöntekijän kontrollin laajuus, voimakkuus ja kesto vaihtelevat sen mukaan, miten laaja-alaisia, pitkäkestoisia ja syviä asiakasta koskevat huolenaiheet ja ongelmat ovat. Vallan käyttäminen vaatii harkintaa. Sosiaalityöntekijän mahdollisuudet saada läpi tiukkoja, useampia asiakkaan elämänalueita koskevia vaatimuksia on sitä epätodennäköisempää, mitä enemmän asiakkaalla on aktivoitavissa

olevia resursseja, mitä vähemmän hänen resursseillaan on muuta käyttöä, mitä hänelle tärkeämmistä asioista on kyse ja mitä enemmän hän uskoo omiin mahdollisuuksiinsa vastustaa sosiaalityöntekijää. Taitava valtaa käyttävä sosiaalityöntekijä säätelee rajoitusten alaa ja tiukkuutta valtaa koskevan tiedon varassa. Hän arvioi jatkuvasti, miten saisi samanaikaisesti edistettyä tavoitteitaan ja pidettyä vallan kohteen vastarinnan mahdollisimman vähäisenä.

3.4 Liberaalin valtakäsityksen ydin

Liberaali valtakäsitys voidaan tiivistää kuvioksi 2. Valtaotteen keskeisimmät piirteet koostuvat seuraavista asioista: vallan perustasta, vallan luonteesta, intresseistä, tiedosta, toimijasta, prosessista ja sosiaalityön tehtävästä. Kuvio kiteyttää sen, millaisia ehtoja valtaote asettaa sille, miten sosiaalityöntekijä lähestyy ja arvioi asiakasta ja miten se ilmenee heidän toiminnassaan.

Kuvio 2. Liberaalin valtakäsityksen ydin

Vallan perusta	Osoittaa 1) vallan paikallistuvan toimijoiden väliseen resurssiepätasapainoon ja 2) vastarinnan kohteen. Ei ensisijaista resurssia. Resurssien epätasapainoa tasapainottavat resurssien taitamaton käyttö, potentiaalien käyttämättä jättäminen, samantekevät asiat, puuttuvien resurssien kompensoiminen muilla resursseilla ja vallan hajautuminen eri toiminnan alueille.
Vallan luonne	Intentionaalista, rajoittavaa, negatiivista, episodista, ja ulkoista. Toimijoiden väliseen ristiriitaan perustuvaa. Vallan negatiivisuutta pehmentää puuttuvien voimavarojen kompensoitavuus, potentiaalien käyttämättä jättäminen, valtaresurssien hajautuminen eri alueille, yhteisten pelisääntöjen noudattamatta jättäminen ja rajoitusten samantekevyys.
Toimija	Olemukseltaan intentionaalisia, mielihyvää etsiviä ja mielipahaa välttäviä. Olemukseltaan oppivia, laiskoja ja valintoja pystymään tekeviä. Valta ei muuta toimijoiden identiteettiä, vaan rajoittaa heidän käyttäytymistään eriasteisesti.
Intressit	Yksilötasolla kyse ihmisten ristiriitaan joutuvista pyrkimyksistä, jotka ovat havaittavissa, tiedostettavissa ja ilmaistavissa. Yksilötasolla toisen vallankäyttö on toisen hyödyistä pois. Yleisellä – instituutioiden pelisääntöjen – tasolla valta on ihmisiä yleisesti hyödyttävää.
Tieto	Subjektien kokemuksista ja käsitteellisistä tulkinnoista lähtevää. Hierarkkista, toimijat tiedollisesti eriarvoiseen asemaan asettavaa. Teknistä, työntekijän vallankäyttöä helpottavaa tai vaikeuttavaa. Tieto taitavan vallan käytön ehtona. Tieto/sen puute vahvistavat/heikentävät valtasuhteita. Vallan käyttö mahdollistaa tiedon keräämisen ja tarkentamisen.
Valta prosessina	Osa yleisempää sosialisatioprosessia, jossa asiakkaita opetetaan edistämään omia tavoitteitaan hyväksytyjen keinojen avulla. Prosessi, jossa sosiaalityöntekijä pyrkii a) seulomaan asiakkaita toisistaan heidän avun ja kontrollin tarpeensa mukaan ja b) juurruttamaan asiakkaisiin hyväksyttävien keinojen käyttämistä.
Sosiaalityön tehtävä	Kontrolli vahvistaa asiakkaiden omaehtoista pärjäämistä. Kontrolli toteutetaan asiakasseulonnan ja hyväksyttävien keinojen juurruttamisen avulla.

Sosiaalityöntekijän **valta perustuu** yleensä *resurssiepätasapainoon*, joka vallitsee sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Sosiaalityöntekijällä on käytettävissään mitä erilaisimpia resursseja kuten asema, koulutus, äly ja energiataso. Osapuolten resursseiksi voidaan laskea periaatteessa kaikki ne asiat, joita he voivat käyttää toisen käyttäytymisen muokkaamiseen. Sosiaalityöntekijän valta *ei* perustu mihinkään *ensisijaiseen resurssiin* kuten talouteen, voimaan tai normatiivisiin tunteuksiin, johon nähden muut resurssit olisivat toissijaisia. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että taloudelliset lainalaisuudet eivät ohjaa sosiaalityöntekijän asemaan ja asiantuntemukseen perustuvien resurssien käyttöä. Vallan perusta osoittaa kahteen seikaan: 1) sosiaalityöntekijän valta on *paikallistettavissa* sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseen *resurssiepätasapainoon* ja 2) asiakkaan *vastarinnalla on paikallistettava kohde*: valtaresurssit omaava sosiaalityöntekijä.

Valtaotteen mukaan sosiaalityöntekijä ei pidä resurssien epätasapainoa välttämättä ongelmana, koska *valtaa* hankitaan viime kädessä *resursseja taitavasti käyttämällä*. *Resurssivinoumaa tasapainottavat* ja *pehmentävät* muutkin seikat. *Resurssien omaaminen ei tarkoita välttämättä sitä, että työntekijä käyttäisi niitä*. Asiakas pystyy *kompensoimaan* voimavaroissa olevia *puutteitaan* muilla resursseilla. Sosiaalityöntekijä voi vallan *hajautumisoletuksen* mukaan luottaa siihen, että vaikka työntekijällä on valtaa asiakkaaseen joissakin asioissa, asiakkaalla on valtaa häneen ja muihin toimijoihin joissain toisissa asioissa. Sosiaalityöntekijä yrittää *käyttää valtaa* asiakkaaseen *vain tärkeissä asioissa*, ei merkityksettömissä ja samantekevissä asioissa. Valtaresurssien epätasapainoa tasapainottavat tekijät ohjaavat sosiaalityöntekijän huomiota resurssivinouman sijasta valtaresurssien taitavaan käyttöön.

Liberaalin valtateorian mukaan valta on **luonteeltaan kiistaan perustuvaa**. Valta pohjautuu asiakkaan ja sosiaalityöntekijän väliseen riitaan jostakin asiasta. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde luo kiistan, jota ei ole ilman kummankin osapuolen panosta. Erimielisyys voi koskea mitä erilaisimpia aiheita kuten siisteyttä, raha-asioita, toveripiiriä, perhe-elämää, aikataulua, arjen sujumista ja koulun käymistä. Kiista voi ilmetä niin lievemässä muodossa pienenä sanailuna kuin jyrkempänä vastarintanakin. Vallan kiistanalaisuus ohjaa sosiaalityöntekijän huomiota asiakkaan kanssa yhteisymmärrykseen päästyistä ja vähemmän käsitellyistä aiheista heidän vuorovaikutuksessaan kiistoja aiheuttaviin asioihin. Käsityksen taustalla vaikuttaa oletamus siitä, että riitoja nostattamattomat aiheet ovat joko osoitus asian samantekevyydestä asiakkaalle tai siitä, että sosiaalityöntekijä on pystynyt huomioimaan pääpiirteissään asiakkaan tarpeet ja tavoitteet.

Valta on luonteeltaan *intentionaalista*, koska se perustuu tarkoitettujen aikomusten väliseen kiistaan, jossa sosiaalityöntekijä saa yleensä aikomuksensa läpi ja asiakas joutuu lykkäämään omia aikomuksiaan. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kiistat koskevat heidän tulevaisuuteen osoittavia tavoitteitaan, eivätkä niinkään heidän toimintaansa liikkeelle sysääviä tarpeitaan (esimerkiksi pettymyksen purkamisen tai ymmärretyksi tulemisen tarvettaan) tai motiivejaan (esimerkiksi parisuhteen kariutuminen tai ystävien pilkan kohteeksi joutuminen). Vallan intentionaalisuus opastaa sosiaalityöntekijää keskittymään asiakkaan tarpeiden ja motiivien sijasta tavoitteisiin ja erityisesti niihin asiakkaan pyrkimyksiin, jotka ovat tai voivat olla sosiaalityöntekijän päämäärien kanssa ristiriidassa.

Valta on luonteeltaan *rajoittavaa ja negatiivista*. Käsitys vallan rajoittavuudesta perustuu metaforaan vapaasta liikkeestä ja sen estämisestä. Sosiaalityössä tämä tarkoittaa yleensä sitä, että valtaa omaava sosiaalityöntekijä pystyy toimimaan vapaasti omien aikomustensa mukaan, mutta valtaa omaamaton asiakas joutuu luopumaan pyrkimyksistään. Vallan negatiivisuus tai kielteisyys johtuu siitä, että sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat periaatteessa vapaita tekemään, mitä he haluavat, mutta asiakas menettää sosiaalityöntekijän vallan käytön vuoksi mahdollisuutensa toimia omien aikomustensa mukaan.

Vallan negatiivisuus ja rajoittavuus johtavat sosiaalityöntekijän kiinnostuksen vallan positiivisten ominaisuuksien – esimerkiksi yksilön toimintakyvyn vahvistumisen – sijasta asioihin, joissa hän joutuu rajoittamaan asiakkaan vapaata toimintaa jollain tavoin. Vallan negatiivisuus ja rajoittavuus ohjaavat sosiaalityöntekijän samalla käsittämään vallankäytön asiakkaan vapautta (itsemääräämisoikeutta) negatiivisesti rajoittavaksi asiaksi eikä asiakkaan vapautta (itsemääräämisoikeutta) positiivisesti vahvistavaksi asiaksi. Vallan rajoittavuus ja negatiivisuus ovat asiakkaan itsemääräämisoikeuden vuoksi sosiaalityöntekijälle hankalia asioita, koska sosiaalityöntekijä ei voi työssään välttää asiakkaiden toiminnan rajoittamista.

Valta on luonteeltaan *ulkoista*. Vallassa on kyse ulkoisesta tai vertailevasta valtasuhteesta, joka perustuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisiin eroihin valtaresursseissa. Sosiaalityöntekijän valta asiakkaaseen pohjautuu ulkoisesti vertailtavissa oleviin eroihin (esimerkiksi asiantuntemukseen ja aseman takaamaan oikeuteen) hänen ja asiakkaan välillä. Vallan ulkoisuus ohjaa sosiaalityöntekijää

kiinnittämään huomiota siihen, miten sosiaalityöntekijä ja asiakas hyödyntävät ulkoisesti omia resursseja vallankäytössään.

Valta on luonteeltaan myös *episodista*, katkelmallista. Tämä merkitsee eron tekemistä vallan omaamisen ja vallan käyttämisen välille. Sosiaalityöntekijä omaa tiettyjä – esimerkiksi asemaan ja persoonaan ja retoriikkaan – perustuvia resursseja, jotka hän voi tarvittaessa ottaa käyttöön toimiakseen tietyllä tavalla. Vallan harjoittaminen taas viittaa ajalliseen katkelmaan, jolloin asiakas toimii toisin kuin hän olisi toiminut ilman sosiaalityöntekijän interventiota. Jos sosiaalityöntekijä sijoittaa lapset kiireellisesti kodin ulkopuolelle vanhempien päihtymyksen vuoksi, hän tavallaan katkaisee vanhempien normaalin toiminnan, koska ”pieni” juominen kuuluu vanhempien tavalliseen vapun viettoon.

Vallan episodisuus suuntaa sosiaalityöntekijän huomion pysyvämpien rakenteiden ja käytäntöjen sijasta niihin hetkellisiin katkelmiin, jolloin hän käyttää valtaa ja rajoittaa asiakkaan käyttäytymistä. Sosiaalityöntekijä käyttää valtaa, jos asiakkaan alttius, asenteet, tunteet, uskomukset ja teot muuttuvat sosiaalityöntekijän rajoitustoimenpiteen vuoksi. Sosiaalityöntekijällä valta asiakkaaseen loppuu, jos rajoitukset eivät ilmene asiakkaan toisinkäyttäytymisenä. Vallan katkelmallisuus tarkoittaa samalla sitä, että sosiaalityöntekijä ja asiakas astuvat vallan ulkopuolelle heti, kun sosiaalityöntekijän kontrolli ei muuta asiakkaan käyttäytymistä.

Vallan perustaa käsiteltäessä kävi ilmi, että vallan *negatiivisuutta pehmentävät* useat seikat: sosiaalityöntekijä ei välttämättä hyödynnä potentiaalista resurssiylivoimaansa; voimavarojen hajautuminen eri toiminnan alueille jakaa sosiaalityöntekijälle ja asiakkaalle rooleja niin vallan käyttäjinä kuin vallankohteinakin; asiakkaan puutteelliset resurssit ovat kompensoitavissa hänen muilla resursseillaan. Sosiaalityöntekijän ahdistusta rajoittaa asiakkaan mieltymyksiä vähentää myös se, että asiakas on usein itse rikkonut ”pelin sääntöjä” laiminlyödessään esimerkiksi opiskelun ja työssäkäynnin. Sosiaalityöntekijän huolta liiallisesta vallankäytöstä pienentää otaksuma siitä, että kiistoja nostattamattomat aiheet todistavat joko aiheiden olevan asiakkaalle samantekeviä tai sen, että sosiaalityöntekijä on pääpiirteissään huomionnut asiakkaan tarpeet ja pyrkimykset. Edellä mainitut oletukset tasapainottavat sosiaalityöntekijän vallankäytön negatiivista ja rajoittavaa luonnetta ja helpottavat hänen vallankäyttöään.

Liberaalilla valtakäsityksellä on erilaisia **toimijan** (ihmisen) olemusta koskevia olettamuksia. Ihmisen *mielihyvää hakeva* ja *mielipahaa välttävä olemus* ohjaa

sosiaalityöntekijää ja asiakasta lähtökohtaisesti edistämään omia tavoitteitaan hyväksytyin keinoin ja välttämään niihin pyrkimistä ei-hyväksytyin keinoin. Ihmisen olemukseen kuuluvat yksilöllisen intressin, *valitsemisen* ja *oppimisen* kyvyt johtavat toisinaan kuitenkin siihen, että asiakkaat oppivat tyydyttämään tarpeitaan ja pyrkimään tavoitteisiinsa sopimattomina pidettyjen keinojen avulla. Ihmisen olemuksellinen *laiskuus* – oli kyse hyväksytyistä keinoista tai ei – johtaa siihen, etteivät sosiaalityöntekijä ja asiakas käytä valtaa ja asetu vastarintaan heille samantekevissä asioissa, vaan keskittävät niiden käytön heille tärkeisiin asioihin. Sosiaalityöntekijän laiskuus tarkoittaa keskittymistä hyväksyttävien keinojen juurruttamiseen asiakkaisiin. Liberaalin valtateorian olettamuksia mukaillen tämä tarkoittaa sosiaalityöntekijän fokusoitumista ennen kaikkea asiakkaan työssäkäyntiin ja opiskeluun.

Liberaali valtakäsitys ei usko vallankäytön muuttavan olennaisesti toimijoiden identiteettiä, vaan se katsoo ihmisen perusolemuksen säilyvän pääpiirteissään samana, vaikka se saakin erilaisia kulttuurisia ilmenemismuotoja. Sosiaalityöntekijä *ei muuta* vallan käytöllä asiakkaan *olemusta*, vaan hänen *käyttäytymiseen* sisältyviä *piirteitään* kuten alttiutta, asenteita tunteita, uskomuksia ja tekoja, kun hän joutuu hetkellisesti lykkäämään omia aikomuksiaan. Sosiaalityöntekijän oma olemuskaan ei muutu, kun hän käyttää valtaa, vaan vaikuttaa ainoastaan hetkellisesti hänen toimintaansa. Käsitys ihmisolemuksen pysyvyydestä ohjaa sosiaalityöntekijää keskittymään vallankäytössä asiakkaan olemuksen sijasta alttiuden, asenteiden, tunteiden, uskomusten ja tekojen muuttamiseen. Asiakkaan olemuksen pysyvyydestä huolimatta sosiaalityöntekijä rajoittaa asiakkaan toiminnan mahdollisuuksia sitä enemmän, mitä laajemmin, tiukemmin ja kauemmin hän asiakkaan käyttäytymistä rajoittaa.

Liberaali valtateoria tarkoittaa **intresseillä** toimijoiden tavoitteita ja *pyrkimyksiä*. Toimijoiden intressit viittaavat tulevaisuuteen kohdistuviin pyrkimyksiin eivätkä heidän toimintaansa liikkeelle pistäviin tarpeisiin (esimerkiksi ymmärretyksi tulemiseen tarpeeseen) ja motiiveihin (esimerkiksi ystävien ja sukulaisten syrjinnän kohteeksi joutumiseen). Liberaali valtakäsitys perustuu ajatukseen intressien *havaittavuudesta*, *ilmaistavuudesta* ja *tiedostettavuudesta*. Intressien tunnistamisen tekevät mahdolliseksi vallan kohteen ja vallan käyttäjän välille puhkeavat riidat ja konfliktit. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan pyrkimysten ristiriidat havaitaan, ilmaistaan ja tiedostetaan usein tilanteissa, joissa asiakas käyttäytyy sosiaalityöntekijän kannalta ei-hyväksyttävällä tavalla (esimerkiksi juomalla vuokratilansa). Tämä johtaa siihen, että sosiaalityöntekijä yrittää

vallankäytöllään muuttaa asiakkaan käyttäytymistä (alittiutta, asenteita, tunteita, uskomuksia ja tekoja) tavalla, joka on vastoin asiakkaan omia pyrkimyksiä.

Intresseihin sisältyvässä *hyödyssä* on *yksilötasolla* kyse *nollasumma-pelistä* eli siitä, että sosiaalityöntekijän käyttämä valta on asiakkaalta pois. Mitä enemmän sosiaalityöntekijä saa edistettyä omia aikomuksiaan, sitä enemmän hän hyötyy vallankäytöstä. Mitä enemmän asiakas joutuu lykkäämään omia tarpeitaan, sitä vähemmän hän hyötyy vallankäytöstä. Liberaali valtateoria uskoo ristiriitojen koskevan vain toimijoiden erilaisia tavoitteita. Liberaali valtateoria sisältää kuitenkin oletuksen siitä, että yhteisesti hyväksytyt instituutioiden *pelisäännöt* ja *keinot palvelevat* pidemmällä aikavälillä *yleisesti ihmisten intressejä*. Sosiaalityöntekijä ja asiakas hyötävät pidemmässä juoksussa kumpikin siitä, että ongelmien selvittämiseen ja ratkaisemiseen ja oikeuksien puolustamiseen on olemassa institutionaalisia keinoja ja pelisääntöjä. Keinojen ja pelisääntöjen hyödyttävyyttä asiakkaalle riippuu kuitenkin merkittävästi siitä, missä määrin hän on halukas asettamaan tavoitteensa sosiaalityöntekijän toivomaan suuntaan.

Käsitys intressien intentionaalisuudesta ohjaa sosiaalityöntekijää keskittymään toiminnan taustalla vaikuttavien tarpeiden ja motivaation sijasta asiakkaan tulevaisuuteen suuntautuviin pyrkimyksiin. Valtateoria antaa myös ymmärtää, ettei asiakas tarvitse sosiaalityöntekijän apua omien tavoitteidensa selvittämiseen, koska hän tietää, mitä ne ovat ja pystyy myös ilmaisemaan ne. Pyrkimysten ristiriitaisuuden korostaminen saattaa johtaa sosiaalityöntekijän passivoitumiseen, jos hän pitää ristiriitoja nostattamattomia aiheita todisteena asian samantekevyydestä asiakkaalle tai asiakkaan intressien huomioimisesta. Käsitys vallan yksipuolisesta hyödyttävyydestä ohjaa sosiaalityöntekijää tarkastelemaan vallan käyttöä yleishyödyttävyyden sijasta asiakasta haittaavana asiana. Valtateoria suuntaa samalla sosiaalityöntekijän huomiota yhteisten pelisääntöjen ja hyväksytyjen menettelytapojen sijasta sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tavoitteiden välisiin ristiriitoihin.

Liberaali valtateoria katsoo **tiedon** olevan *subjektien kokemuksista ja käsitteellisistä tulkinnoista lähtevää*. Ajatuksena on se, että sosiaalityöntekijä ja asiakas tulkitsevat omien kokemustensa ja oppimiensa käsitteidensä varassa itseä, toisia ja ympäristöä koskevia havaintoja enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Valtaote pohjautui *hierarkkiseen*, toimijat *tiedollisesti eriarvoiseen asemaan asettavaan käsitykseen*. Sosiaalityöntekijän asiakasta korkeampi tiedollinen asema perustuu kahteen asiaan: 1)

hänellä on asiakasta enemmän kokemuksia siitä, mistä asiakkaiden ongelmissa on kyse ja millaisin keinoin ja tavoittein niitä voidaan ratkoa ja 2) hänellä on riittävän osuvia käsitteitä, joilla jäsentää havaintoja, jotka koskevat asiakkaan problematiikkaa asiakkaaseen kohdistuvaa vallankäyttöä. Valtaotteen mukaan tieto on *teknistä*. Tiedon teknisyys tarkoittaa tiedon hyödyntämistä ennenkaikkea siinä, miten käyttää sosiaalityöntekijän resursseja mahdollisimman tehokkaasti päämäärien edistämiseen.

Tieto ja sen puute vahvistavat ja heikentävät valtasuhteita. Tieto on taitavan vallankäytön edellytys ainakin kahdella tavalla. Tieto ohjaa sosiaalityöntekijää ensinnäkin seulomaan asiakkaita heidän avun ja kontrollin tarpeensa perusteella ja siirtämään heitä tilanteen kohentumisen tai heikkenemisen perusteella joko kevyemmän tai voimakkaamman avun ja kontrollin piiriin tai niiden ulkopuolelle. Työntekijä voi arvioida tarvittavan kontrollin (vallan) kattavuutta, intensiteettiä ja kestoja sen mukaan, miten laaja-alaisista, pitkäkestoisista ja syvistä asiakkaan elämänhallinnan ongelmissa on kyse.

Toiseksi tieto vallan eri puolista opastaa sosiaalityöntekijää ennakoimaan asiakkaan mahdollista vastarintaa ja minimoimaan sitä koskevia riskejä. Työntekijä pyrkii tällöin jatkuvasti arvioimaan tiedon varassa sitä, miten hän saisi samanaikaisesti edistettyä tavoitteitaan ja pidettyä vallan kohteen vastarinnan mahdollisimman vähäisenä. Myös vallan käyttäminen lisää sosiaalityöntekijän taitoa vallan käyttäjänä. Sosiaalityöntekijä voi *valtaa käyttäessään* esimerkiksi *kerätä* ja *tarkentaa tietoa*, mistä asiakkaan ongelmassa on kyse, millä keinoin ja miten valtaa käyttäen ongelma voitaisiin ratkaista.

Sosiaalityö instituutiona ja sosiaalityöntekijä työntekijänä ovat osa laajempaa **sozialisaatioprosessia**, jossa yksilöitä opetetaan edistämään tavoitteitaan, käyttämään valtaa ja toimimaan vallan kohteina sosiaalisesti ja kulttuurisesti hyväksyttävien menettelytapojen piirissä. Valtakäsitys ohjaa sosiaalityöntekijää työskentelyprosessiin, jossa sosiaalityöntekijä *seuloo* asiakkaita toisistaan heidän tarvitsemansa avun ja kontrollin tarpeensa perusteella ja siirtää asiakkaita heidän tilanteensa kohenemisen tai heikkenemisen mukaan joko kevyemmän tai voimakkaamman *avun ja kontrollin piiriin* tai niiden *ulkopuolelle*. Liberaali valtakäsitys opastaa sosiaalityöntekijää myös työskentelyprosessiin, jossa sosiaalityöntekijä rajoitustoimenpiteitä säätelemällä pyrkii *ohjaamaan* asiakasta ei-hyväksyttävien keinojen käyttämisestä *hyväksyttävien keinojen käyttämiseen* mahdollisimman vähäisellä vastarinnalla. Ajatuksena on se, että sosiaalityöntekijä hienosäätää käytettyjä keinoja ja vallan alaa (laajuutta) ja voimakkuutta asiakkaan tilanteen ja hänen vastarintansa voimakkuuden mukaan.

Sosiaalityön **tehtävänä** on asiakkaiden *kontrollointi* ja asiakkaiden *omaehtoiseen selviämiseen ohjaaminen*. Valtateoria ohjaa sosiaalityöntekijää kontrolloimaan asiakkaiden omaehtoista selviytymistä kahdella tavalla: a) *erottamalla* asiakkaat heidän tarvitsemansa *avun ja kontrollin tarpeensa perusteella toisistaan* ja b) ja *ohjaamalla* asiakkaita tyydyttämään tarpeensa ja *edistämään tavoitteitaan hyväksyttävien keinojen avulla* ja välttämään ei-hyväksyttävien keinojen käyttämistä. Valtateoria ensinnäkin neuvoo sosiaalityöntekijää seulomaan asiakkaita toisistaan heidän avun ja kontrollin tarpeensa perusteella ja siirtämään asiakkaita heidän tilanteensa vaihtelun mukaan joko kevyemmän tai voimakkaamman avun ja kontrollin piiriin tai niiden ulkopuolelle. Teoria antaa sosiaalityöntekijälle myös syytä olettaa, että sosiaalityön kontrolli ja sosiaalityön määrittelemä matala elämisen taso toimivat asiakkaalle ylläkkeenä irrottautua sosiaalityön piiristä heti kun se on mahdollista.

Liberaali valtateoria ohjaa sosiaalityöntekijää juurruttamaan asiakkaisiin hyväksyttävien keinojen käyttämistä. Tarvittavan kontrollin laajuus, voimakkuus ja kesto vaihtelevat sen mukaan, miten laaja-alaisia, pitkäkestoisia ja syviä asiakkaan elämänhallinnan ongelmat ovat. Liberaali valtateoria ohjaa sosiaalityöntekijää säätämään käytettyjen rajoitusten alaa, tiukkuutta ja kestoja valtaa koskevan tiedon varassa ja arvioimaan jatkuvasti, miten hän saisi samanaikaisesti edistettyä tavoitteitaan ja pidettyä vallan kohteen vastarinnan mahdollisimman pienenä.

4 Valtakäsitykset vertailussa: vallan perustasta sen muotoihin

Vertailen seuraavaksi valtaotteita seitsemän tekijän perusteella: perustan, luonteen, intressin, tiedon, toimijan, prosessin ja sosiaalityön tehtävän näkökulmasta. Aloitan **vallan perustasta**. Valta rajoittamisena edustaa perustallista valtakäsitystä ja valta hallintana perustatonta valtanäkemyksiä. Jos valtaa tarkastellaan Foucault'n tapaan hallintana, *vallalla ei ole perustaa*. Ote ei sinänsä kiellä, etteivät ihmiset tarvitsisi toistensa ja itsensä hallitsemisessa resursseja, mutta se katsoo toimijoiden haltuun päätyneiden resurssienkin olevan vallan tulosta.

Vallassa hallintana sosiaalityöntekijän valta asiakkaaseen ei perustu resursseihin, vaan siihen, miten valtaa harjoitetaan. Vallan perustattomuudella on seurauksensa. Valtaote suuntaa sosiaalityöntekijän huomion hänen ja asiakkaan hallussa olevien resurssien sijasta hallinnan tekniikoiden käyttöön. Kyse ei ole vallan rajoittamisen tapaan siitä, miten sosiaalityöntekijä käyttää valtaa asiakkaaseen resurssiensa avulla, vaan miten sosiaalityöntekijä yrittää hallita (käyttää valtaa) eri hallintatekniikoiden avulla asiakasta ja itseään. Vallan *vahvuutena* ovat *ihmisen toimintakykyä ja toisin toimimista vahvistavat hallinnan tekniikat* ja heikkoutena (*ongelmana*) *toisin ajattelemisen ja toimimisen mahdollisuuksia heikentävät tekniikat*. *Huomion kohteeksi* otetaan *hallinnan tekniikkojen käytön mahdollistavat, vahvistavat ja rajoittavat ulottuvuudet*. Perustattomuus merkitsee myös sitä, että sosiaalityöntekijän vallan käytöllä ei ole lähdettä – esimerkiksi rakennetta, asemaa tai resursseja – johon se voitaisiin paikantaa ja johon vastarinta voitaisiin kohdentaa. Vaikka vallalla ei ole erotettavissa olevaa perustaa, *vastarinta* on mahdollista *suunnata* perustan sijasta *hallinnan tekniikoihin*.

Valta rajoittamisena on perustallinen valtakäsitys. Valtaote eroa vallasta hallintana siinä, että sosiaalityöntekijän *valta pohjautuu* hänen ja asiakkaan välillä vallitsevaan *resurssiepätasapainoon*. Valtaa rajoittamisena tarkasteleva sosiaalityöntekijä ei pidä resurssien vinoumaa välttämättä ongelmana, koska valtaa hankitaan viime kädessä resursseja taitavasti käyttämällä. Lisäksi resurssien epätasapainoa tasapainottavat resurssien taitamaton käyttö, potentiaalien käyttämättä jättäminen, samantekevät asiat, puuttuvien resurssien kompensoiminen muilla resursseilla ja vallan hajautuminen eri toiminnan alueille.

Resurssien taitavan käytön korostaminen ja resurssivinoumaa tasapainottavat ja pehmentävät seikat johtavat sosiaalityöntekijän kahteen johtopäätökseen: 1) asiakkaiden

ongelmissa ei ole kyse välttämättä valtaresurssien epätasaisesta jakautumisesta, vaan *resurssien taitamattomasta* tai *epätarkoituksenmukaisesta käytöstä* ja 2) sosiaalityöntekijän vallan *vahvuus* ei riipu resurssien epätasaisesta jakautumisesta, vaan siitä, *miten taitavasti ja tarkoituksenmukaisesti* hän niitä käyttää. Johtopäätökset lisäävät sosiaalityöntekijän *huomiota* – paitsi asiakkaan myös sosiaalityöntekijän – *resurssien käytön taitavuuteen ja tarkoituksenmukaisuuteen*. Valta rajoittamisena muistuttaa valtaa hallintana sikäli, että sen päähuomio on vallan konkreettisessa käyttämisessä tai harjoittamisessa. Se eroaa kuitenkin vallasta hallintana kuitenkin kahdessa asiassa. Ensinnäkin siinä, että sen *fokus* on *hallinnan tekniikoiden* sijasta toimijoiden (sosiaalityöntekijän ja asiakkaan) *resurssien taitavassa ja tarkoituksenmukaisessa* käytössä. Toiseksi siinä, että *vastarinta kohdistetaan hallinnan tekniikkojen* sijasta toiseen *toimijaan*. Valtaotteiden vallan perustaa koskevat huomiot voidaan tiivistää kuvioksi 4.

Kuvio 4. Valtaotteet vallan perustan näkökulmasta

Valtaote	Perustan näkökulmasta		
<i>Valta rajoittamisena</i>	<i>Perustana</i> resurssiepätasapaino	<i>Ongelmana</i> ja <i>vahvuutena</i> resurssien taitamaton ja epätarkoituksenmukainen/taitava ja tarkoituksenmukainen käyttö	<i>Huomio</i> resurssien käytön taitavuuteen ja tarkoituksenmukaisuuteen <i>Huomio</i> vastarinnassa toimijaan
<i>Valta hallintana</i>	Ei perustaa	<i>Ongelmana</i> toisin ajattelemiselle ja toimimiselle vähän tilaa jättävät hallinnan tekniikat. <i>Vahvuutena</i> ihmisen toimintakykyä ja toisin toimimista vahvistavat hallinnan tekniikat	<i>Huomio</i> hallinnan tekniikoiden käytön mahdollistaviin, vahvistaviin ja rajoittaviin ulottuvuuksiin <i>Huomio</i> vastarinnassa hallinnan tekniikoihin

Valtaotteita on mahdollista verrata toisiinsa myös **vallan luonteen** näkökulmasta. Valta rajoittamisena poikkeaa vallasta hallintana siinä, että se pitää valtaa *rajoittavana*, kun taas valta hallintana pitää sitä *tuottavana* ja *ruumillisena*. Valta rajoittamisena katsoo vallan

olevan rajoittavaa, koska sosiaalityöntekijä rajoittaa vallankäytöllään eriasteisesti asiakkaan mahdollisuuksia edistää omia pyrkimyksiään. Sosiaalityöntekijä eroaa asiakkaasta siinä, että asiakas joutuu yleensä lykkäämään omia aikomuksiaan, mutta sosiaalityöntekijä ei. Valta hallintana ei katso vallan vain rajoittavan ja tukahduttavan ihmisten ajattelua ja toimintaa. Valta myös tuottaa sosiaalityöntekijälle ja asiakkaalle toiminnan ja tietämisen rajat ja mahdollisuudet. Valta tuottaa ensinnäkin toimintakentän: subjektit, mahdollisuuksien ja päämäärien kirjon ja toimintakyvyn. Se tarjoaa myös edellytykset havaita vallan kohteita ja ongelmia ja luoda tietämiselle ja määrittelylle kriteerit.

Kolmanneksi valta jäsentää ruumiin ja tuottaa ruumiillisuuden strategioiden ja taktiikoiden välityksellä. Valta hallintana poikkeaa vallasta rajoittamisena siinä, ettei se pidä asiakkaan ruumista vain rajoittamisen kohteena, jonka käyttäytymistä ohjataan toivottuun suuntaan. Se katsoo vallan voimistavan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan käsitystä yhteiskunnassa pätevistä ja toimivista ruumiin käyttötavoista ja vahvistaa näin paitsi heidän myös väestön toimintakykyä. Valta hallintana ei kiinnitä huomiota vallan rajoittamisen tapaan pelkästään siihen, miten sosiaalityöntekijä käyttää valtaa vallan kohteena olevaan asiakkaaseen. Fokus on pikemminkin siinä, miten valta toimii ruumiissa ja ruumiiden välityksellä, kun he vuoroin vallan käyttäjinä ja vuoroin vallan kohteina yrittävät hallita omaa ja toisten ajattelua ja toimintaa erilaisten toiminnassa ruumiillistuvien hallinnan tekniikoiden välityksellä.

Valta rajoittamisena poikkeaa vallasta hallintana myös siinä, että se pitää valtaa *negatiivisena*. Valta hallintana pitää sitä *potentiaalisesti vaarallisena*, koska vallalla voi olla sekä myönteisiä että negatiivisia vaikutuksia. Jos valtaa tarkastellaan rajoittamisena, kielteisyyttä viittaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisiä pyrkimyksiä koskevaan kiistaan. Kiistalle on selvä syy. Sosiaalityöntekijä katkaisee vallan käytöllä hetkellisesti asiakkaan normaalin, omia mieltymyksiä ja intressejä vastaavan toiminnan.

Rajoittamisen negatiivisuutta pehmentää se, että vaikka sosiaalityöntekijä käyttää valtaa asiakkaaseen jossakin asiassa, asiakas käyttää valtaa hänen ja muihin ihmisiin joissakin toisissa asioissa. Vallan kielteisyyttä pehmentää merkittävämpikin seikka. Asiakas on tavallaan ”ansainnut” rajoittamisensa, koska hän on rikkonut yhteisesti jaettuina pelisääntöjä esimerkiksi laiminlyömällä opiskelun tai työn. Pelisääntöjen noudattamista koskeva vallankäyttö on positiivista sikäli, että pelisäännöt mahdollistavat pidemmällä aikavälillä asiakkaalle sellaisten tavoitteiden (esimerkiksi koulutus- ja

työharjoittelupaikan) saavuttamisen, joita hän ei voisi saavuttaa yksin ilman instituutioita ja pelisääntöjä.

Valta hallintana katsoo vallalla olevan sekä ”hyvä”, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä ja toisinajattelemista ja -toimimista eriasteisesti mahdollistava puolensa että ”paha”, toisinajattelemisen ja -toimimisen mahdollisuuksia kaventava puolensa. Aloitan vallan positiivisista piirteistä. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kyvyt ja elinvoima vahvistuvat ja lisääntyvät vähitellen heidän soveltaessaan ajattelussaan ja toiminnassaan hallinnan tekniikoita, jotka edellyttävät kohteilta tiettyjä asemia, ominaisuuksia, pyrkimyksiä ja kykyjä. Kyse ei ole pelkästään yksilöiden kykyjen ja elinvoimien vahvistumisesta, vaan myös väestön kokonaisuudessaan.

Vaikka normalisoivilla hallinnan tekniikoilla on se myönteinen puoli, että ne jättävät tekniikoiden soveltamisessa jonkin verran neuvotteluvaraa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan arvoille, tavoitteille ja intresseille, ne saattavat johtavat jäykkiin, hierarkkisiin ja negatiivisiin ylivallan tiloihin, joissa osapuolten toiminnan mahdollisuudet ovat erittäin rajatut. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat ja itse-tekniikat ovat normalisoivia tekniikoita myönteisempiä sikäli, että ne jättävät normalisoivia tekniikoita enemmän tilaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toisin ajattelemiselle ja toimimiselle.

Valta hallintana eroaa vallasta rajoittamisena kahdella tavalla. Normalisoivat ja ei-normalisoivat hallinnan tekniikat poikkeavat vallasta rajoittamisena ensinnäkin siinä, että valta ei ilmene niissä pelkästään negatiivina rajoituksina, vaan eriasteisina positiivisen ja negatiivisen sekoituksina. Normalisoivat hallinnan tekniikat toisaalta lisäävät sosiaalityöntekijän, asiakkaan ja väestön elinvoimaa ja sallivat jonkinasteisen sosiaalityöntekijän ja asiakkaan intressien ja arvojen ja tavoitteiden huomioimisen. Toisalta ne rajoittavat selvästi heidän ajattelemisen ja toimimisen vapauttaan ohjatessaan heitä toivottuun suuntaan.

Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat eivät välttämättä lisää sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintakykyä yhteiskunnassa ja väestön elinvoimaa, koska instituutioiden työntekijät ja muut ihmiset arvioivat ja arvottavat usein yksilöiden toiminnan järkevyyttä ja sopivuutta normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla, jolle tietee ja muut asiantuntija-auktoriteetit asettavat totuuden kriteerit. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat ovat positiivisia toisella tavalla: ne vahvistavat heidän toisinajattelemisen ja -toimimisen mahdollisuuksiaan. Valta rajoittamisena eroaa vallasta hallintana myös siinä, että vallan käytön negatiivisuus tasapainottuu yhteisten pelisääntöjen yleisellä hyödyttävyydellä.

Vallassa hallintana vallan negatiiviset ja positiiviset puolet pikemminkin sekoittuvat eriasteisesti toisiinsa.

Valta rajoittamisena eroaa vallasta hallintana myös siinä, että se pitää valtaa *ulkoisena*, kun taas valta hallintana pitää sitä *sisäisenä* suhteena. Valta rajoittamisena katsoo vallan olevan ulkoinen, vertailtava suhde, joka perustuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisiin eroihin valtaresursseissa. Sosiaalityöntekijän valta asiakkaaseen pohjautuu tällöin ulkoisesti vertailtavissa oleviin eroihin (esimerkiksi asiantuntemukseen ja aseman takaamaan oikeuteen) hänen ja asiakkaan välillä. Valta ei perustu vallan hallinnan tapaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan sisäiseen vuorovaikutukseen, jossa järjelemisen tavat, diskurssit ja hallinnan tekniikat säätelevät heidän mahdollisuuksiaan käyttää valtaa toisiinsa. Vallan ulkoisuus ohjaa sosiaalityöntekijää kiinnittämään huomiota siihen, miten sosiaalityöntekijä ja asiakas hyödyntävät ulkoisesti omia resursseja vallankäytössään. Sosiaalityöntekijältä jää vallan ulkoisiin piirteisiin keskittymisen vuoksi havaitsematta vuorovaikutusta sisäisesti ohjaavat tekniikat ja diskurssit.

Valta hallintana poikkeaa vallasta rajoittamisena siinä, ettei se kiinnitä huomiota vain niihin sosiaalisiin suhteisiin, joissa sosiaalityöntekijä rajoittaa ulkoisilla resursseillaan asiakkaan käyttäytymistä. Valta hallintana katsoo valtaa muodostuvan kaikkiin käytäntöihin, joissa ihmiset vaikuttavat toisiinsa. Valtasuhteita ei pidetä tällöin muusta toiminnasta ja vuorovaikutuksesta erillisinä suhteina, vaan niiden uskotaan vaikuttavan kaikessa ihmisen toiminnassa. Valtasuhteen sisäisyys tarkoittaa samalla sitä, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan mahdollisuudet vaikuttaa toisiinsa erilaisten diskurssien ja valtatekniikoiden avulla muuttuvat heidän strategisen tilanteensa mukaan erilaisten instituutioiden, diskurssien, tekniikoiden, tavoitteiden, liittoutumien ja vastakkainasettelujen vaikutusten seurauksena.

Valta rajoittamisena poikkeaa vallasta hallintana edelleen siinä, että se pitää valtaa *episodisena* ja *osittaisena*. Valta hallintana sensijaan katsoo vallan olevan *kaikenkattavaa* ja *toiminnallista*. Toiminnallisuus viittaa sekä vallan muuttuvaan ja tarkentuvaan ulottuvuuteen että vallan pysyvämpään ulottuvuuteen. Vallan episodisuus ja osittaisuus perustuu eron tekemiselle vallan omaamisen ja vallan käyttämisen välille. Sosiaalityöntekijä omaa tiettyjä – esimerkiksi asemaan, persoonallisiin piirteisiin ja kaunopuheisuuteen – perustuvia resursseja, jotka hän voi tarvittaessa ottaa käyttöön toimiakseen tietyllä tavalla. Vallan harjoittaminen puolestaan viittaa ajalliseen

katkelmaan, jolloin asiakas toimii muuten kuin hän olisi toiminut ilman sosiaalityöntekijän väliintuloa.

Sosiaalityöntekijä käyttää valtaa, jos asiakkaan alttius, asenteet, tunteet, uskomukset ja teot muuttuvat sosiaalityöntekijän rajoitustoimenpiteen vuoksi. Sosiaalityöntekijällä valta asiakkaaseen loppuu, jos rajoitukset eivät ilmene enää asiakkaan toisinkäyttäytymisenä. Vallan episodisuus tarkoittaa samalla sitä, että sosiaalityöntekijä ja asiakas astuvat vallan ulkopuolelle heti, kun sosiaalityöntekijän kontrolli ei muuta asiakkaan käyttäytymistä. Vallan osittaisuudessa on kyse siitä, että rajoittamisen muodot – joista sosiaalityöntekijän vallan käyttö on vain yksi muoto – ulottuvat vain osaan ihmisten ja asiakkaiden toiminnoista. Muu alue on vallasta ”vapaata vyöhykettä”.

Valtaa hallintana ei suuntaa vallan rajoittamisen tapaan huomiota siihen, miten taitavasti sosiaalityöntekijä käyttää valtaresursseja asiakkaan käyttäytymisen hetkelliseen rajoittamiseen. Fokus on hallinnan tekniikoissa ja itse-tekniikoissa, joiden avulla sosiaalityöntekijä ja asiakas yrittävät ohjata omaa ja toisen ajattelua ja toimintaa nyt tai tulevaisuudessa. Valtaotteen mukaan valta muuttaa muotoaan sen mukaan, miten sosiaalityöntekijä ja asiakas tarkentavat ja muuttavat järkeilemisen tapaa asiakaskäytännöissä ja diskursseissa käytävissä neuvotteluissa.

Vaikka sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutus loppuu tai hiipuu, asiakas pysyy aina vallan piirissä, koska erilaiset hallinnan järjet ja hallinnan tekniikat ohjaavat hänen ajatteluaan ja toimintaansa myös sosiaalityön ulkopuolella. Vallan ulkopuolelle astuminen ei ole mahdollista edes satunnaisissa kohtaamisissa ja tapaamisissa, koska ihmiset jäsentävät aina omaa ja toistensa toimintaa joidenkin heidän ympäristössään vaikuttavien järkeilemisten tapojen kautta, joihin hallinnan tekniikat ja itse-tekniikat heitä kutsuvat. Vaikka asiakas ei noteerisi joitakin järkeilemisen tapoja edistäviä hallinnan tekniikoita, joitakin toisia rationalisoinnin tapoja edistävät hallinnan tekniikat asettavat siitä huolimatta rajat ja mahdollisuudet hänen ajattelulleen ja toiminnalleen.

Valta hallintana eroaakin vallasta rajoittamisena siinä, että vallalla on myös pysyvämpiä, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ajattelemista ja toimintaa yleisemmin rajoittavia ja mahdollistavia vaikutuksia. Valta rajoittamisena soveltuu kuitenkin toisella tavalla asiakkaan toiminnan pidempiaikaiseen arviointiin. Kyse on pitkälti sen ennakoinnista, miten sosiaalityöntekijä saisi samanaikaisesti edistettyä omia tavoitteitaan ja pidettyä asiakkaan vastarinnan mahdollisimman vähäisenä.

Valta rajoittamisena poikkeaa vallasta hallintana myös siinä, että se on luonteeltaan *intentionaalista* ja tarkoituksellista, kun taas valta hallintana on kontingenttia, *sattumanvaraista*. Valta rajoittamisena katsoo vallan olevan luonteeltaan intentionaalista, koska se perustuu pyrkimysten väliseen kiistaan, jossa sosiaalityöntekijä saa yleensä aikomuksensa läpi ja asiakas joutuu lykkäämään omia aikomuksiaan. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kiistat koskevat heidän tulevaisuuteen osoittavia tavoitteitaan, eivätkä niinkään heidän toimintaansa liikkeelle sysääviä tarpeitaan. Valta rajoittamisena poikkeaa vallasta hallintana siinä, että 1) sosiaalityöntekijän vallan käytöllä on perusta, joka pohjautuu hänen ja asiakkaan väliseen resurssiepätasapainoon ja 2) sosiaalityöntekijän pyrkimykset osoittavat suunnan, johon hän yrittää asiakkaan käyttäytymistä resursseillaan rajoittaa.

Vallassa hallintana sattumanvaraisuus viittaa ensinnäkin siihen, ettei vallalla ei ole yhtä pysyvää lähdettä tai perustaa. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan käyttämät järjeilemisen tavat ja tekniikat, joiden mukaan he hallitsevat itseään ja toisiaan on kasattu yhteen useista, historiallisesti satunnaisista lähteistä, jotka ne olisi voitu valita ja koota monella muullakin tavalla. Vallan sattumanvaraisuus tarkoittaa myös sitä, ettei sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toiminnalla ole etukäteen historiallisesti ennustettavaa suuntaa, koska rationaalisuuksien, diskurssien ja tekniikoiden elementtejä voidaan poimia ja kasata yhteen useilla historiallisesti erityisillä tavoilla. Vallan ja toiminnan ennalta-arvaamattomuutta vahvistaa edelleen sosiaalityöntekijän ja asiakkaan strategisen tilanteen muuttuminen ja se, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toiminnalla on eitärkoitettuja seurauksia. Valtaotteiden väliset erot vallan luonteessa tiivistää kuvioksi 5.

Kuvio 5. Valtakäsitykset vallan luonteen näkökulmasta

Valtaote	Vallan luonne				
<i>Valta rajoittamisena</i>	Rajoittavaa	Negatiivista Yhteisillä pelisäännöillä negatiivisuutta tasoittavaa	Episodista Osittaista	Ulkoista	Intentionaalista
<i>Valta hallintana</i>	Tuottavaa Ruumiillista	Potentiaalisesti vaarallista Positiivisia ja negatiivisia piirteitä sekoittavaa	Toiminnallista Kaikenkattavaa	Sisäistä	Sattumanvaraista

4.1 Valtaotteiden tietokäsityksistä vallan muihin ulottuvuuksiin

Käsittelen seuraavaksi valtaotteita **tiedon** näkökulmasta. Valta rajoittamisena katsoo tiedon olevan *subjektin yksilöllisistä kokemuksista ja käsitteellisistä jäsennyksistä lähtevää*. Valtaote perustuu ajatukseen, että sosiaalityöntekijä on oppinut muiden ihmisten ja asiakkaiden (mukautuvaa tai alistuvaa) käyttäytymistä havainnoimalla ja tulkitsemalla, miten asiakkaan toimintaa kannattaa rajoittaa omien päämäärien edistämiseksi. Tämä johtuu siitä, että sosiaalityöntekijällä on asiakasta enemmän kokemusta siitä, mistä asiakkaan ongelmissa on kyse ja millaisin keinoin ja tavoittein niitä voidaan ratkoa. Kokemukset vallan käytöstä eivät yksistään takaa menestyksellistä vallan käyttöä. Sosiaalityöntekijän on opittava myös käsitteitä, joilla tulkita osuvasti havaintoja, jotka koskevat asiakkaiden ongelmatiikkaa ja asiakkaisiin kohdistuvaa vallankäyttöä. Sosiaalityöntekijän *tiedollinen* auktoriteetti ja ”ylemyys” asiakkaaseen *perustuu* sosiaalityöntekijän *kokemusten määrään* ja valtaa ja ongelmaa koskevien *käsitteellisten jäsennysten osuvuuteen*.

Asiakas ja sosiaalityöntekijä eivät tulkitse havaintojaan yhteisen tiedon varassa, vaan he tulkitsevat havaintoja kumpikin tahollaan. Näkemys sulkee pois sen mahdollisuuden, että havaitsemisen, tulkitsemisen ja vuorovaikutuksen tapaan voisivat vaikuttaa myös arvot, uskomukset, käsitteet ja tavoitteet, joita sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat sosiaaliseen toimintaan osallistuessaan omaksuneet. Valtaote otaksuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan paitsi *tietävän* myös *pystyvän ilmaisemaan, mihin he* käyttäessään ja vastustaessaan valtaa *pyrkivät*. Valtakäsitys ymmärtää *tiedon alisteisena vallalle* ja korostaa *tiedon hyödynnettävyyttä* valtaa käytettäessä. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kesken epätasaisesti jakautunut tieto on toisaalta yksi sosiaalityöntekijän vallankäytön mahdollistavista resursseista. *Tieto* on kuitenkin ensisijaisesti *ehto* sosiaalityöntekijän *taitavalle, tietoiselle ja taitavalle vallankäytölle*.

Tieto mahdollistaa ensinnäkin *ongelman arvioimisen ja ratkaisukeinojen ja tavoitteiden asettamisen*. Sosiaalityöntekijä voi arvioida tiedon avulla paitsi tavoitetta myös tarvittavan kontrollin alaa, intensiteettiä ja kestoja sen mukaan, miten laaja-alaisista, pitkäkestoisista ja syvistä asiakkaan elämänhallinnan ongelmista on kyse. Toiseksi *tiedon avulla* voidaan sekä *vahvistaa* että *heikentää valtasuhteita*. Tieto mahdollistaa asiakkaiden siirtämisen heidän tilanteensa kohentumisen tai heikkenemisen perusteella joko kevyemmän tai voimakkaamman avun ja kontrollin piiriin tai niiden ulkopuolelle. Sosiaalityöntekijä voi arvioida tiedon varassa myös sitä, miten hän saisi samanaikaisesti edistettyä tavoitteitaan ja pidettyä vallan kohteen vastarinnan mahdollisimman vähäisenä.

Kolmanneksi sosiaalityöntekijä *kartuttaa, kerää ja täsmentää valtaa käyttäessään tietoa*, mistä asiakkaan ongelmassa on kyse, millä keinoin ja miten valtaa käyttäen ongelma voitaisiin ratkaista.

Valta hallintana poikkeaa vallasta rajoittamisena monin tavoin. Se ei ensinnäkään usko *tiedon* olevan subjektin yksilöllisistä kokemuksista ja käsitteellisistä jäsenyksistä lähtevää, vaan *sosiaalisen* toiminnan ja *vuorovaikutuksen tuloksena* syntyvää ja *muodostuvaa*. Hieman toisin sanoen sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tieto on erilaisten *hallinnan järkien ja niitä edistävien hallinnan tekniikoiden ja diskurssien* välittämää ja *tuottamaa*. Sosiaalityöntekijä kääntää omalla toiminnallaan hallinnan järkiä, joilla on omat ongelmanasettelunsa, tietonsa, tavoitteensa ja periaatteensa diskurssien välityksellä erilaisiksi hallinnan tekniikoiksi. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tieto muodostuu ja muuttuu sen mukaan, kuinka he vastaavat hallinnan tekniikoiden esittämiin pyyntöihin, miten heidän pitäisi ajatella ja toimia suhteessa toisiin ihmisiin, itseensä ja ympäristöön.

Hallinnan järjestä juontuville hallinnan tekniikoille on ominaista, että ne perustuvat usein tieteen tai muun asiantuntemuksen takaamaan arvovaltaan. Toiseksi valtaote – sen dominaation ja normalisoivan hallinnan tekniikat – poikkeaa vallasta rajoittamisena siinä, että se katsoo *tiedollisen auktoriteetin ja ”ylemmyyden”* perustuvan *kokemusten ja käsitteellisen osuvuuden* sijasta sijasta *tieteen tai muun asiantuntemuksen* tarjoamaan *arvovaltaan*. Sosiaalityöntekijä arvioi ja arvottaa asiakkaan ajatuksia, toimintaa ja kehitystä omien kokemustensa ja käsitteellisten jäsenystensä sijasta normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla. Dominaation ja normalisoivan hallinnan tekniikoita ja valtaa rajoittamisena yhdistää asiakkaan tiedon ja kokemusten jättäminen pieneen rooliin. Normalisoivat hallinnan tekniikat jättävät kuitenkin niitä enemmän neuvotteluvaraa asiakkaan arvojen, tavoitteiden ja intressien huomioimiselle. Kolmanneksi valtaote – sen ei-normalisoivat hallinnan tekniikat – eroaa vallasta rajoittamisena siinä, että siinä pyritään *tasavertaisempaan vuoropuheluun* asiakkaan *alistetun tiedon* ja sosiaalityöntekijän *asiantuntijatiedon välillä*, jotta asiakkaan kanssa päästäisiin yhteisymmärrykseen siitä, mistä ongelmista on kyse ja millaisin keinoin, periaattein ja tavoittein niitä lähdetään työstämään.

Neljänneksi valta hallintana katsoo vallan rajoittamisen menevän harhaan väitteessään, että sosiaalityöntekijä ja asiakas pystyvät havaitsemaan ja ilmaisemaan omat pyrkimyksensä valtaa harjoittaessaan tai vastustaessaan. *Omien aikomusten havaitseminen, tiedostaminen ja ilmaiseminen ei takaa heidän olevan tietoisia siitä*,

minkälaisten prosessien – erilaisia järkeilemisen tapoja ja hallinnan tekniikoita edistävien diskurssien – *tuloksena heidän pyrkimyksensä ovat muodostuneet*. Tässä tullaankin viidenteen eroon valtaotteiden välillä. Valta hallintana perustuu käsitykseen *tiedon historiallisesta ja kulttuurisesta suhteellisuudesta ja sattumanvaraisuudesta*. Valta rajoittamisena pohjautuu käsitykseen *tiedon ”pyrkimyksellisestä ohjautuneisuudesta” ja tiedon subjektiivisesta, yksilöllisestä suhteellisuudesta*. Vallan ”pyrkimyksellinen ohjautuneisuus” tarkoittaa työntekijän – vallan käyttäjän – pyrkimysten osoittavan suunnan, johon hän yrittää asiakkaan käyttäytymistä resursseillaan rajoittaa. Tiedon subjektiivinen, yksilöllinen suhteellisuus merkitsee sitä, että työntekijän ja asiakkaan tieto perustuu heidän omiin, erillisiin kokemuksiinsa ja käsitteellisiin jäsennyksiinsä.

Tiedon historiallinen ja kulttuurinen suhteellisuus ja sattumanvaraisuus viittaavat järkeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikoiden suhteellisuuteen. Sosiaalityöntekijä auttaa tällöin asiakasta ymmärtämään, kuinka historiallisesti erityiset ja muuttuvat rationaalisuudet asettavat rajat ja mahdollisuudet sille, miten ihmiset ymmärtävät ja hallitsevat itseään ja toisiaan. Kyse on ennen kaikkea sen oivaltamisesta, miten työntekijän ja asiakkaan omaksumat järjet ja tekniikat on koottu useista, historiallisesti satunnaisista lähteistä ja että ne olisi voitu koota monella muullakin tavoin. Tiedon suhteellisuus ja satunnaisuus viittaavat myös siihen, ettei sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toiminnalla ole etukäteen historiallisesti ennustettavaa suuntaa, koska rationaalisuuksien, diskurssien ja tekniikoiden elementtejä voidaan poimia ja kasata yhteen useilla historiallisesti erityisillä tavoilla.

Hallinnan tekniikoihin kiteytyneiden järkeilemisen tapojen paljastaminen tarkoittaa itsestäänselväksi ja kyseenalaistamattomaksi tiedoksi muuttuneen praktisen tiedon kääntämistä diskursiiviseksi, ajateltavaksi ja käsiteltäväksi tiedoksi. Tämä viittaa kuudenteen eroon valtaotteiden välillä. Valta hallintana *ei* kiinnitä vallan rajoittamisen tapaan huomiota *vain diskursiiviseen tietoon*, vaan myös *praktiseen tietoon*.

Valta hallintana muistuttaa valtaa rajoittamisena kolmella tavalla: se katsoo tiedon 1) mahdollistavan ongelman, ratkaisukeinojen ja tavoitteiden asettamisen käytettäessä valtaa, 2) mahdollistavan valtasuhteiden vahvistamisen ja heikentämisen ja 3) se katsoo vallan käytön mahdollistavan tiedon keruun, kokoamisen ja täsmentämisen. Valta hallintana eroaa vallasta rajoittamisena kuitenkin kolmella tavalla: se 1) katsoo vallan käytön mahdollistavan tiedon muodostuneen sosiaalityöntekijän omien kokemusten ja käsitteellisten jäsenysten sijasta sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena, 2) *kiinnittää*

huomion tiedon hyödynnettävyyden sijasta tiedon käännettävyyteen ja sovellettavuuteen ja tiedon ja vallan (hallinnan tekniikoiden) väliseen yhteispelin rooliin valtasuhteita muodostettaessa, ylläpidettäessä, haastettaessa ja muutettaessa ja 3) ei usko vallan käytön ja valtasuhteiden mahdollistavan vain tiedon kokoamista ja täsmentämistä, vaan ylipäätään tekevän mahdolliseksi asioiden, ilmiöiden ja ihmisten ottamisen tutkimuksen ja hallitsemisen kohteiksi ja totuuden kriteerien määrittämisen eri diskursseille, joiden varassa tietoa kerätään, kootaan ja täsmennetään. Valtaotteiden käsitykset tiedosta voidaan tiivistää kuvioksi 6

Kuvio 6. Valtaotteiden käsitykset tiedosta

Valtaote	Käsitys tiedosta		
<i>Valta rajoittamisena</i>	<i>Tieto</i> subjektien yksilöllisistä kokemuksista ja käsitteellisistä jäsenyksistä lähtevää, toimijat hierarkkiseen suhteeseen asettavaa	<i>Tieto mahdollistaa</i> taitavan, tietoisien ja tarkoituksellisen vallankäytön ja valtasuhteiden vahvistamisen ja heikentämisen <i>Vallankäyttö</i> lisää, kerää ja täsmentää tietoa	<i>Huomio</i> tiedon vallan käytölle alistaisuuteen Tiedon hyödynnettävyyteen Diskursiiviseen, sanoin ilmaistavissa olevaan tietoon Tiedon pyrkimykseksi ohjaavuuteen
<i>Valta hallintana</i>	Sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, hallinnan järjestä ja hallinnan tekniikoista lähtevää Toimijat alistetumpaan tai tasavertaisempaan asemaan asettavaa	<i>Historiallisesti ja kulttuurisesti erityinen tieto mahdollistaa</i> kohteiden havaitsemisen, tietämisen ja hallitsemisen <i>Historiallisesti ja kulttuurisesti erityiset valtasuhteet ja vallan käytön muodot mahdollistavat</i> asioiden ja ihmisten ottamisen tutkimuksen ja vallan kohteiksi, diskurssien totuuden kriteerien määrittelijät ja tiedon keruun ja täsmentämisen	<i>Huomio</i> tiedon käännettävyyteen ja sovellettavuuteen ja tiedon ja vallan väliseen yhteispeliin valtasuhteita muodostettaessa Tietojen välisiin eroihin ja niiden mahdollisuuksiin vuoropuheluun Diskursiiviseen ja praktiseen tietoon Tiedon historialliseen ja kulttuuriseen satunnaisuuteen

Vertailen seuraavaksi valtaotteita **toimijan** näkökulmasta. Valta rajoittamisena katsoo sosiaalityöntekijän ja asiakkaan olevan *olemukseltaan oppivia, laiskoja ja mielihyvää etsiviä ja mielipahaa välttäviä olentoja*. Ihmisten olemukselliset piirteet selittävät, *miksi ihmiset hakeutuvat tai välttävät hakeutumista erilaisiin valtasuhteisiin*. Ihmisen laiskuus on syy sille, miksi sosiaalityöntekijä ja asiakas eivät käytä valtaa ja asetu vastarintaan heille samantekevissä asioissa, vaan keskittyvät heille tärkeisiin asioihin. Sosiaalityöntekijän laiskuus merkitsee ennen kaikkea keskittymistä hyväksyttävien keinojen juurruttamiseen asiakkaisiin. Ihmiset etsiytyvät sellaisiin valtasuhteisiin, jotka tuottavat heille mielihyvää ja välttävät suhteita, jotka aiheuttavat heille mielipahaa.

Kulttuurien välillä on eroja, millaista vallankäyttöä ja millaisia valtasuhteita ne pitävät sopivina. Ihmiset oppivat kulttuurisesti hyväksytyt tavat tavoitella mielihyvää ja välttää mielipahaa. Valtaote otaksuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan hyväksyttävien ja ei-hyväksyttävien keinojen ja valtasuhteiden valinnassa olevan kyse tietoisesta toiminnasta, koska toimijat tietävät omat pyrkimyksensä. Asiakkaiden joutuminen sosiaalityöntekijän vallan kohteeksi johtuu siitä, että he eivät ole oppineet tietoisesti edistämään omia tavoitteitaan kulttuurisesti hyväksyttävillä tavoilla kuten opiskelulla ja työllä.

Valta rajoittamisena *ei usko vallankäytön muuttavan toimijan identiteetin olemusta*, vaan *asettavan rajat sille, miten se voi ilmetä käyttäytymisenä*. Sosiaalityöntekijä ei tällöin muuta vallankäytöllään asiakkaan identiteetin perusolemusta, vaan rajoittaa hänen käyttäytymistään kuten tunteita, asenteita ja tekoja. Sosiaalityöntekijä rajoittaa asiakkaan käyttäytymistä sitä enemmän, mitä kattavammin, intensiivisemmin ja pitempään hän käyttää asiakkaaseen valtaa. Valtaote soveltuu *identiteetin olemuksen ilmenemistä rajoittavien toimien kuvailuun ja arviointiin*.

Valta hallintana poikkeaa vallasta rajoittamisena ensinnäkin siinä, *ettei se usko sosiaalityöntekijällä ja asiakkaalla olevan olemusta*, joka ohjaisi ja selittäisi heidän toimintaansa. Se uskoo sosiaalityöntekijän ja asiakkaan identiteetin muodostuvan ja muuttuvan sen mukaan, kuinka he vastaavat hallinnan tekniikoiden esittämiin pyyntöihin, miten heidän pitäisi ajatella ja toimia suhteessa toisiin ihmisiin ja itseensä.

Toiseksi valta hallintana eroaa vallasta rajoittamisena siinä, että se katsoo *järkeilemisen tapoja edistävien dominaation ja hallinnan tekniikoiden ja diskurssien muuttavan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan identiteettiä asettamalla rajat ja mahdollisuudet heidän toiminnalleen*. Dominaation tekniikat ja normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat sosiaalityöntekijän asiakkaan toimintakykyä yhteiskunnassa jollakin toiminnan –

esimerkiksi seksuaalisuuden, terveyden, työn, opiskelun, kasvatuksen ja turvallisuuden – alueella. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kykyä toisina ajattelemiseen ja -tekemiseen, koska ne jättävät enemmän tilaa tasavertaiselle dialogille ja heidän ajattelemisen ja toimimisen välisille eroilleen.

Dominaation tekniikat, normalisoivat hallinnan tekniikat ja ei-normalisoivat hallinnan tekniikat eroavat toisistaan siinä, *miten paljon tilaa ne jättävät* sosiaalityöntekijän ja asiakkaan *identiteetin refleктоimiselle ja muokkaamiselle*. Järjestys – lähtien identiteettityölle eniten sijaa antavasta tekniikasta kohti vähiten sijaa antavaa tekniikkaa – on seuraava: 1. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat, 2. Normalisoivat hallinnan tekniikat ja 3. Dominaation tekniikat. Dominaation tekniikoita ja normalisoivia hallinnan tekniikoita yhdistää se, että ne arvioivat sosiaalityöntekijän työskentelyn ”järkeä” ja asiakkaan ajatuksia, toimintaa ja kehitystä normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla, jonka arviomiselle tieteentekijät tai muut asiantuntijat asettavat kriteerit. Normalisoivat hallinnan tekniikat (esimerkiksi lapsen avohuollon sijoituspäätös) jättävät kuitenkin dominaation tekniikoita (esimerkiksi lapsen kiireellisen sijoituksen päätöstä) enemmän neuvotteluvaraa siinä, miten asiakkaan ja työntekijän ajatukset huomioidaan tekniikoita sovellettaessa.

Dominaation tekniikat ja normalisoivat hallinnan tekniikat vaikeuttavat – dominaation tekniikat enemmän ja normalisoivat hallinnan tekniikat vähemmän – kolmella tavalla identiteetin refleктоintia ja muokkaamista. Ne eivät ensinnäkään mahdollista sen miettimistä, millaisten järkeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikoiden tulosta sosiaalityöntekijän ja asiakkaan identiteetit ovat. Toiseksi ne hankaloittavat eron tekemistä asiakkaan tiedon ja normalisoivan tieteen tiedon välille. Kolmanneksi ne eivät mahdollista kriittistä ajattelua, miten he ovat sellaiseksi tulleet ja mitä muuta he voisivat olla.

Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat jättävät enemmän tilaa identiteetin omaehtoiselle refleктоimiselle, työstämiselle ja toisin ajattelemiselle ja toimimiselle. Sosiaalityöntekijä voi ensinnäkin auttaa asiakasta ajattelemaan, miten sosiaalityöntekijän ja asiakkaan omaksumat, historiallisesti satunnaiset järjet ja tekniikat asettavat rajat ja mahdollisuudet sille, millainen identiteetti heille muodostuu. Toiseksi se mahdollistaa kriittisen ajattelun, millaisten järkeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikoiden tulosta heidän identiteettinsä ovat ja mitä muuta he voisivat olla ja tehdä. Kolmanneksi se edesauttaa sen miettimistä, millaisin ongelmanasetteluin, keinoin, periaattein ja tavoittein identiteettiä voitaisiin

muokata ja kehittää. Valtaote *soveltuu identiteetin muodostumisen ja sen ehtojen ja mahdollisuuksien kuvailuun, arvioimiseen ja reflektointiin*. Se sopii myös *omaehtoiseen pohtimiseen, millaisin ongelmanasetteluin, keinoin, periaattein ja tavoittein identiteettiä voitaisiin muokata ja kehittää*. Valtaotteet toimijan näkökulmasta voidaan tiivistää kuvioksi 7.

Kuvio 7. Valtaotteet toimijan näkökulmasta

Valtaote	Toimijan näkökulmasta		
<i>Valta rajoittamisena</i>	<i>Perustuu ihmisen olemuksellisiin piirteisiin, jotka ohjaavat ihmisen valtasuhteisiin hakeutumista tai niistä pois pyrkimistä</i>	<i>Valta ei muuta identiteettiä, vaan rajoittaa sen ilmenemistä käyttäytymisessä</i>	<i>Soveltuu identiteetin olemuksen ilmenemistä rajoittavien toimien kuvailuun ja arviointiin</i>
<i>Valta hallintana</i>	<i>Ihmisen identiteetillä ei olemusta</i>	<i>Valta muuttaa identiteettiä asettamalla rajat ja mahdollisuudet ajattelemiselle ja toiminnalle. Dominaation tekniikat ja itse-tekniikat ja normalisoivat ja ei-normalisoivat hallinnan tekniikat ja itse-tekniikat jättävät eriasteisesti tilaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan identiteetin reflektomiselle ja muokkaamiselle</i>	<i>Identiteetin muodostumisen ja sen ehtojen ja mahdollisuuksien kuvailuun, arvioimiseen ja reflektointiin. Omaehtoiseen pohtimiseen, millaisin ongelmanasetteluin, keinoin, periaattein ja tavoittein identiteettiä voitaisiin muokata</i>

4.2 Valtakäsitykset intressien näkökulmasta

Vertailen seuraavaksi valtaotteita **intressien** näkökulmasta. Valtaotteet poikkeavat toisistaan siinä, mitä ne pitävät ne pitävät toimijoiden intresseinä ja niiden mukaisena toimintana. Jos valtaa tarkastellaan rajoittamisena, intresseissä on kyse sosiaalityöntekijän ja asiakkaan *pyrkimyksistä* ja aikomuksista. Jos valtaa tarkastellaan hallintana, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan **intressit** viittaavat *toimintakyvyn*

vahvistumiseen ja heikentymiseen 1) *normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla* ja 2) *toisin ajattelemisessa ja toimimisessa*. Dominaation ja normalisoivan hallinnan tekniikat voimistavat asiakkaan ja sosiaalityöntekijän toimintakykyä yleensä ”normaalisuusperiaatteen” mukaan toimivassa yhteiskunnassa. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat heidän toimintakykyään toisin ajattelemiseen ja toimimiseen. Dominaation tekniikat huomioivat erittäin rajoitetusti sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliset intressierot; normalisoivat hallinnan tekniikat huomioivat ne jossakin määrin. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat huomioivat parhaiten heidän ajattelemisen ja toimimisen eroihin perustuvat intressinsä.

Valtakäsitysten välillä on ero myös siinä, katsovatko ne intressien välisen suhteen perustuvan niiden ristiriitaan, konsensukseen vai jonkinlaiseen intressien välisen konsensuksen ja ristiriidan sekoitukseen. Valta rajoittamisena perustuu yksiselitteisesti sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisten *pyrkimysten väliseen kiistaan* tai konfliktiin. Vallassa hallintana intressien välinen suhde perustuu *järkeilemisen tapojen* (hallinnan järkien) ja *hallinnan ja dominaation tekniikoiden tuottamaan eriasteiseen* – enemmän tai vähemmän hauraaseen – *konsensukseen*. Dominaation tekniikkojen tuottama konsensus sosiaalityöntekijän ja asiakkaan intressien välille on haurain ja ei-normalisoivien hallinnan tekniikoilla luotu konsensus lujin. Normalisoivien hallinnan tekniikoiden avulla luotu konsensus on jotain tältä väliltä. Konsensuksen lujuus ja vastarinnan ”syttymisherkkyys” selittyvät tekniikoiden kireyden asteella ja asiakkaan ja sosiaalityöntekijöiden arvojen, ajatusten, tavoitteiden ja intressien huomioinnin asteella.

Valta rajoittamisena poikkeaa vallasta hallintana myös siinä, että se katsoo vallan käyttäjän – yleensä sosiaalityöntekijän – pyrkimysten (intressien) osoittavan suunnan sille, mihin suuntaan asiakkaan käyttäytymistä rajoitetaan. Ellei työntekijä onnistu tässä, kyse ei ole määritelmän mukaan vallankäytöstä. Valta hallintana pitää valtaa epätäydellisenä ja enemmän tai vähemmän sattumanvaraisena prosessina, koska hallinnan järkien ja tekniikoiden kääntämisellä on usein ei-tarkoitettuja seurauksia, jotka eivät vastaa järkeilemisen tapojen ”suosittamia” päämääriä. Asiakas ja sosiaalityöntekijä kääntävät tällöin strategisen tilanteensa mukaan järkeilemisen tapoja edistäviä hallinnan tekniikoita omien intressiensä, tavoitteidensa ja arvojensa edistämiseen tavoilla, jotka eivät vastaa järkeilemisen tapojen asettamia tavoitteita. Valtaotteen mukaan toimijoiden – työntekijän ja asiakkaan – pyrkimykset eivät lukitse intressien käyttötapaa, vaan intressejä voidaan kääntää ja soveltaa erilaisiin tarkoituksiin. Valta rajoittamisena nojaa

käsitykseen *intressien pyrkimyksellisyydestä* ja valta hallintana *intressien käännettävyydestä, sovellettavuudesta ja sattumanvaraisuudesta*.

Valtaotteet eroavat toisistaan myös siinä, missä määrin toimijat pystyvät tiedostamaan omat intressinsä tai refleктоimaan niitä ja niihin vaikuttavia seikkoja. Ne poikkeavat toisistaan edelleen siinä, uskovatko ne vuorovaikutuksen muuttavan toimijoiden intressejä. Valta rajoittamisena lähtee siitä, että sosiaalityöntekijä ja asiakas *pystyvät havaitsemaan, ilmaisemaan ja tiedostamaan* paitsi *omat intressinsä* myös heidän väliset *intressiristiriitansa*. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan *intressit eivät muuta muotoaan vuorovaikutuksen aikana*, koska valtaote olettaa heidän pyrkimystensä olevan vuorovaikutuksesta riippumattomia asioita. Vallalla hallintana on erilaiset lähtökohdat. *Intressien refleктоitavuus ja muokattavuus riippuu siitä, miten paljon tai vähän tilaa dominaation ja hallinnan tekniikat ja itse-tekniikat suovat toimijoiden ajattelemisen ja toimimisen eroille ja toisin ajattelemiselle ja toimimiselle*. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan *intressit muuttavat muotoaan vuorovaikutuksen aikana* riippuen siitä, millainen heidän *strateginen tilanteensa* on, millaisia kutsuja erilaiset vallan tekniikat heille esittävät ja miten he niihin vastaavat.

Dominaation tekniikat jättävät erittäin rajoitetusti tilaa intressien refleктоimiselle ja työstämiselle. Normalisoivat hallinnan tekniikat jättävät suhteellisen vähän tilaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan intressien refleктоimiselle ja muokkaamiselle, koska heidän ajatustensa ja toimintansa järkeä arvioidaan ja arvotetaan viime sijassa normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla tieteen tai muiden asiantuntijatahojen määrittelemien kriteerien valossa.

Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat jättävät enemmän tilaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ajattelemisen ja toimimisen välisten erojen refleктоimiselle ja työstämiselle. Ne mahdollistavat keskustelun paitsi järkeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikkojen muotoutumisen aika- ja paikkasidonnaisista ehdoista myös siitä miten muuten he voisivat ajatella ja toimia. Ei normalisoivat hallinnan tekniikat jättävät myös enemmän tilaa vaihtoehtoisten järkeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikoiden esillenostamiselle ja niiden kehittämiseksi asiakkaan kanssa.

Valtaotteet poikkeavat toisistaan siinä, miten ne katsovat hyödyn jakautuvan. Valta rajoittamisena käsittää vallan *hyödyttävän vain toista osapuolta*, koska vallan kohde joutuu lykkäämään omia pyrkimyksiä, mutta vallan käyttäjä ei. Sosiaalityöntekijän vallan käytöstä saama hyöty on näin automaattisesti pois asiakkaalta. Asiakkaan hyödyn

menettämistä pehmentää valtaotteen taustalla oleva ajatus *yhteisesti jaettujen pelisääntöjen yleisestä hyödyttävyydestä*. Asiakas hyötyy hyväksytyjen tavoitteiden edistämisessä yhteisistä pelisäännöistä, jos hän noudattaa niitä. Asiakkaaseen kohdistetun vallankäytön aiheuttama haitta on tavallaan rangaistus siitä, ettei hän seuraa pelisääntöjä.

Jos vallan hyödyllisyyttä tarkastellaan hallintana, *dominoivat ja normalisoivat hallinnan tekniikat lisäävät toisaalta sosiaalityöntekijän, asiakkaan ja väestön elinvoimaa ja toimintakykyä yhteiskunnassa jollakin toiminnan – esimerkiksi työn, kasvatuksen ja turvallisuuden – alueella*. Toisaalta ne vähentävät sosiaalityöntekijän ja asiakkaan mahdollisuuksia toisin ajattelemiseen ja tekemiseen.

Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat puolestaan vahvistavat heidän toimintakykyään toisinajattelemiseen ja -tekemiseen yhteiskunnassa. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat vahvistavat väestön elinvoimaa sikäli, että ne haastavat ihmisen elämää sääteleviä tekniikoita ja tuovat uusia ideoita kansalaisten toiminnan ohjaamiseen. Ne saattavat myös heikentää väestön elinvoimaa ja heidän toimintakykyään ”normaalisuusperiaatteen” mukaan toimivassa yhteiskunnassa, koska instituutioiden työntekijät ja muut ihmiset odottavat heiltä yleensä normalisuuden kriteerien mukaista toimintaa ja arvioivat ja arvottavat heidän toimintansa järkevyyttä ja sopivuutta normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla. Valta rajoittamisena eroaa vallasta hallintana siinä, että vallan käytön *negatiivisuus tasapainottuu yhteisten pelisääntöjen yleisellä hyödyttävyydellä*. Vallassa hallintana vallan *negatiiviset ja positiiviset puolet pikemminkin sekoittuvat* eriasteisesti toisiinsa. Valtaotteet voidaan tiivistää kuvioksi 8.

Kuvio 8. Valtaotteet intressien perspektiivistä

Valtaote	Intressien perspektiivistä		
<i>Valta rajoittamisena</i>	<i>Intressien välinen suhde perustuu pyrkimysten väliseen ristiriitaan</i> <i>Huomio intressien pyrkimykselliseen ohjaavuuteen</i>	<i>Intressit ja intressien väliset ristiriidat havaittavissa, ilmaistavissa ja tiedostettavissa</i> <i>Intressit eivät muuta muotoaan vuorovaikutuksen seurauksena</i>	<i>Valtasuhteet vain toista osapuolta hyödyttäviä</i> <i>Jaettujen pelisääntöjen seuraaminen yleisesti hyödyttävää</i> <i>Valtasuhteiden negatiivisuus tasapainottuu yhteisten pelisääntöjen yleisellä hyödyttävyydellä</i>
<i>Valta hallintana</i>	Eri järjellemissen tapojen ja teknikoiden tuottamiin konsensuksiin, jotka poikkeavat toisistaan hauraudeltaan ja toimijoiden intressien eriaisteiselta huomioinniltaan <i>Huomio intressien käännettävyyteen, sovellettavuuteen ja sattumanvaraisuuteen</i>	Intressien reflektoitavuus ja muokattavuus riippuu siitä, miten paljon/vähän tilaa teknikat ja itse-teknikat jättävät toimijoiden ajattelemisen ja toimimisen eroille ja toisin ajattelemiselle ja toimimiselle <i>Intressit muuttavat muotoaan vuorovaikutuksen seurauksena</i>	Valtasuhteita välittävät teknikat molempien osapuolten toimintakykyä ja väestön elinvoimaa eri tavoin vahvistavia ja heikentäviä <i>Valtasuhteiden negatiiviset ja positiiviset puolet sekoittuvat eriaisteisesti toisiinsa</i>

4.3 Valtaotteiden käsitys prosessista ja sosiaalityön tehtävästä

Tarkastelen seuraavaksi valtaotteita **prosessin** näkökulmasta. Valtaotteet poikkeavat toisistaan ensinnäkin siinä, millaisista prosesseista niissä on kyse. Vallassa rajoittamisena sosiaalityö on *osa yleisempää yhteiskunnallista sosialisatioprosessia*, jossa ihmisiä opetetaan edistämään omia tavoitteitaan ja tyydyttämään omia tarpeitaan kulttuurisesti hyväksyttävillä tavoilla. Yksilöiden koulumisen prosessi vaidaan jakaa kahteen osaan:

asiakkaiden seulomiseen ja ei-hyväksyttävien menettelytapojen poiskitkemiseen ja hyväksyttävien menettelytapojen juurruttamiseen.

Sosiaalityöntekijä pyrkii ensinnäkin seulomaan asiakkaita toisistaan heidän avun ja kontrollin tarpeensa perusteella ja siirtämään heitä heidän tilanteensa vaihtelun mukaan kevyemmän tai voimakkaamman avun ja kontrollin piiriin tai sen ulkopuolelle. Toiseksi sosiaalityöntekijä rajoitustoimenpiteitä säätelemällä yrittää ohjata asiakkaita ei-hyväksyttävien keinojen käyttämisestä (esimerkiksi toimeentulotuen varassa elämisestä) hyväksyttävien keinojen käyttämiseen (opiskelemiseen ja työssä käymiseen) mahdollisimman vähäisellä vastarinnalla.

Vallassa hallintana on kyse *kääntämisprosessista*, jossa *järkeilemisen tapoja* ja *hallinnan tekniikoita* käännetään *ajallisesti* ja *paikallisesti eri tasoille* ja *tarkoituksiin*. Se on mahdollista ymmärtää ensinnäkin prosessina, jossa *intressejä* käännetään *toisiksi intresseiksi*. Intressien ”pyöräyttämässä” on sosiaalityöntekijän kannalta kyse neljästä asiasta: 1) sen osoittamisesta, miten joidenkin toimijoiden erityisiä intressejä käännetään asiakkaan ja sosiaalityöntekijän erityisiä intressejä yleisesti palveleviksi intresseiksi, 2) sen näyttämisestä, miten sosiaalityöntekijä ja asiakas ”kaventavat” omia intressejään tieteen tai muun asiantuntijatahon asettamiin näkökulmiin niihin pienehköjä muutoksia tehden, koska he katsovat sen vahvistavan heidän toimintakykyään ja palvelevan yleisesti heidän erityisiä intressejään jollakin toiminnan alueella, 3) sen pohtimisesta, missä määrin yleiset intressit ovat käännettävissä heidän erityisiä intressejään yleisesti palveleviksi intresseiksi ja 4) sen miettimisestä, miten yleisiä ja erityisiä intressejä saadaan käännettyä niin, että se mahdollistaa heidän välisten intressien erojen huomioimisen ja erityisten intressien muokkaamisen ja kehittämisen.

Valta rajoittamisena ei ole vallan hallinnan tapaan kiinnostunut *intressien muodostumisen, muuttumisen ja muuttamisen prosessista*. Sen huomio on *prosessissa*, jossa asiakkaita *opetetaan edistämään omia intressejään* ja pyrkimyksiään *hyväksyttävien menettelytapojen piirissä*. Se ei pidä intressien välisen prosessin tutkimista tarpeellisena, koska se olettaa 1) sosiaalityöntekijän ja asiakkaan pystyvän ilmaisemaan, havaitsemaan ja tiedostamaan omat erityiset intressinsä ja 2) sosiaalityöntekijän, asiakkaan ja muiden ihmisten jakavan lähtökohtaisesti kaikkia pidemmällä aikavälillä hyödyttävät pelisäännöt ja menettelytavat.

Kääntäminen on mahdollista ymmärtää myös prosessina, joissa *diskursiivista tietoa* muutetaan *praktiseksi tiedoksi* ja *praktista tietoa diskursiiviseksi tiedoksi*. Kyse on

ensinnäkin siitä, miten sosiaalityöntekijä kääntää järkeilemisen tapoja, joilla on omat ongelmanasettelunsa, tietonsa, tavoitteensa ja periaatteensa diskurssien välityksellä hallinnan tekniikoihin tiivistyväksi, itsestään selvyutenä otetuksi praktiseksi tiedoksi. Työntekijä voi myös paljastaa hallinnan tekniikoihin tiivistyneitä järkeilemisen tapoja muuntamalla itsestäänselvydeksi muuttunutta tietoa diskursiiviseksi, käsitettäväksi ja käsiteltäväksi tiedoksi. Sosiaalityöntekijä voi kääntää kysymyksillään myös asiakkaan ”arkitekniikoihin” kiteytynyttä alistettua, praktista tietoa diskursiiviseksi, sanalliseksi ja käsiteltäväksi tiedoksi. Sosiaalityöntekijän on edelleen mahdollista muuntaa muiden, vähemmälle huomiolle jääneiden toimijoiden soveltamia hallinnan tekniikoita diskursiivisesti ilmaistavaan ja ymmärrettävään muotoon, jos asiakas ja sosiaalityöntekijä tuntevat tarvitsevansa uusia näkökulmia sille, miten lähestyä ongelmaa ja millaisin keinoin, periaattein ja tavoittein asiassa voitaisiin edetä.

Valta rajoittamisena eroaa vallasta hallinnasta, ettei se ole kiinnostunut diskursiivisen ja praktisen tiedon välisestä prosessista. Valtaote ei katso prosessin erittelemistä tarpeelliseksi, koska se uskoo sosiaalityöntekijän ja asiakkaan pystyvän ilmaisemaan, havaitsemaan ja tiedostamaan omat erityiset intressinsä ja pyrkimyksensä, joita he ovat oppineet muodostamaan omien, erillisten kokemustensa ja käsitteellisten jäsenystensä perustalta.

Valta voidaan käsittää myös prosessina, jossa *ulkoisia hallinnan tekniikkoja* käännetään *sisäisiksi*, asiakkaan ja sosiaalityöntekijän *ajatuksia, toimintaa ja identiteettiä ohjaaviksi ja muokkaaviksi tekniikoiksi*. Työntekijä ja asiakas voivat kääntää ulkoisia tekniikoita sisäisiksi itsen ohjaamisen ja työstämisen tekniikoiksi joko itse tai toisen avustuksella. Oletan asiakkaan turvautuvan ”muuntotyössä” useammin sosiaalityöntekijän apuun kuin sosiaalityöntekijän jonkun toisen henkilön apuun. Valta rajoittamisena eroaa vallasta hallintana siinä, ettei vallan käyttämisen tarkoituksena ole hallinnan tekniikoiden kääntäminen ajatuksia ja toimintaa sisäisesti ohjaaviksi ja muokkaaviksi malleiksi, vaan yhteiskunnassa *ulkoisesti hyväksyttävänä pidettyjen menettelytapojen kääntäminen sisäisiksi, asiakkaan tavoitteiden edistämistä rajoittaviksi menettelytavoiksi*.

Valta hallintana on mahdollista ymmärtää myös *epätäydellisenä* ja enemmän tai vähemmän *sattumanvaraisena prosessina*, koska hallinnan järkien ja tekniikoiden kääntämisellä on usein ei-tarkoitettuja seurauksia, jotka eivät vastaa järkeilemisen tapojen suosittelimia päämääriä. Asiakas ja työntekijä kääntävät tällöin strategisen tilanteensa mukaan järkeilemisen tapoja edistäviä hallinnan tekniikoita omien intressiensä,

tavoitteidensa ja arvojensa edistämiseen tavoilla, jotka eivät vastaa järkeilemisen tapojen sosiaalityöntekijälle ja asiakkaalle asettamia tavoitteita.

Valta rajoittamisena pitää *valtaa lähtökohtaisesti täydellisenä, toteutuvana prosessina*, koska (sosiaalityöntekijän) valta on määritelmän mukaan pyrkimyksensä saavuttavaa. Valta on toisella tapaa epätäydellistä. Jos vallankäyttöä ajatellaan osana yhteiskunnallista sosiaalistamisprosessia, jossa ihmisiä opetetaan eri instituutioissa edistämään omia tavoitteitaan kulttuurisesti hyväksyttävillä tavoilla, sosiaalityöntekijä *jatkaa* vallankäytöllä *muilta instituutioilta kesken jäänyttä, epätäydelliseksi jäänyttä sosiaalisaatioprosessia*. Valtaotteet prosessin näkökulmasta voidaan tiivistää kuvioksi 9.

Kuvio. 9. Valtakäsitykset prosessin näkökulmasta

Valtaote	Prosessin näkökulmasta	
<i>Valta rajoittamisena</i>	<p><i>Prosessit:</i> osa yleisempää sosiaalisaatioprosessia, jossa ihmisiä opetetaan edistämään omia tavoitteitaan kulttuurisesti hyväksyttävillä tavoilla Valta määritelmän mukaan täydellistä ja <i>toteutuvaa</i>, mutta sosiaalistamisen asteeltaan epätäydellisesti toteutuvaa</p> <p><i>Prosessit koostuvat</i> seulomisen ja juurruttamisen prosesseista</p>	<p><i>Prosessit ohjaavat</i> kevyemmän ja voimakkaamman avun ja kontrollin tarpeessa olevien asiakkaiden erottamiseen toisistaan ja asiakkaiden ohjaamiseen omatoimiseen pärjäämiseen</p> <p><i>Prosessit siirtävät huomion</i> juurrutustyön epätäydellisyyteen, muissa instituutioissa kesken jääneen juurrutustyön jatkamiseen ja hyväksyttävänä pidettyjen menettelytapojen sisäistämiseen</p>
<i>Valta hallintana</i>	<p><i>Prosessit:</i> Järkeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikkojen väliseen kääntämiseen perustuvia</p> <p><i>Toteutuvat</i> enemmän tai vähemmän epätäydellisesti</p> <p><i>Prosessit koostuvat</i> 1) intressien välisistä 2) diskursiivisen ja praktisen tiedon välisistä ja 3) ulkoisten ja sisäisten, identiteettiä muokkavien tekniikkojen välisistä prosesseista</p>	<p><i>Prosessit ohjaavat</i> järkeilemisen tapojen ja hallinnan tekniikoiden välisten käännösten tarkasteluun</p> <p><i>Prosessit siirtävät huomion</i> kääntämisen epätäydellisyyteen ja sattumanvaraisuuteen ja intressien, tiedon ja identiteetin muovattavuuteen</p>

Vertaan valtaotteita lopuksi toisiinsa **sosiaalityön tehtävien** näkökulmasta. Otteet eroavat toisistaan ensinnäkin sosiaalityölle asetetussa tehtävässä. Jos valtaa tarkastellaan rajoittamisena, sosiaalityöntekijän tehtävänä on asiakkaiden *kontrollointi* heidän *omaehtoisen selviämisenä turvaamiseksi*. Valta hallintana tarjoaa kaksi vaihtoehtoa sosiaalityöntekijän tehtäväksi: 1) *tilan tekeminen toisin ajattelemiselle ja tekemiselle* tai 2) *syrjäytyneiden liittäminen valtakulttuuriin*. Foucault itse oli epäilemättä ensimmäisen vaihtoehdon kannalla.

Valtaotteet poikkeavat toisistaan myös siinä, miten sosiaalityön tehtävä toteutetaan. Jos valtaa tarkastellaan rajoittamisena, sosiaalityöntekijä *seuloo* ensinnäkin *asiakkaita toisistaan heidän avun ja kontrollin tarpeensa perusteella* ja siirtää heitä heidän tilanteensa vaihtelun mukaan kevyemmän tai voimakkaamman avun ja kontrollin piiriin tai sen ulkopuolelle. Toiseksi sosiaalityöntekijä koettaa rajoitustoimenpiteitä säätelemällä *juurruttaa asiakkaita ei-hyväksyttävien keinojen käyttämisestä hyväksyttävien keinojen käyttämiseen* mahdollisimman vähäisellä vastarinnalla.

Sosiaalityöntekijällä on käytettävissä kolme keinoa syrjäytyneiden integroimisen yhteiskuntaan: Hän voi ensinnäkin *arvioida* ja *arvottaa* asiakkaan uskomuksia, tavoitteita, perusteluja, vaatimuksia, ongelmia, toimintaa ja kehitystä sen pohjalta, miten ne asettuvat normaalin ja epänormaalin väliselle asteikolle ja miten järkeviltä ne näyttävät tieteen teorioiden näkökulmasta. Toiseksi sosiaalityöntekijän tehtävää asiakkaan sijoittamisessa normaalin ja epänormaalin väliselle janalle edesauttaa se, että hallinnan tekniikat jättävät jonkun asiakkaalle *jonkun verran vapautta* siinä, *miten soveltaa* ja *muuttaa tekniikoita* omia arvojaan, tavoitteitaan ja intressejään silmälläpitäen. Kolmanneksi sosiaalityöntekijä voi hyödyntää asiakkaan ”valtakulttuuriin istuttamisessa” sitä, että asiakkaan pitäytyminen ”normaaliuden piirissä” *vahvistaa* hänen *toimintakykyään* yhteiskunnassa jollakin toiminnan – esimerkiksi työn ja opiskelun – alueella.

Valta hallintana – erityisesti sen normalisoivat hallinnan tekniikat ja dominaation tekniikat – muistuttaa valtaa rajoittamisena kahdessa asiassa: 1) se pyrkii *kontrolloimaan asiakkaita* ja 2) se pyrkii *integroimaan asiakkaat yhteiskuntaan*. Jos sosiaalityön tehtävänä on vallan rajoittamisen tapaan asiakkaiden omaehtoisen selviämisen tukeminen, kyse on asiakkaiden liittämisestä osaksi yhteiskuntaa ja sille ominaisia menettelytapoja. Valta hallintana – erityisesti normalisoivat hallinnan tekniikat – eroaa sosiaalityön tehtävän asettelultaan vallasta rajoittamisena ainakin kolmella tavalla: 1) se

korostaa asiakkaiden kontrolloimisen lisäksi heidän *toimintakykijensä* ja -mahdollisuuksiensa ylläpitämistä ja *vahvistamista* ja 2) se pyrkii jossain määrin *huomioimaan asiakkaan* tavoitteet, arvot, uskomukset ja intressit *kontrolloidessaan* häntä ja 3) se keskittyy konrollissa jonkin käyttäytymisen osan rajoittamisen sijasta *asiakkaan elämänalueen* tai *-alueiden hallintaan*, ohjaamiseen ja vahvistamiseen.

Sosiaalityöntekijällä on käytettävissään kolme keinoa myös tehtäessä tilaa toisin ajattelemiselle ja toimimiselle. Hän voi ensinnäkin osoittaa, *miten* asiakkaan ja työntekijän *ajatuksia* ja *toimintaa ohjaavat järjet* ja tekniikat on *koottu sattumanvaraisesti eri lähteistä* ja miten ne voitaisiin koota monella muullakin tavalla. Toiseksi hän voi pyrkiä *tasavertaiseen debattiin* asiakkaan kanssa. Tasavertaisen debatin edellytyksenä on se, ettei hän yritä arvioida asiakkaan tilannetta tieteen tai muun asiantuntija-auktoriteetin näkökulmasta, vaan antaa arvon paitsi asiakkaan näkemyksille myös muille vaihtoehtoisille ajatuksille.

Kolmanneksi hän voi *nostaa esille vaihtoehtoisia järkeilemisen tapoja* ja *hallinnan tekniikoita* ja *yrittää kehittää* niitä asiakkaan kanssa. Sosiaalityöntekijän on mahdollista etsiä esimerkiksi hallinnan tekniikkoihin jääneitä jälkiä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan arvoista, moraalisisista periaatteista, tavoitteista ja tekniikoista. Hän voi myös kääntää kysymyksillään asiakkaan ”arkitekniikkoihin” tiivistynyttä praktista tietoa diskurssiviseksi, käsitettäväksi ja käsiteltäväksi tiedoksi. Hänen on edelleen mahdollista muuntaa muita, vähemmälle huomiolle jääneitä hallinnan tekniikoita diskursiiviseen muotoon ja jatkaa niiden muokkaamista asiakkaan kanssa. Sosiaalityöntekijä pyrkii kolmeen asiaan: 1) kyseenalaistamaan totuttua ajattelua ja toimintaa, b) keksimään vaihto-ehtoja ja 3) kehittämään asiakkaan kanssa uusia ajattelu- ja toimintatapoja. Valtaotteiden käsitys sosiaalityön tehtävistä voidaan kiteyttää kuvioksi 10.

Kuvio 10. Valtaotteet sosiaalityön tehtävien näkökulmasta

Valtaote	Sosiaalityön tehtävien näkökulmasta		
<i>Valta rajoittamisena</i>	<i>Sosiaalityön tehtävänä</i> asiakkaiden kontrollointi heidän omaehtoisuutensa turvaamiseksi	<i>Keinoina</i> asiakkaiden seulonta ja hyväksyttävien keinojen juurruttaminen rajoitustoimien avulla	<i>Pyrkii</i> kontrolloimaan asiakkaan käyttäytymistä ja integroimaan yhteiskuntaan
<i>Valta hallintana</i>	Sosiaalityön tehtävänä 1) asiakkaan liittäminen yhteiskunnan valtakulttuuriin tai 2) tilan tekeminen osapuolten välisille ajattelemisen ja toimimisen eroille ja toisin ajattelemiselle ja toimimiselle	Keinoina 1a) järjelemisen tapojen ja hallinnan tekniikkojen itsestänselvyyden kysenalaistaminen, b) tasavertainen debatti ja c) vaihtoehtojen esille nostaminen ja kehittäminen tai 2a) asiakkaiden normalisointi, b) heidän ajatustensa osittainen huomiointi ja c) heidän toimintakykynsä osittainen vahvistaminen	<i>Pyrkii</i> 1) kontrollissa a) asiakkaan elämänalueen tai alueiden hallintaan, b) vahvistamaan asiakkaan toimintakykyä ja c) huomioidaan jossain määrin asiakkaan ajatukset tai 2a) kysenalaistamaan totuttua ajattelua ja toimintaa b) keksimään vaihtoehtoja ja c) kehittämään uusia ajattelu- ja toimintatapoja

4.4 Valtaotteiden asettuminen tietoteoreettiseen keskusteluun

Hahmottelen lopuksi valtaotteiden hyödyntämiseen liittyviä mahdollisuuksia ja rajoitteita. Aloitan sijoittamalla valtakäsitykset sosiaalityössä käytävään epistemologiseen keskusteluun, jotta lukijalla olisi mahdollisuus arvioida, millaisia tiedollisia mahdollisuuksia ja rajoituksia eri valtaotteilla on. Valta rajoittamisena edustaa tietoteoreettiselta näkemykseltään ”positivismin ja behaviorismin leiriä”.

Malcolm Paynen (2005) mukaan positivismin ja behaviorismin perustuvat käsitykseen, jonka mukaan maailma – niin fyysikaalinen kuin sosiaalinenkin – on objektiivisesti olemassa ihmisestä riippumatta. Ihmiset muistuttavat maailman muita objekteja siinä, että ne toimivat joidenkin sääntöjen mukaan. Jos ihmisten käyttäytymistä tutkitaan riittävän systemaattisesti, ymmärretään, minkä sääntöjen mukaan ihmiset toimivat sosiaalisessa

maailmassa, jolloin tietoa voidaan soveltaa haluttujen lopputulosten saavuttamiseksi. (Payne, 2005, 54–55.) Valta rajoittamisena edustaa behaviorismia ja sitä on myös tutkittu behavioristisin menetelmin (esim. Dahl, 2005).

Behaviorismin mukaan tieto ei muodostu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, vaan toimijoiden katsotaan oppivan toisten käyttäytymistä havainnoidessaan erilaisia havaitsemis- ja tulkitsemismalleja, millainen käyttäytyminen edistää heidän tavoitteidensa saavuttamista ja tarpeidensa tyydyttämistä (vrt. Payne, 2005, 120–122). Vallassa rajoittamisena sosiaalityöntekijä oppii asiakkaan mukautuvaa tai kapinoivaa käyttäytymistä havainnoimalla ja tulkitsemalla mallin, miten asiakkaan toimintaa on järkevää rajoittaa omien päämäärien edistämiseksi.

Positivismia ja behaviorismia kohtaan on esitetty runsaasti kritiikkiä. Poimin Malcolm Paynen (2005) kokoamaa kritiikkiä siltä osin, kuin se soveltuu valtaotteiden – myös vallan hallintana – tarkasteluun. Behaviorismi perustuu asiantuntijoiden tietoon eikä ota huomioon asiakkaiden tietoa. Se sivuuttaa hiljaisen, paikallisen tiedon. Sosiaalityöntekijät pyrkivät ymmärtämään refleksiivisesti todellisuutta eivätkä tekemään päätöksiä erilaisista varmuuksista. (Payne, 2005, 63–66.) Varmuutta koskeva kritiikki viittaa nähdäkseni todellisuutta koskevaan epävarmuuden ”pelkoon” tai ”huonoon sietämiseen”. Tämä lienee syy myös sille, miksi tieteen ennustettavuuden, varmuuden ja standardisoimisen hakemisesta pitäisi siirtyä ihmiselämän epävarmuuden, ennakoimattomuuden ja ristiriitaisuuksien sietämiseen (vrt. Smith, 2008, 195).

Positivismin ja behaviorismin kritiikki osuu valtaotteisiin siinä, että sosiaalityöntekijän vallankäyttö perustuu usein ajatukseen sosiaalityöntekijän asiakasta korkeammasta tiedollisesta asiantuntemuksesta. Vallassa rajoittamisena sosiaalityöntekijän tiedollinen ylemmyys johtuu siitä, että hänellä on asiakasta enemmän kokemuksia, mistä asiakkaiden ongelmissa on kyse ja millaisin keinoin ja tavoittein niitä voidaan ratkoa. *Tiedollinen etulyöntiasema* ei perustu vain asiakasta suurempaan *kokemusten määrään*, vaan myös *opittuihin käsitteisiin*. Sosiaalityöntekijällä on oltava käytössään käsitteitä, jotka mahdollistavat osuvat tulkinnat paitsi asiakkaan problematiikasta myös asiakkaaseen kohdistuvasta vallankäytöstä. ”Ylilyöntiasema” tarkoittaa samalla sitä, että *ongelmat, ratkaisukeinot ja tavoitteet* asetetaan pitkälti *sosiaalityöntekijän kokemuksellisen ja käsitteellisen tiedon pohjalta*.

Vallassa rajoittamisena sosiaalityöntekijä käyttää tiedollista etulyöntiasemaansa pitkälti sen ennakoimiseen, miten hän saisi samanaikaisesti edistettyä omia tavoitteitaan ja

pidettyä asiakkaan vastarinnan mahdollisimman vähäisenä. Sosiaalityöntekijä *alistaa* paitsi *asiakkaan* tiedon myös *paikallisen ja hiljaisen tiedon omalle tiedolleen*. Asiakkaan tiedolla on sosiaalityöntekijälle merkitystä lähinnä siinä, miten ja missä määrin asiakkaan tieto vaikeuttaa tai helpottaa sosiaalityöntekijän aikomusten edistämistä. Valtaotteen mukaan sosiaalityöntekijä ei pysty tarkastelemaan asiakkaan tietoa ja paikallista tietoa sen omista lähtökohdista, vaan omien kokemustensa ja havaintojensa pohjalta. Valta rajoittamisena edustaa konstruktivistista käsitystä tiedosta, jonka mukaan toimijat tarkastelevat maailmaa yhteisesti jaetun tiedollisen kehyksen sijasta *erillisistä, omiin kokemuksiin ja havaintoihin perustuvista tiedollisista kehyksistä* (vrt. Payne, 2005, 163).

Behavioristinen kritiikki soveltuu osittain myös valtaan hallintana. Valta hallintana pohjautuu pitkälti sosiaalityöntekijän tieteelliseen ja asiantuntemukselliseen ylemmyyteen, jos hän toimii asiakkaan kanssa normalisoivien hallinnan tekniikoiden varassa. Hallitsevat järjelemisen tavat ja normalisoivat hallinnan tekniikat ja itse-tekniikat jättävät suhteellisen vähän tilaa asiakkaiden tiedolle ja paikalliselle tiedolle. Tämä johtuu siitä, että asiakkaan tietoa käsitellään pitkälti normaalin ja epänormaalin välisellä jatkumolla.

Behavioristinen kritiikki osuu valtaan rajoittamisena myös siinä, että valtaotteiden tarkoituksena on pitkälti (sosiaalityöntekijän) vallankäytön ennakoitavuuden ja hallittavuuden parantaminen. Siitä en tosin ole varma, viittaako pyrkimys todellisuuden käsitteelliseen hallittavuuteen välttämättä epävarmuuden ja ennakoimattomuuden pelkoon tai niiden huonoon sietämiseen. Hallinnan tarpeessa voi olla kyse myös suurista asiakasmääristä ja haastavista tapauksista. Hallittavuutta koskeva arvostelu soveltuu myös valtaan hallintana, koska dominaation ja normalisoivien hallinnan tekniikoiden tarkoituksena on asiakkaiden hallittavuuden parantaminen.

Valtaotteilla on myös tulkinnallisen tai konstruktionistisen tietokäsityksen piirteitä. Tiivistän Malcolm Paynea (2005, 54–55, 58, 63–66, 163) seurailen joitakin sille ominaisia piirteitä. Konstruktionismin mukaan ihmiset ovat toisistaan riippuvaisia ja toistensa kanssa toimivia olentoja, jonka vuoksi heillä ei voi olla objektiivista tietoa maailmasta. Ihmisten tieto maailmasta on subjektiivista, koska se muuttuu sosiaalisen vuorovaikutuksen aikana erilaisissa kulttuurisissa, historiallisissa ja paikallisissa konteksteissa. Yksilöiden havaitsemisen, tulkitsemisen ja vuorovaikutuksen tapaan vaikuttavat tällöin arvot ja tavoitteet, joita he ovat sosiaaliseen toimintaan osallistuessaan omaksuneet. Toimijat tarkastelevat maailmaa omiin havaintoihin ja kokemuksiin

perustuvien tiedollisten kehyksien sijasta yhteisistä, kulttuurisesti jaetuista tiedollisista kehyksistä. Konstruktionismi tunnustaa paitsi asiakkaiden myös paikallisen ja hiljaisen tiedon merkityksen. Se korostaa edelleen [asiakkaiden] paikallisen tiedon ja formaalisen [tieteellisen] tiedon välistä vuoropuhelua. Tarkoituksena on saada mahdollisimman rikas ja monipuolinen kuva kompleksisesta todellisuudesta.

Valta hallintana edustaa konstruktionistista käsitystä tiedosta. Valta hallintana poikkeaa vallasta rajoittamisena ensinnäkin siinä, että se uskoo sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tiedon muuttuvan vuorovaikutuksessa. Valta rajoittamisena sen sijaan *otaksuu subjektien vuorovaikutuskokemuksista ja käsitteellisistä jäsennyksistä opitun tiedon ohjaavan heidän toimintaansa*. Se katsoo toimijoiden olevan myös *tietoisia pyrkimyksistään*. Valta hallintana uskoo sosiaalityöntekijän ja asiakkaan oppineen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa arvoja, uskomuksia ja tavoitteita, jotka vaikuttavat paitsi heidän jaettuun tapaansa havaita, tulkita ja arvioida toistensa käyttäytymistä myös heidän toimintaansa. Ajatuksena on, että *toiminta muuttuu* ja tarkentuu heidän *sosiaalista vuorovaikutusta ohjaavien järkeilemisen tapojen, diskurssien ja hallinnan tekniikkojen tuloksena*, jotka *jättävät eriateisesti tilaa sille, missä määrin he voivat reflektoida niiden tuottamaa ja kyseenalaistamaa tietoa ja muokata sen pohjalta omaa toimintaansa*.

Valta rajoittamisena ei jaa Foucault'n konstruktionistista käsitystä siitä, *ettei ihmisillä voi olla hallinnan tekniikoista ja järkeilemisen tavoista riippumatonta tietoa* sosiaalisesta maailmasta. Valtaote vahvistaa behavioristisen käsityksen, jonka mukaan (sosiaalityöntekijän) vallasta on *mahdollista hankkia objektiivista*, ihmisten *subjektiivisista käsityksistä ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta riippumatonta tietoa*. Valta rajoittamisena ”syyllistyy” myös todellisuuden kompleksisen, monimuotoisen luonteen ”typistämiseen”. Se *rajoittaa todellisuuden tarkastelemisen rajoittamistoimenpiteiksi, niiden suunnitteluksi tai vastarinnan ennakoinniseksi* ja sivuuttaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan toimintaan vaikuttavat sosiaaliset arvot ja uskomukset (tiedot).

Jos valtaa tarkastellaan hallintana, myös *normalisoivat hallinnan tekniikat ja itse-tekniikat jättävät suhteellisen vähän tilaa asiakkaiden tiedolle ja paikalliselle tiedolle*. Ne eivät sulje täysin pois näitä ulottuvuuksia, mutta jättävät niille rajoitetusti tilaa käsitellessään asiakkaan tietoa normaalin ja epänormaalin välisellä asteikolla. *Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat takaavat paitsi asiakkaan ja hiljaisen ja paikallisen*

tiedon laaja-alaisemman *huomioinnin* myös asiakkaan ja sosiaalityöntekijän tietojen välisen vuoropuhelun. Ei-normalisoivat hallinnan tekniikat *edesauttavat* tässä mielessä rikkaamman ja *kompleksisemmän kuvan tavoittelemista maailmasta*.

Valtaotteiden välistä eroa ja erityisesti sitä, miten valta hallintana näkee asiakkaan tiedon, paikallisen tiedon ja todellisuuden monimuotoisuuden, voidaan valottaa myös valtaistamisen, valtaistumisen ja valtautumisen (*empowerment*) tiedollisen käsityksen perustalta. Paynen (2005) mukaan eettisesti toimivan sosiaalityöntekijän on otettava lähtökohdaksi asiakkaiden tieto ja tuettava heitä valtaistumisessa. Tietokäsitys viittaa kahteen asiaan: 1) sosiaalityöntekijän tarkoituksena on muuttaa maailmaa sosiaalisesti oikeudenmukaisempaan suuntaan, jonka vuoksi hänen on vastattava asiakkaiden ymmärrykseen ja tietoon maailmasta ja autettava heitä valtaistumaan ja 2) asiakkailla on usein paras tieto omista olosuhteistaan ja tavoitteista, jonka vuoksi on seurattava heidän käsityksiään (Payne, 2005, 59). Valta hallintana vastaa pitkälti toista käsitystä.

Valta hallintana eroaa vallasta rajoittamisena ensinnäkin siinä, että vuorovaikutuksessa asiakkaan tieto vaikuttaa keskeisesti siihen, miten ongelmia, ratkaisukeinoja ja tavoitteita muotoillaan. Valta rajoittamisena palauttaa asiakkaalta vuorovaikutuksessa saadun tiedon sosiaalityöntekijän yksilölliseksi tulkinnaksi, joka perustuu hänen omiin, erillisiin kokemuksiinsa ja käsitteellisiin jäsenyyksiinsä. Kirsi Juhilan (2006) mukaan asiakkaan tiedon vahvempaa mukaanottoa perustellaan sillä, että asiakkaiden ongelmien ratkaisuille ole yhtä oikeaa keinoa, koska asiakkaiden tilanteet ja sosiaaliset ja kulttuuriset kontekstit poikkeavat toisistaan. Tieto ei perustu tällöin sosiaalityöntekijän teoreettiseen tietoon yhteiskunnasta, jonka mukaan sosiaalisia käytäntöjä tulkitaan. Tieto muodostuu pikemminkin sosiaalisissa käytännöissä, joissa asiakkaan tieto näyttelee sosiaalityöntekijän tiedon rinnalla merkittävää roolia. Käytäntöjen moneuden vuoksi sosiaalityö saa erilaisia muotoja. Sosiaalityö voi olla niin yksilö-, ryhmä- kuin rakenteellisen tason työskentelyäkin. (Juhila, 2006, 140–147.)

Valta hallintana poikkeaa toisellakin vallasta rajoittamisena. *Tiedon tarkoituksena* ei ole asiakkaan *käyttäytymisen rajoittaminen sosiaalityöntekijän tavoitteita silmälläpitäen*, vaan *asiakkaan toimintakyvyn vahvistaminen ja toiminnan mahdollisuuksien laventaminen*. Valtaistava muutostyö *voi koskea niin yksilöä, ryhmää, organisaatioita kuin yhteiskunnan rakenteitakin*. Se, mihin muutos pyritään kohdistamaan, riippuu lähtökohtaisesti asiakkaan toiveista.

Otteilla on kolmaskin ero. Valta hallintana – erityisesti sen ei-normalisoivat hallinnan tekniikat ja itse-tekniikat – mahdollistaa todellisuuden moniulotteisemman jäsentämisen, koska sen ei tarvitse vallan rajoittamisen tapaan supistaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksen tarkastelua rajoittamistoimenpiteiksi, niiden suunnitteluksi tai vastarinnan ennakoimiseksi. Valtaa koskevien ennakko-olettamusten ongelma on Smithiä (2008, 195) mukaillakseni se, että ne vaikeuttavat kompleksisen, ennustamattoman ja epävarman todellisuuden hahmottamista koko rikkaudessaan. Valtaotteiden tiedolliset erot voidaan tiivistää kuvioksi 10. Ajatuksena on, että lukija voi arvioida kuvion perusteella, kumpi valtaotteista asettuu lähimmäksi hänen käsitystään tiedosta asiakastyöskentelyssä.

Kuvio 10. Valtaotteiden erot tiedollisten lähestymistapojen perspektiivistä

Valtaote	Tiedon perspektiivistä		
<i>Valta rajoittamisena</i>	<p><i>Olettamuksena</i></p> <p>1) subjektien omiin, erillisiin kokemuksiin perustuva tieto, jolle paikallinen/asiakkaan tieto alisteisia</p> <p>2) Vallasta mahdollista hankkia objektiivista, subjektiivisista käsityksistä ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta riippumatonta tietoa</p>	<p><i>Ongelmanasettelu, ratkaisukeinot ja tavoitteet</i> työntekijän kokemuksellisen ja käsitteellisen tiedon pohjalta</p> <p><i>Toiminta</i> subjektien vuorovaikutuskokemuksista ja käsitteellisistä jäsennyksistä kertyneestä tiedosta lähtevää, subjektien tietoihin tavoitteisiin perustuvaa</p>	<p><i>Valjastaa</i> tiedon asiakkaan käyttäytymisen rajoittamiseen sosiaalityöntekijän tavoitteita silmälläpitäen</p> <p><i>Rajoittaa</i> todellisuuden tarkastelun rajoitustoimenpiteiksi, niiden suunnittelemiseksi ja vastarinnan ennakoimiseksi</p>
<i>Valta hallintana</i>	<p><i>Olettamuksena</i></p> <p>1) subjektien jakama tieto. Etenkin ei-normalisoivissa hallinnan tekniikoissa lähtökohtana asiakkaan tieto ja paikallinen tieto</p> <p>2) Hallinnan tekniikoista ja järjeilemisen tavoista riippumatonta tietoa ei mahdollista hankkia</p>	<p>Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän tietojen perustalta</p> <p><i>Toiminta</i> muuttuu sosiaalista vuorovaikutusta ohjaavien järjeilemisen tapojen, diskurssien ja hallinnan tekniikojen tuloksena</p> <p>Tekniikat jättävät eriateisesti tilaa sille, missä määrin he voivat reflektoida niiden tuottamaa ja kyseenalaistamaa tietoa ja muokata sen pohjalta omaa toimintaansa</p>	<p><i>Mahdollistaa</i> tiedon käyttämisen asiakkaan toimintakyvyn vahvistamiseen ja toiminnan mahdollisuuksien laajentamiseen eri tasoilla</p> <p>Mahdollistaa todellisuuden moniulotteisemman tarkastelun</p>

4.5 Valtaotteiden sijoittuminen sosiaalityön kentälle

Valtaotteiden sovellettavuutta voidaan arvioida myös sosiaalityön teorioiden näkökulmasta. Työni tarkoituksena ei ole tarjota ohjeita siihen, mitä työmenetelmiä eri valtanäkökulmia hyödyntävän sosiaalityöntekijän kannattaisi käyttää. Esitän siitä huolimatta muutamia alustavia huomioita siitä, mitä sosiaalityön – perustuivat ne sitten sosiaalityön teorioihin tai sosiaaliturvan malleihin – työmenetelmiä ja -otteita valtakäsitykset muistuttavat ja millaisiin työotteisiin ja -menetelmiin ne voisivat soveltua. *Valta rajoittamisena* istuu varsin luontevasti asiakkaiden aktivoimista korostavaan työotteeseen sen kontrolliluonteen vuoksi.

Duncan Gallien (2009) mukaan aktivoimisella on kaksi tunnusomaista piirrettä. Ensinnäkin sen lyhyen aikavälin tavoitteena on työnhakemisen tekniikoiden kehittäminen. Toiseksi työskentelyssä asetetaan taloudellisia rajoitteita niille, jotka eivät sitoudu toimintaan riittävästi. (Gallie, 2009, 116.) Aktivoimistoimet sopivat hyvin valtaotteeseen, koska siinä ohjataan taloudellisten sanktioiden uhalla asiakkaita tyydyttämään tarpeitaan ja edistämään tavoitteitaan hyväksyttävien keinoin. Aktivoimistoimien kontrollin voi ajatella toimivan samalla asiakkaille yllykkeenä pärjätä mahdollisimman pian omillaan.

Kyösti Raunio (2010, 86–87) pitää työelämään aktivointia Yhdysvalloista Eurooppaan rantautuneena uutena sosiaaliturvan mallina. Näkemys katsoo työnteon ja taloudellisen kasvun olevan kaikkia, myös sosiaalityön asiakkaita, koskettavia arvoja. Ajatuksena on, että asiakkaat eivät voi elää vain passiivisesti sosiaaliturvan varassa, vaan heillä on myös velvollisuuksia omaa elämää ja yhteiskuntaa kohtaan. Kyse on eräänlaisesta velvollisuusetiikasta, jossa oikeudet edellyttävät velvollisuuksia ja jossa oikeuksia voi saada vain täyttämällä velvollisuutensa.

Asiakkaiden velvollisuus kehittää työelämän valmiuksia ja kykyä pärjätä omalla työnteolla on hyvin linjassa valtaotteen kanssa. Valtakäsitys korostaa asiakkaiden kontrolloimisen tarvetta tilanteissa, joissa he eivät täytä velvollisuutta edistää omia tavoitteitaan työnteolla. ”Velvollisuusetiikka” sopii hyvin yhteen myös valtaotteen positiivisen taustaolettamuksen kanssa siitä, että yhteisesti jaettujen pelisääntöjen mukaan toimiminen (työelämän taitojen kehittäminen ja työssäkäyminen) hyödyttävät pidemmässä juoksussa sekä asiakkaan omien tavoitteiden saavuttamista että yhteiskuntaa kokonaisuudessaan.

Taustaolettamuksella varustettu valtaote tavoittaa sekä aktivointitoimien kurittavan että sen palkitsevan, hyödyllisen ulottuvuuden. Valtaote tarjoaa vaihtoehtoisen tavan käsittää aktivointi vallan näkökulmasta. Kirsi Juhila (2006, 57–65, 89–92) jäsentää aktivointitoimenpiteitä Foucault'ta soveltaen hallinnan näkökulmasta, jossa samanaikaisesti vahvistetaan asiakkaiden elämänhallintaa lisääviä taitoja ja sopeutetaan heitä yhteiskunnan valtakulttuuriin.

Valta hallintana lukeutuu sosiaalipsykologian ja sosiaalisen konstruktion teorioihin. Payne (2005, 162, 172–175) kuvaa konstruktionistista sosiaalityötä seuraavaan tapaan. Ihmiset – esimerkiksi sosiaalityöntekijät – rakentavat kielen avulla kuvaa maailmasta, joka sosiaalista hyväksyntää saavutettuaan alkaa vaikuttaa heidän tapansa toimia ja olla vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Vallan harjoittamisessa on kyse normalisoivien totuuksien tuottamisesta, joille annetaan objektiivisen todellisuuden leima, vaikka vaihtoehtoisia todellisuuden kuvauksia ja selityksiä on monia muitakin. Sosiaalista konstruktionismia edustava sosiaalityöntekijä kiinnittää erilaisin keinoin huomiota siihen, miten asiakkaiden tapa hahmottaa ongelmaa, ratkaisuja ja niihin liitettyjä tavoitteita kulttuurisesti hallitsevan narratiivin kautta on osa ongelmaa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on auttaa asiakasta rekonstruoimaan vaihtoehtoinen kertomus siitä, mitkä ovat hänen tavoitteensa ja mahdollisuutensa muutokseen. Hän voi etsiä muutoksen alkuja esimerkiksi keskustelemalla asiakkaan kanssa tapauksista, jolloin asiat onnistuivat, ongelmaa ei ilmennyt tai se esiintyi ainakin lievempänä.

Sosiaalipsykologisten ja konstruktionististen teorioiden sosiaalityölle asettama tehtävä muistuttaa valtaotteen sosiaalityölle sovittamaa tehtävää. Vallassa hallintana – sen ei-normalisoivissa hallinnan tekniikoissa – sosiaalityöntekijän tehtävänä on tilan tekeminen asiakkaan toisin ajattelemiselle ja toimimiselle osoittamalla asiakkaalle, miten diskursseihin sisältyvät järkeilemisen tavat ja niitä ilmaisevat hallinnan tekniikat rajoittavat asiakkaan ajattelemisen ja toiminnan mahdollisuuksia. Valtaotetta ja konstruktionistisia teorioita yhdistää se, että ne kummatkin korostavat vaihtoehtoisten kertomusten mahdollisuutta. Valtaote soveltuu myös kollektiivisempaan ja rakenteellisempaan työskentelyyn, jos sillä on asiakkaiden tuki takanaan. Kirsi Juhilan (2006, 103–149) kumppanuussuhteeseen perustuva työskentelymalli tarjoaa erilaisia esimerkkejä siitä, mitä kollektiivisempi ja yhteisöllisempi työ voisi olla.

4.6 Valtaotteet teoreettisina, rajallisina työkaluina

Työni osoittaa, että valtaotteet raamittavat sitä, miten sosiaalityöntekijä lähestyy ja arvioi asiakasta ja toimii hänen kanssaan. Minusta valtaotteista on eniten hyötyä, jos ne ymmärretään käsitteellisinä työkaluina, joilla tarkastellaan sosiaalityöntekijän työskentelyä asiakkaan kanssa. Ajatuksena on se, että sosiaalityöntekijä voisi käyttää käsitteitä instrumentteina, joilla pohtia asiakastyön piirteitä, joita hän pitää kiinnostavina tai tärkeinä. Valtanäkökulmia on mahdollista käyttää esimerkiksi sen selventämiseen ja selvittämiseen, mikä sosiaalityöntekijän käsitys vallasta on. Valtaotteet soveltuvat myös sen pohtimiseen, mistä tilanteesta, ongelmasta, työprosessista, sosiaalityön tehtävästä tai työskentelyn sujumattomuudessa on kyse. Valtanäkökulmat tarjoavat edelleen käsitteellisiä työkaluja sen pohtimiseen, millä eri tavoin työskentelyssä voisi edetä.

Sosiaalityöntekijän kiinnostavina ja tärkeinä pitämiin asioihin vaikuttavat monet seikat. Sosiaalityöntekijöiden välillä on eroja esimerkiksi siinä, miten hyödyllisinä he pitävät teorioita ja mitä he pitävät sosiaalityön tehtävinä. Sosiaalityöntekijät poikkeavat toisistaan myös siinä, millainen heidän työtilanteensa on ja millaisia asiakkaita heillä on. Haastavien asiakastapausten ja suurten asiakasmäärien kanssa ”painiva” sosiaalityöntekijä saattaa pitää kiinnostavana ja tärkeänä sitä, että hänellä on mahdollisuus arvioida omaa vallankäyttöään käsitteellisesti ennakoitavalla ja hallittavalla tavalla. Todellisuuden moniulotteisuutta painottavalle sosiaalityöntekijälle sensijaan on oleellista, että hän välttää ennako-oletuksia ja pukee todellisuutta sanoiksi mahdollisimman paljon vasta vuorovaikutuksen kuluessa.

Valtaotteilla on käsitteellisinä työkaluina omat mahdollisuutensa ja rajoituksensa. Aloitan *vallasta rajoittamisena*. Mahdollisuudet valtaotteen soveltamiseen Suomessa vaikuttavat melko hyviltä. Ensimmäinen valtakäsityksen ”istuttamista” helpottava seikka on se, että poliittiset, taloudelliset ja hallinnolliset toimijat määrittelevät sosiaalityön tehtäväksi syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien asiakkaiden valtakulttuuriin liittämisen ja kontrolloinnin (vrt. Juhila, 2006, 49–50). Toiseksi sosiaalityöntekijät vaikuttavat jossain määrin omaksuneen uusia oppeja. Helena Blomberg-Krollin (2012, 12) mukaan suomalaiset sosiaalityöntekijät eroavat Ruotsin, Norjan ja Tanskan sosiaalityöntekijöistä siinä, että he suosivat eniten yksilöllisiä selitysmalleja köyhyydestä ja työttömyydestä. Valtaotteen soveltamista edesauttaneen myös Suomeen valittu oikeistohallitus, joka

ensitöikseen leikkasi työttömien ansiosidonnaista päivärahaa ja tiukensi työn vastaanottovelvollisuutta.⁷

Valtakäsitys soveltuu erityisesti yksittäisten konfliktien arvioimiseen, koska se katsoo sosiaalityöntekijän vallankäytön ilmenevän kirkkaimmin tilanteissa, joissa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän pyrkimykset joutuvat ristiriitaan keskenään. Valtaote perustuu olettamukseen kaikkien jakamista yhteisistä pelisäännöistä. Valtakäsitys sopii erityisesti sosiaalityöntekijöille, jotka pitävät sosiaalityön tehtävänä asiakkaiden kontrollointia ja palauttamista hyväksyttävien menettelytapojen piiriin. Valta rajoittamisena soveltuu myös asiakkaiden kontrollointiin, jotka ovat päätyneet sosiaalityön toimenpiteiden kohteeksi yhteisten pelisääntöjen rikkomisen vuoksi, johtui se sitten heidän toiminnastaan tai toimimattomuudestaan.

Valtaote on sovitettavissa myös byrokratiatyöhön. Perustelen tätä sillä, että sosiaalityöntekijän toiminta byrokratiassa perustuu asiakkaan oikeuksien lisäksi muodollisten sääntöjen takaamaan oikeuteen paitsi kontrolloida ja jakaa resursseja myös vaikuttaa asiakkaan käyttäytymiseen (vrt. Raunio, 2009, 171–174). Sosiaalityöntekijän kontrolli byrokratiatyössä voi kohdistua esimerkiksi asiakkaiden alkoholinkäyttöön ja työ- ja perhemoraaliin (Mäntysaari, 1991, 205, 230–250).

Sen sijaan asiakkaille, jotka syystä tai toisesta eivät pysty noudattamaan yhteisesti jaettuja pelisääntöjä (esimerkiksi opiskelemaan ja työskentelemään), valtaotteella ei ole juuri muuta tarjottavaa kuin siirtää heidät minimaalisen avun ja tuen piiriin. Valtakäsitys ei tarjoa neuvoa, mitä tehdä ”tosiasiallisesti työkyvyttömiä” (Raunio, 2010, 85) ja ”omin voimin selviytymättömien” asiakkaiden (Raunio, 2009, 73) kanssa. Kyse on Kirsi Juhilaa (2006, 151–200) mukailleen asiakkaista, jotka tarvitsevat sosiaalityöntekijän hoivaa ja huolenpitoa.

Yhteisesti jaettuihin pelisääntöihin perustuvalla otteella saattaa olla ongelmia myös asiakkaiden kanssa, joiden toimintaa ohjaavat jotkut muut – esimerkiksi jonkin alakulttuurin – pelisäännöt. Rajoittamisen korostaminen ei välttämättä sovi myöskään asiakkaisiin, joilla on negatiivisia kokemuksia viranomaisten toiminnasta tai jotka suhtautuvat viranomaisiin korostetun kielteisesti pitkän laitoshistoriansa vuoksi. Valtaotteeseen sisältyvä olettaus ihmisen laiskuudesta saattaa johtaa helposti

7

http://yle.fi/uutiset/tyottomien_etujarjesto_tyottomyysetuukien_leikkaaminen_harhalaukaus_hallituk_selta/8022640. Viitattu 4.7.2015.

ajatukseen, että asiakkaan tarpeisiin on pääpiirteissään vastattu, jos asiakkaasta ei kuulu mitään, vaikka hän olisi todellisuudessa toimintakyvytön. Näkemyksellä on myös se rajoitus, että se kaventaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen toiminnan ja vuorovaikutuksen rajoittamistoimenpiteiksi ja vastarinnan ennakoinniksi ja sivuuttaa heidän käyttäytymiseensä vaikuttavat kulttuuriset ja sosiaaliset arvot ja uskomukset.

Valtanäkemyks ei edelleen mahdollista sen arviointia, miten asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen riippuvuus toisistaan vaikuttaa paitsi vallankäyttöön myös heidän välisiin sosiaalisiin vaihtoihinsa. Valtaote ei sovellu myöskään sen pohdintaan, mikä merkitys sosiaalityöntekijän vallan käytön oikeutettavuudella on valtasuhteessa. Valta rajoittamisena ei edelleen mahdollista rakenteellisiin epäkohtiin ja rakenteelliseen syrjintään tarttumista. Valtaotteessa sosiaalityöntekijä pikemminkin rajoittaa asiakkaan toimintaa, jos hän toimii vallitsevan sosiaalisen järjestyksen ”allekirjoittamien” menettelytapojen vastaisesti. Valtateoriassa piilee myös aktivointitoimille ominainen vaara. Työelämästä syrjäytyneitä asiakkaita pidetään helposti vastuullisina omasta tilanteestaan, vaikka syrjäytymisen todelliset syyt olisivat rakenteelliset (vrt. Raunio, 2010, 89). Valtaotteessa on Lena Dominellia (1998, 3–4) mukaillen kyse sosiaalista järjestystä ylläpitävästä lähestymistavasta.

Valta hallintana sopii sen osoittamiseen, miten diskurssit ja hallinnan tekniikat vaikuttavat paitsi asiakkaan tilanteen ja ongelman muodostumiseen myös sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseen vuorovaikutukseen. Valtaote soveltuu myös sen tarkastelemiseen, miten diskurssien ja hallinnan tekniikoiden purkamisella ja uudelleenmuotoilulla muutetaan paitsi asiakkaan tilanteen ja ongelman merkitystä myös työntekijän ja asiakkaan välisen vuorovaikutuksen tapaa. Se on sovellettavuudeltaan huomattavasti laajempi kuin valta rajoittamisena. Ote soveltuu – jos dominaation tekniikat luetaan mukaan – kaikkeen asiakkaan toiminnan tiukan rajoittamisen ja asiakaslähtöisten hallinnan tekniikoiden ja itsensämuokkamisen tekniikoiden välillä. Se ei rajoitu vain rajoittamisen kysymyksiin, vaan se mahdollistaa ajatusten ja toiminnan ohjaamisen muuttamisen yksilön toimintakykyä vahvistavaksi itsehallinnaksi. Valtaote mahdollistaa niin yksilöllisen, yhteisöllisen kuin rakenteellisen sosiaalityönkin.

Normalisoivilla ja ei-normalisoivilla hallinnan tekniikoilla ja itse-tekniikoilla on kaksi vahvuutta valtaan rajoittamiseen verrattuna. Valtaote jättää ensinnäkin enemmän tilaa yksilöiden välisten erojen ja erilaisten taustojen ja tilanteiden huomioinnille. Normalisoivat hallinnan tekniikat ja itse-tekniikat huomioivat jossain määrin

sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliset erot ja heidän erilaiset taustansa, koska ne jättävät jonkin verran neuvotteluvaraa heidän omille tavoitteilleen tekniikoita sovellettaessa. E-normalisoivat hallinnan tekniikat ja itse-tekniikat jättävät huomattavasti enemmän tilaa toimijoiden välisille eroille ja erilaisille taustoille ja tilanteille, koska sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ajatusten, toiminnan ja tavoitteiden ”tolkullisuutta” ei tarvitse palauttaa normaalin ja epänormaalin väliselle jatkumolle, vaan he voivat vapaammin ”ammentaa” erilaisista taustoistaan ja eroistaan soveltaessaan erilaisia hallinnan tekniikoita omiin tavoitteisiinsa, arvoihinsa ja intresseihinsä. Valta rajoittamisena noteeraa toimijoiden väliset erot ja heidän erilaiset tilanteensa ja taustansa lähinnä siinä mielessä, vaikeuttavatko vai helpottavatko ne sosiaalityöntekijää pyrkimystensä saavuttamisessa valtaa käyttäessään.

Toiseksi valtakäsitys jättää enemmän tilaa pienten, erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä ilmenevien paikallisten kamppailujen ruotimiseen. Valta rajoittamisena ulottuu vain kamppailuihin, jossa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä joko on pyrkimysten ristiriita tai heidän välilleen on muodostumassa sellainen. Valta hallintana kykenee nostamaan merkitystaisteluissa esille, miten hallinnan tekniikat ja diskurssit edesauttavat tai vaikeuttavat erilaisten pyrkimysten muodostumista ja aikomusten välisten ristiriitojen kehkeytymistä. Valtaote ”taipuu” sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen kamppailun hienovaraisempaan erittelyyn myös siinä mielessä, että se uskoo toimijoiden muuttuvan ja tarkentuvan strategisen tilanteen ratkaisevan lopulta sen, miten he hallinnan tekniikkoja lopulta soveltavat.

Valtaa hallintana koskevat rajoitteet johtuvat pitkälti Foucault’n metodologisista ohjeista ja varoituksista. Valtaote sivuuttaa ensinnäkin kysymykset, kenelle valta keskittyy ja kenellä on valtaa ja kenellä ei. Näkemys ei sovellu sen arvioimiseen, missä määrin asiakkaan ongelmissa on kyse muita vähäisemmistä resursseista. Valtaote ei sinänsä kiistä resurssien merkitystä, mutta se on resurssien jakautumista ja keskittymistä kiinnostuneempi siitä, miten resursseja luodaan, ylläpidetään ja käytetään diskurssien ja hallinnan tekniikoiden välityksellä. Vallan keskittymisen sivuuttaminen tarkoittaa myös sitä, ettei valtaote sovellu sen tarkastelemiseen, miten merkittävää roolia jokin yksittäinen toimija (esimerkiksi taloudellisesti fundamentaalinen luokka) näyttelee sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ajattelun ja toiminnan ohjaamisessa sosiaalista järjestystä ylläpitävään suuntaan. Valtakäsityksen olettaus vallan hajautumisesta estää myös vastarinnan kohteen paikallistamisen, jotta painostus voitaisiin kohdistaa toimijoihin,

joilla on suurin vaikutusvalta syrjiviä rakenteita, käytäntöjä, arvoja ja uskomuksia ylläpitävään sosiaaliseen järjestykseen.

Valtaote ei sovellu sen arvioimiseen, missä määrin asiakkaan heikko asema juontuu siitä, ettei hän ole pystynyt kääntämään toimijoiden kanssa käytyjä resurssien (empatian, neuvojen, rahallisen tuen, seuran) vaihtoja itseään hyödyttäväksi asioiksi muita suuremman riippuvuutensa vuoksi. Valtaote ei käy myöskään sen arvioimiseen, missä määrin sosiaalityöntekijän ja asiakkaan yhteistyön sujumisessa tai sujumattomuudessa on kyse sosiaalityöntekijän vallan käytön oikeutettavuudesta. Valtaote ei sinänsä kiistä oikeutuksen merkitystä, mutta on vallankäytön yksittäisiä oikeutettavuuden muotoja kiinnostuneempi siitä, miten sosiaalityöntekijä ja asiakas tilannekohtaisesti neuvottelevat vallankäytön oikeutettavuuden rajoista. Valtakäsitys ei ulotu tapauksiin, joissa asiakas on neuvottelemista enemmän kiinnostunut esimerkiksi siitä, onko sosiaalityöntekijän vallankäyttö juridisesti (legitiimiin auktoriteettiin perustuen) ja asiantuntemuksellisesti (kompetentiin auktoriteettiin perustuen) oikeutettavissa vai ei.

Valtaote ei sovellu myöskään sen arvioimiseen, missä määrin asiakkaan ja sosiaalityöntekijän ristiriidassa on kyse heidän heidän pyrkimystensä välisestä ristiriidasta. Valtaote ei sinänsä kiistä aikomusten merkitystä, mutta se on sosiaalityöntekijän ja asiakkaan pyrkimyksiä kiinnostuneempi siitä, miten diskurssien ja hallinnan tekniikoiden avulla luodaan, ylläpidetään ja muutetaan heidän pyrkimyksiään. Valtakäsitys ei tavoita tilanteita, joissa sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat kiinnostuneempia siitä, miksi ”heidän suksensa menivät ristiin” kuin siitä, millaisen prosessin kautta ne ”menivät ristiin.”

Vallalla hallinnalla – sen ei-normalisoivilla hallinnan tekniikoilla – on se rajoite, että se ei ohjaa sosiaalityöntekijää rakenteelliseen muutostyöhön, vaan se pyrkii pikemminkin tekemään tilaa asiakkaan toisin ajattelemiselle ja toimimiselle. Valtaote ei sulje pois rakenteisiin vaikuttamista, mutta ei myöskään suosita sitä. Valtaote edustaa tässä mielessä usein sosiaalista järjestystä ylläpitävää lähestymistapaa (vrt. Dominelli, 1998, 3–4). Jos valtaa hallintana ajatellaan ei-normalisoivien tekniikoiden näkökulmasta, sillä on vielä yksi rajoite. Ei-normalisoivaa hallinnan tekniikkaa soveltava sosiaalityöntekijä välttää tilanteita, joissa asiakkaiden toimintaa pyritään ennakoimaan, hallitsemaan ja selittämään jonkin valmiin mallin pohjalta. Kielteinen suhtautuminen asioiden hallitsemiseen ja ennakoimiseen johtuu toimintatapojen todellisuuden moninaisuutta tyypistävästä vaikutuksesta.

Työ herätti kolme ajatusta jatkotutkimuksesta. Ensimmäkin sen tutkiminen, missä määrin valta rajoittamisena on sovitettavissa sosiaalityön aktivoivaan työotteeseen. Toinen mahdollinen tutkimussuunta voisi olla sosiaalityön käytännön tilanteiden arvioiminen valtaotteiden näkökulmasta. Kyse voisi olla esimerkiksi sen pohtimisesta, mistä ongelmasta, prosessista, sosiaalityön tehtävästä, työskentelyn sujumisesta tai sujumattomuudesta on kyse ja miten tilanteessa voitaisiin toimia.

Kolmanneksi työ on nostanut vallasta esille puolia, joihin valta rajoittamisena ja hallintana eivät ulotu. Jään miettimään erityisesti valtaotteita, jotka mahdollistaisivat vallan riippuvuutta, vallan käytön oikeutettavuutta ja vallan taloudellisia ja ideologisia puolia koskevan tarkastelun. Dennis H. Wrongin (2003) kirjoitukset voisivat tarjota ”eväitä” vallan oikeuttavuuden erittelyyn ja Richard M. Emersonin (1962) ja Linda Molmin (1997) työt vallan hahmottelemiseen riippuvuuden näkökulmasta. Antonio Gramscin (1979; 1982) tapa jäsentää ihmisten toimintaa suostumuksen organisointina saattaisi olla yksi vaihtoehto vallan taloudellis-ideologiseen tarkastelemiseen.

Lähteet

- Alhanen, Kai 2007: Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Gaudeamus. Helsinki.
- Bachrach, Peter & Baratz, Morton S. 1970: Power and poverty: theory and practice. Oxford university press. New York.
- Blomberg-Kroll, Helena 2012. Sosiaalityön vertailtavuus kansainvälisessä tutkimuksessa. Tutkimusliitteessä Raitakari, Sini & Valokivi, Heli (toim.): Sosiaalityön tutkimuksen luonne ja odotukset tässä ajassa – käytännön ja tutkimuksen menetelmällinen rikkaus. Tutkiva sosiaalityö 2012, 8–13. www.sosiaalityontutkimuksenseura.fi. Viitattu 19.6.2015.
- Chambon, Adrienne S. 1999: Foucault's approach: making the familiar visible. Teoksessa Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (toim.): Reading Foucault for social work. Columbia university press. New York, 51–81.
- Dahl, Robert A. 1957: The concept of power. Behavioral science. 2 (3), 201–215.
- Dahl, Robert A. 1958: A critique of the ruling elite model. 52 (2), 463–469.
- Dahl, Robert A. 1971: Johdatus politiikan tutkimukseen. Tammi. Helsinki.
- Dahl, Robert A. 1986: Power as control behavior. Teoksessa Steven Lukes (toim.): Power. Blackwell. Oxford, 36–58.
- Dahl, Robert A. 2005: Who governs. Second edition. Alkuperäinen teos 1961. Yale university press. New Haven.
- Dean, Mitchel 2010: Governmentality: power and rule in modern society. Second edition. First edition 1999. Sage. London.
- Dominelli, Lena 1998: Anti-oppressive practice in context. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.): Social work, themes, issues and critical debates. MacMillan. London, 3–22.
- Dowse, Robert E & Hughes, John A. 1986: Political sociology. Second edition. John Wiley & Sons. Chichester.
- Emerson, Richard M. 1962: Power-dependence relations. American sociological review 27 (1), 31–41.
- Foote, Catherine E. & Frank, Arthur W. 1999: Foucault and therapy: the disciplining of grief. Teoksessa Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (toim.): Reading Foucault for social work. Columbia university press. New York, 51–81.
- Foucault, Michel 1980: Teoksessa Gordon, Colin (toim.): Power/knowledge. Selected interviews & other writings 1972–1977. Harvester Press. Brighton.

- Foucault, Michel 1997: *Ethics: subjectivity and truth*. Teoksessa Rabinow, Paul (toim.): *Ethics: subjectivity and truth*. The new press. New York.
- Foucault, Michel 1998: *Aesthetics, method and epistemology*. Teoksessa Faubion, James D. (toim.): *Aesthetics, method and epistemology*. The new press. New York.
- Foucault, Michel 1999: *Seksuaalisuuden historia: Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Eurooppalaisia ajattelijoita -sarja. 3. painos. Gaudeamus. Tampere.
- Foucault, Michel 2000: *Power*. Teoksessa Faubion, James D. (toim.): *Power*. The new press. New York.
- Foucault, Michel 2014: *Tarkkailla ja rangaista*. Nidotun laitoksen ensimmäinen painos. Suomentanut Eevi Nivanka. Kieliasun tarkistanut Jukka Kemppinen. Alkuperäinen teos *Surveiller et punir* vuodelta 1975. Otava. Helsinki.
- Gallie, Duncan 2009: *The quality of working life in welfare strategy*. Teoksessa Esping-Andersen Gösta & Gallie, Duncan & Hemerijck, Anton & Myles, John (toim.): *Why we need a new welfare state*. Oxford university press. Oxford, 96–129.
- Gordon, Colin 1980: *Afterword*. Teoksessa Gordon, Colin (toim.): *Power/Knowledge. Selected interviews & Other writings 1972-1977*. Harvester Press. Brighton, 229–259.
- Gordon, Colin 2000: *Introduction*. Teoksessa Faubion, James D. (toim.): *Power*. The new press. New York, xi–xli.
- Gramsci, Antonio 1979: *Vankilavihkot: valikoima*. Toimittanut ja johdannon kirjoittanut Mikael Böök. Suomentaneet Martti Berger & Mikael Böök & Leena Talvio. Kansankulttuuri. Helsinki.
- Gramsci, Antonio 1982: *Vankilavihkot: valikoima 2. Mennyttä ja nykyistä. Tämän päivän ruhtinas. Valtio. Amerikanismi ja fordismi*. Toimittanut ja johdannon kirjoittanut Mikael Böök. Suomentaneet Martti Berger & Mikael Böök & Leena Talvio. Kansankulttuuri. Helsinki.
- Hattori, Tomohisa 2006: *A critical naturalist approach to power and hegemony: analyzing giving practices*. Teoksessa Haugaard, Mark & Lentner, Howard H. (toim.): *Hegemony and power*. Lexington books. Oxford, 151–167.
- Haugaard, Mark 2002: *Dahl*. Teoksessa Haugaard, Mark (toim.): *Power: a reader*. Manchester university press. Manchester, 5–7.
- Haugaard, Mark & Clegg Stewart R. 2013: *Introduction: why power is the central concept of the social sciences*. Teoksessa Clegg, Stewart R. & Haugaard, Mark (toim.) *The Sage handbook of power*. Paperback edition. Sage. London, 1–24.
- Helen, Ilpo 1994: *Michel Foucault'n valta-analytiikka*. Teoksessa Heiskala, Risto (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus. Tampere, 270–315.
- Helen, Ilpo 1999: *Elämä seksuaalisuudessa*. Teoksessa Foucault, Michel: *Seksuaalisuuden historia: tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Eurooppalaisia ajattelijoita -sarja. Suomentanut Kaisa Sivenius. 3. painos. Gaudeamus. Tampere, 495–512.

- Helen, Ipo 2005: Genealogia kritiikkinä. *Sociologia* 42 (2), 93–109.
- Hokkanen, Liisa 2009: Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus. Jyväskylä, 315–337.
- Häyry, Matti 2000: Biovalta. Teoksessa Räikkä, Juha & Wennberg, Mikko (toim.): *Mitä on valta*. UNIPress, Helsinki, 127–137.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. *Vastapaino*. Tampere.
- Juhila, Kirsi 2009: Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault’n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*. PS-Kustannus. Jyväskylä, 47–66.
- Kaisto, Jani 2010: Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miika (toim.): *Hallintavalta: sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus. Helsinki, 49–70.
- Kaisto Jani & Pyykkönen, Miikka 2010: Johdanto: hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miika (toim.): *Hallintavalta: sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus. Helsinki, 7–24.
- Kuronen, Marjo 2004: Valtaistumista ja voimavaraistumista – feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.): *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004*. PS-Kustannus. Jyväskylä, 277–296.
- Kusch, Martin 1993: Tiedon kentät ja kerrostumat: Michel Foucault’n tieteen tutkimuksen lähtökohdat. *Suomentanut Heini Hakosalo*. Pohjoinen. Oulu.
- Lehto, Juhani 1991: Juoppojen professionaali auttaminen. Tutkimus lääkäreiden, sosiaalityöntekijöiden ja poliisien juoppouteen kohdistamasta työstä ja siihen kohdistuvien professionaalisten odotusten vaikutuksesta. *Tutkimuksia* 1/1991. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus*. Helsinki.
- Lukes, Steven 1974: *Power: a radical view*. Macmillan. London.
- Moffatt, Ken 1999: Surveillance and government of welfare recipient. Teoksessa Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (toim.): *Reading Foucault for social work*. Columbia university press. New York, 219–245.
- Molm, Linda 1997: *Coercive power in social exchange*. Cambridge university press. Cambridge.
- Mäntysaari Mikko 1991: *Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana: byrokraatiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeiden sääntely sosiaalitoimistoissa*. Vastapaino. Tampere.
- Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja 2009: Johdanto. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*. PS-Kustannus. Jyväskylä, 7–13.

- Parton, Nigel 1999: Reconfiguring child welfare practices: risk, advanced liberalism, and the government of freedom. Teoksessa Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (toim.): Reading Foucault for social work. Columbia university press. New York, 101–130.
- Payne, Malcolm 2005: Modern social work theory. Third edition. Palgrave Macmillan. London.
- Polsby, Nelson W. 1960: How to study community power: the pluralist alternative. The journal of politics. 22 (3), 474–484.
- Pulkkinen, Tuija 1998: Postmodernin politiikan filosofia. Gaudeamus. Helsinki.
- Raunio, Kyösti 2009: Olennainen sosiaalityössä. Toinen uudistettu laitos. Gaudeamus. Helsinki.
- Raunio, Kyösti 2010: Syrjäytyminen: sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki.
- Rose, Nikolas 2010: Powers of freedom: reframing political thought. Alkuperäisteos 1999. Cambridge university press. Cambridge.
- Siisiäinen, Martti 1999: Sosiaalinen pääoma, valta ja kolmas sektori. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Kinnunen, Petri & Siisiäinen, Martti (toim.): Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki, 10–39.
- Smith, Roger 2008: Social work and power. MacMillan. Houndmills.
- Töttö, Pertti 2004: Syvällistä ja pinnallista: teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Vastapaino. Tampere.
- Viriasova, Inna 2006: The problem of freedom in the works of Michel Foucault. Political science journal (5), 64–77. http://epa.uz.ua/02300/02341/00005/pdf/EPA02341_ceu_2006_05_64-77.pdf. Viitattu 19.6.2015.
- Wang, Frank T.Y: 1999: Resistance and old age: the subject behind the American senior's movement. Teoksessa Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (toim.): Reading Foucault for social work. Columbia university press. New York, 189–217.
- Wolfinger, Raymond E. 1960: Reputation and reality in the study of "community power" American sociological review. 25 (3), 636–644.
- Wrong, Dennis 2002: Power: its forms, bases and uses. 3. edition with new introduction. Alkuperäisteos 1979. Transaction publishers. New Brunswick.